

En historisk vandring i Alfred Nobels Vinterviken

Tidigare webbsidor om Vinterviken sammanställda till ett PDF-dokument.

Den ursprungliga webbplatsen sammanställdes av vinterviksentusiasten Berith Dahlin i början av 2000-talet. Hon har gett Stockholms läns museum tillstånd att förvalta materialet.

En Historisk Vandring i ALFRED NOBELS Vinterviken

**ALFRED NOBEL
och
NITROGLYCERIN AB
STOCKHOLM**

**RÄVUDDEN
och
EXPLOSIONERNA**

"DJÄVULSUDDEN" och NITROGLYCERINFABRIKEN

MÖRTVIKEN och ARBETARNA

**Hemsidan är gjord av Berith Dahlin
Hemsidan är privat och har ingen anknytning till något företag.**

MENY

NITROGLYCERIN AKTIEBOLAGET STOCKHOLM

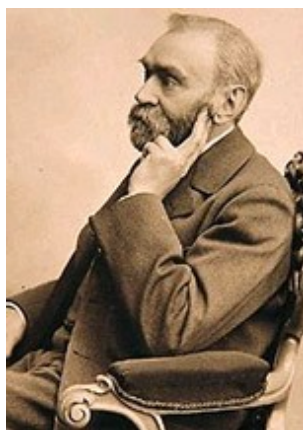
Alfred Nobel startade sitt första företag i Vinterviken 1864 och lade grunden till sina världsomspännande multinationella företag, nästan 150 år före sin tid.

NITROGLYCERIN AKTIEBOLAGET STOCKHOLM Världens första nitroglycerinfabrik!

Här påbörjades processen med att få det "opålitliga" nitroglycerinet att göras mer hanterbart. Vinterviken representerar i flera avseenden en intressant "svensk industrihistoria".

OBS!

*När muspekaren blir en "hand", klicka på bilden och se den förstora.
För att komma tillbaka till hemsidan igen klicka på BAKÅT-knappen ovanför!
Placera "pekaren" över en bild så visas upphovsmannen på bilden eller på statusraden nedan!*

Alfred Nobel blev med tiden den mest kända uppfinnaren och företagsledaren (*Bill Gates får ursäkta*) genom tiderna. Genom den årligen återkommande Nobelprisutdelningen och Nobelfesten hålls hans minne levande över hela världen.

Åren mellan 1837 och 1842 då fadern vistades i Åbo och St Petersburg var för Alfred, hans bröder och modern en svår tid. För att klara familjen utan fadern, öppnade modern en liten mjölk- och grönsaksaffär på Norrmalm i Stockholm och **barnen fick sälja svavelstickor** i Stockholms gathörn för att bidra till försörjningen. Alfred började i skolan 1841 och fick då högsta betyg i alla ämnen. När Alfred var 9 år gammal for familjen till fadern, som nu blivit en välbeställd man i St; Petersburg. [Läs mer om Alfred Nobels liv här.](#)

HELENEBORG

Ovan ser vi fadern Immanuel och modern Andrietta Nobel. 1859 återvände dom till Sverige och Vårby i Huddinge som ligger någon mil utanför Stockholm. Där bodde dom på en gård som hette Johannesdal. 1961 flyttade dom till Heleneborg på Södermalm i

Stockholm, vid Pålsundet, nedanför nuvarande Högalidskyrkan, med utsikt över Långholmen. Porträttet av modern är en oljemålning av Anders Zorn. Dom fick åtta söner varav bara tre nådde vuxen ålder, vilket inte var ovanligt på den tiden.

Till vänster ser vi bilden av malmgården Heleneborg före explosionen. Det fanns då hus på båda sidor om bostadshuset. Bilden till höger är tagen år 2002 och det är bara bostadshuset kvar som nu står ensamt framför alla stora hyreshus.

Den 3 september 1864, inträffade en fruktansvärd **explosion** och sex personer omkom, bland dem, yngste **brodern** Emil 21 år, på grund av hans oförsiktighet. Fadern drabbades hårt och återhämtade sig aldrig. Explosionen blev ett talesätt då man sade före eller efter den "**Nobelska smällen**" i årtionden. Alfred Nobel lät sig inte nedslås av detta utan bestämde sig för att fortsätta försöka "tygla"

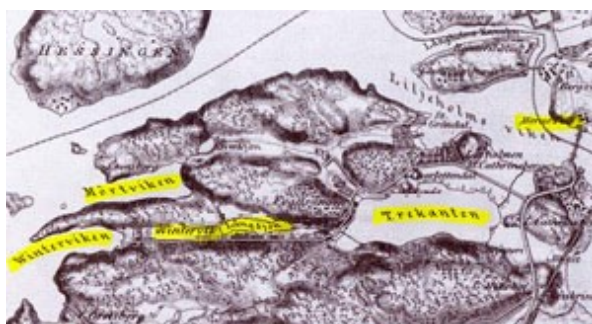
nitroglycerinet och bedrev den fortsatta verksamheten på en "pråm" i Mälaren i väntan på att hitta något nytt område. Det var lite besvärligt med "pråmen" för så fort någon närboende fick reda på vad som försiggick ombord, tvingades den att flytta flera gånger. Oljemålningen ovan målad av K.G. Wetterstrand.

[Läs om explosionen vid Heleneborg, domstolarna, tidningsnyheterna och polisutredningarna här.](#)

Vintervikens historia innan Alfred Nobel kom.

Kartan ovan är från åren 1748-49. Kapphette som det står under Vinterviken avser en krog, som låg här med tillhörande trädgård. "Kapphelvetet" som det har tolkats som, betydde att man körde ikapp på isen mot den hägrande krogen i viken. "Husen" som ses är ritade av "kartmakaren". Vintervikens historiska tid, [Vilka arbetade och bodde i Vinterviken före Nobels tid? klicka här.](#)

Kartan ovan, år 1861, visar Vinterviken åren strax innan Alfred Nobel kom dit. Utefter Vinterviken gick sedan gammalt en vinterväg från Fittja och över sjön Trekanten in till Stockholm. Härav namnet Vinterviken. Vägen är tydligt utsatt på en karta från 1700-talet och visar också att en särskild tullbom fanns för vintervägen. [Klicka gärna upp kartbilderna!](#)

1865 anlade Alfred Nobel sin fabrik **Nitroglycerin Aktiebolaget Stockholm i Vinterviken**. Bolaget grundades 1864 och blev **världens första nitroglycerinföretag**. [Läs mer om Alfred Nobels Nitroglycerinbolags, styrelse och ledning 1865 här.](#)

1865 undertecknades köpet av Vinterviken. I ansökan betonades platsens lämplighet i en smal dalgång omgiven av höga berg med skog. Ett intyg bifogades där ägarna i Vintervikens närhet, Aspudden, Blommensberg, Mörtviken och Örnsberg inte hade något emot att en sprängämnesfabrik byggdes. När köpet var klart, flyttades apparaturen in i ett stall, ett växthus fick bli laboratorium osv. I starten var Alfred Nobel själv VD, driftingenjör, korrespondent, kassör och reklamagent.

Snart var i alla fall ändamålsenliga byggnader uppförda och arbetet kom igång. Då ansåg Alfred Nobel att han gjort sitt och överlämnade ledningen och driften av bolaget till sina kompanjoner och lämnade Sverige 1865 för att öppna portarna till det världsimperium det sedan blev. Han släppte givetvis inte företaget i Vinterviken utan stod i ständigt brevkontakt med bolagets ledningen och genom besök. Det finns ett brev från Alfred Nobel daterat 23 nov 1892 till Vinterviken, bara 4 år före hans bortgång.

MOT VINTERVIKEN

Nu går vi in på den gamla grusvägen till Vinterviken som den sett ut ända fram till 1970-talet, då man blev tvungen att asfaltbelägga vägen och flytta infarten eftersom övergången till högertrafik gjort den gamla infarten farlig. Som ni ser så ligger det nu stenar kvar på den gamla infarten som lades dit för att förhindra att vägen användes för trafik efter omläggningen. Den gamla infarten till Vinterviken låg dessutom alldeles framför en tvär kurva där sikten skymdes helt av Blommensbergsskolan. Hästtransporterna förr höll ju inte samma tempo som dagens trafik.

Här till höger ser vi spåren efter den nu igenfyllda Långsjön. Ni kan se den på kartan från 1861 ovanför. Ända in på 1960-talet fanns båtringar (*moringar*) kvar på kajen (stenmuren) för båtarna. En tullstation låg mellan Långsjön och Trekanten. På vintern förekom transporter över isarna samma väg. Alldeles innan man kommer upp på Blommensbergsvägen

från sjön Trekanten fanns på 1960-talet en metallskylt uppsatt framför en av stengrunderna som berättade om tullstationen mellan Trekanten och Långsjön. Nu ligger här en fotbollsplan som man passerar om man färdas på Vinterviksvägen eller går från den nyanlagda parkeringsplatsen ovan Blommensbergsskolan mot Vinterviken.

Bilden av "Tippen" till vänster är tagen på

"knakar" i de anlagda kolonilotterna och det

1960-talet. Då var växtligheten obefintlig sånär som på tistlar och lite "sly" som försökte få fäste med rötterna. Nu ser vi på bilden till höger år 2001 hur grönskan frodas och det växer så det

finns även en anlagd trädgård med servering. Bolaget köpte in "Tippen" år 1871 och en bit av Långsjön för att inte få bebyggelse i närheten av sprängämnestillverkningen.

Vintervägen på bilden till vänster leder oss mot grinden med vaktstugan och in i Vinterviken. **Klicka** på bilden! Till höger ser vi området framför Vinterviken med svavel-syrefabriken "Syran" i förgrunden. Då var fabriksområdet omgärdat med över tre meter höga stängsel med tre taggträdsrader överst, för där förvarades ju mycket

farliga ämnen. På bilden ser vi att marken framför staketet är helt obevuxen. Den mest av vass sprängsten och annat efter alla byggen och markarbeten i Stockholm. Ända sedan Brunkebergsåsens tid, sägs det och kallas än idag för "Tippen". Det lilla huset mitt i stenöknen tillhör en i närheten belägen skjutplats.

Nu går vi in i **VINTERVIKEN**

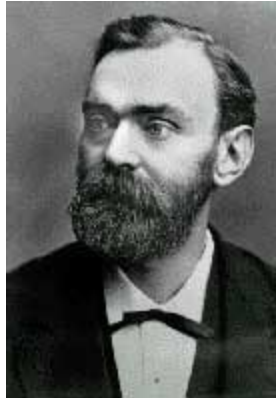

Texten är skriven av Berith Dahlin
Hemsidan är privat och har ingen anknytning till något företag.

Alfred Nobel

Alfred Nobel föddes på Norrlandsgatan 11, i Stockholm, den 21 oktober 1833. (Sveriges konung var Karl den XIV och Svergie ingick i den svensk-norska personalunionen sedan 1914.) Efter hans död försågs huset med en födelseinskriftion. Av släktforskning framgår att fadern bytt efternamn från Nobelius till Nobel. Hans farfar's farfar hette Edward Olofsson 1655 - 1707, bodde i Skåne och ändrade namnet till Nobelius. Hade inga namnbyten skett hade Alfred Nobel troligen hetat Alfred Olsson. Vilken tur att förfäderna bytte namn för Olssonpriset hade inte klingat lika "fint" som Nobelpriset.

Alfreds Nobels FAMILJEHISTORIA 1801 - 1889

Från vänster: Fadern Immanuel och bröderna Robert, Ludvig och Emil
Copyright; Nobelstiftelsen

Alfred mor, **Andrietta Ahlsell föddes i Stockholm 1803**, Maria Församling, södermalm.

Alfreds far **Immanuel Nobel föddes i Gävle 1801** och flyttade till Stockholm 1819.

1827 gifte sig Henrietta och Immanuel i Stockholm, Hedvig Eleonoras församling. Därefter flyttade dom till kv Hornsbruk, Hornstullsgatan på södermalm. Där **föddes** den förste sonen **Emanuel** den 6 juli 1828. Han dog tyvärr 15

maj 1829 i maginfektion. Sedan föddes sönerna **Robert 1829** och **Ludvig 1829**. (*Ludvig gifte sig 2 ggr och blev far till 18 st barn*)

1830 köpte Immanuel ett **hus** på ön **Långholmen** (*Mitt emot Heleborg*). Immanuel var då en framgångsrik uppfinnare och byggmästare. **Huset brann ner**. Henrietta var ensam hemma och lyckades bara rädda barnen Robert och Ludvig medan allt lösöre brann upp. 1832 samtidigt som fadern förlorat en massa pengar i byggbranschen då flera prämar med stora laster med byggmaterial sjönk och hans företag gick i konkurs. Dom **flyttade** då till **Norrandsgatan 11** (numera nr 9) och **sonen Alfred föddes 1833**.

Sedan **flyttade** dom till **Havssvalget, kv Sjömannen tomt nr 7, Nybro Rote**. Där **föddes** deras **första dotter Henrietta Charlotta Wilhelmina 1836**. Hon **dog 1838** efter dom flyttat till Humblegården 118. Ingen dödsorsak anges.

Sedan flyttar fadern Immanuel till **Åbo 1837** då han åter **hotades av gäldstuga**. Där försökte han värva kunder till en kautschukfabrik och fick några arkitektuppdrag. Han skall ha bott hos en "hökare" Scharlin. I december flyttade han till S:t Petersburg där han startade en mekanisk verkstad.

År **1838 påträffas familjen Nobel på Brahegatan 115**. Där bodde familjen då Alfred började i St Jakob Apologiftskolan 1841 som ska ha legat på Hamngatan och slutade året därpå med betygen: Färdigheter i: [...] i alla ämnen Berömlig, Flit Berömlig. Uppförande Berömlig. Övr upplysn faderns yrke: Konduktör

Faderns ekonomi hade hämtat sig och han flyttade från Åbo till St Petersburg där han startade nya företag som konstruerade och utvecklade minor. Efter fem år i Finland och Ryssland hade fadern fått det bra ställt och lät skicka efter sin familj 1842. Dom flyttade in i eget hus och Immanuel hade åter ett framgångsrikt företag med gjuteri och en verkstad för tillverkning av minor, vagnshjul och maskiner. Barnen fick privatundervisning och när dom blev lite äldre fick dom hjälpa till i verkstaden. Sonen Alfred var ofta sjuk och hade huvudvärk under sin uppväxt. **Nya syskon** blev det i **St Petersburg**, en bror **Emil född 22 oktober 1843**, sedan kommer en syster **Betty den 25 september 1849**, tyvärr **avled** hon **1851** endast 1.8 år gammal av inflammation och en bror **Rolf föddes 28 november 1855**. Han **dog 10 år gammal** i maginflammation .

Nu startade fadern också ett litet laboratorium Nobel & Söner där dom experimenterade med ett ämne som hette poryglycerin och det bestod av svavelsyra, salpetersyra och glycerin. Det ämnet var mycket explosivt och mycket kraftigare än svartkrutet men självantände vid 180c. Ämnet gick tyvärr inte att antända med stubin vilket var ett stort problem. Företaget gick mycket bra fram till Krimkrigets slut då beställningarna av främst minor från Ryska armén avtog. Immanuel fick låta sitt företag gå i konkurs och **återvände till Sverige** och **flyttade i sept 1859 till Huddinge, Vårby** och **en gård som hette Johannesdal** en bit utanför Stockholm. De tre äldre bröderna, Robert, Ludvig och Alfred stannade kvar i St Petersburg då Ludvig hade en sparad slant för dom att leva på.

Alfred inredde ett litet laboratorium i köket i den lilla lägenheten som han delade med brodern. Där lyckades Alfred till slut att lyckas antända ämnet som numera kallades nitroglycerin. Efter detta lyckade experiment så gjorde Alfred många nya experiment men blev till slut tvungen att flytta då grannarna klagade över alla explosioner. (*Konstigt?*) Alfred flyttade då till familjen i Stockholm som nu **flyttat till Helenborg 1861**.

På Helenborg arbetade Alfred tillsammans med sin far och sin bror Emil som hade startat ett litet laboratorium i ett av husen. Alfred var mycket ute och demonstrerade sitt nya sprängämne för armen bl a men det ansågs vara för opålitligt. Alfred gjorde nya försök att antända nitroglycerinet utan att använda stubin och krut som han misstänkte var boven i dramat. Till sist lyckades han med att antända nitroglycerinet med att använda en anordning med en tändhatt istället och därmed var den nya sprängtekniken född. **Nu döpte Alfred om nitroglycerinet till Sprängolja**.

Nu gick försäljningen lysande. Det fanns dock ett problem och det var att kunna producera så mycket sprängolja som markanden ville ha. Alfred fortsatte att arbeta med olika metoder för att kunna klara att producera sprängolja i stora mängder. Det var nu som Emil, Alfreds yngre bror, tillsammans med en kamrat från Uppsala skulle experimentera själva med att få fram en bra snabb metod, för att troligen imponera på Alfred, men glömde u ivern bort att sprängoljan inte fick komma upp till maxtemperaturen +180 C och en vådlig explosion uppkom och Emil och hans kamrat med flera dog. *Se olyckan vi Helenborg*

Alfred var under en tid nära att ge upp arbetet med sprängoljan. Se utredningar, domstolsutsagor Alfreds fortsatta liv på sid 1 Hemsidan. Föräldrarna bodde kvar på Helenborg ända tills **fadern Immanuel dog där år 1872**. **Modern**

Henrietta bodde dock kvar där som änka ända till 1877.

Sedan **flyttade modern Henrietta till Götgatan 32 A** där hon bodde till 18 mars **1881**. Sedan flyttade hon för sista gången till **Hamngatan 20**, där hon **avled 1889**.

I S:t Petersburg utbildade Alfred Nobel sig till kemist och lärde sig fem språk. Han talade ryska, franska, italienska, engelska och tyska flytande. Därefter vid 17 års ålder reste han ut i världen på egen hand. Sedan återvände han till St:Petersburg och experimenterade med att försöka få vanligt svartkrut och stubin antända nitroglycerinet. Han lyckades tillsammans med sina bröder med sprängningarna. I oktober 1863 fick han svenskt patent på "Sprängämnets beredning & tillverkning".

Källa: Michael Lundberg, www.nobel.commonsoft.se

NITROGLYCERIN FÖRE och EFTER ALFRED NOBEL

År 1847 producerade en italiensk kemist nitroglycerin genom att droppe efter droppe hälla en halv del glycerin i en blandning av en del salpetersyra och två delar svavelsyra. Kemisten såg inget värde i detta ämne, pyroglycerin som han kallade det och det kunde inte antändas med stubin. Det gjorde emellertid Alfred Nobel, hans bröder och far och dom arbetade i många år i Ryssland med att experimentera och laborera med olika metoder, nu döpt till nitroglycerin av Alfred, att explodera under kontroll.

Alfred Nobel lyckades med att få nitroglycerinet att explodera när han själv ville. Det skedde genom att använda en tändhatt. Dvs en liten metallhylsa laddades med högexplosivt kvicksilverfulminat. Denna uppfinning gjorde nitroglycerinet fullt användbart och gav ämnet namnet nitroglycerin. Alfred Nobel beviljades svenskt patent den 14 oktober 1863 "På Sprängämnets beredning och tillverkning". På bilden ser vi metallflaskorna, troligen med salpetersyra i väntan på lastning från "bryggan" på Rävudden från Vintervikens tidiga år.

Alfred Nobels nya patent gjorde militären intresserad. Nya patent inom sprängämnesområdet var sällsynta. Alfred slet och kämpade och var ute på demonstrationer av sitt nya patent. Till att börja med gick det inte bra då explosionerna inte fungerade som tänkt var. Men efter uppfinningen med den nya tändhatten så blev nitroglycerinet fullt användbart. Det var det första civila sprängämnet sedan svartkrutet kom på 1400-talet.

Här är han i Stuvsta utanför Stockholm och demonstrerar en provskjutning med sitt nya fantastiska sprängämne på

en bergsknalle. Han hade nu fått stor publicitet i fack- och dagspressen och beställningarna strömmade in.

*Bilderna: Träsnitt Otto Mankell (1838-85)
Copyright; Dyno Nobel Sweden AB, Arkiv*

DYNAMITTILLVERKNINGEN

Se sidan Djävulsudden: Vad gjorde man i [klicka här!](#)

Här ser vi ett lager med Alfreds "Extra Dynamit"

KRUTTILLVERKNINGEN

Det militära sprängmedelsbehovet skapade en stor marknad under 1800-talet. Huvudorsaken var att det **vanliga bomullskrutet orsakade en kraftig rök** runt skytten som **skymde sikten** och innan röken skingrat sig hade både villebråd eller fiende som varit föremål för skottet försvunnit om det första skottet gått fel. Dessutom **avslöjades** var **skytten befann sig**. I Vinterviken fanns en mindre byggnad för Bomullskrutstillverkning sedan 1875. Den låg mellan salpetersyrafabriken och glycerindestilleringen i dalgången. Bomullskrut framställdes genom att cellulosa - vanligen i form av bomull - nitreras i en blandning av svavelsyra och salpetersyra. Bomullskrutet hade en våldsamt explosiv karaktär och under lång tid gjordes försök i Tyskland att tillgodogöra sig bomullskrutets egenskaper för militära ändamål men alla försök stoppades på grund av en rad mycket svåra explosioner som var tillsynes oförklarliga.

Åren **1887** och **1888** patenterade Alfred ett röksvagt krut

av synnerligen god kvalitet. Alfred hade löst problemet med de gamla kruten och han kunde nu lansera det röksvaga krutet som kallades "**Nobelkrut**" eller **Ballistit**. Detta krut bestod ursprungligen av lika delar nitroglycerin och nitrocellulosa tillsatt med ungefär 10% kamfer. Genom att blanda två var för sig högexplosiva ämnen hade Nobel lyckats framställa ett nytt slags krut, ett krut som vid antändning brann med hög och jämn förbränningshastighet och utvecklade mångdubbelt större kraft än det gamla svartkrutet. Dessutom kunde krutmassan formas vid framställningen mellan varma valsar till tunna skivor, som därefter skars sönder eller pressades till smala strängar eller rör. 1889 uppfördes ett fabriks hus på södra stranden strax väster om presshyddorna och där utfördes både valsning, pressning och pulvrisering av krutmassan. Redan 1898 överfördes den tillverkningen till Bofors Kanonbruk och det för ändamålet bildade dotterbolaget "AB Bofors Nobelkrut" i Bofors.

Källa: NitroglycerinAktiebolaget 1864 - 1964

ALFRED VAR EN MÅNGSIDIG MAN...

som förutom dynamit även sysslade med forskning om legeringsämnen vid ståltillverkning, elektroanalys vid aluminium- och sodatillverkning, han gjorde bl a den **första**

aluminiumbåten i världen, framställning av syntetiskt läder och gummi och konstsilke. Det finns en riktigt **fin klänning** uppsydd i hans material på Tekniska Museet i Stockholm)

Källa: Lennart Kellstaf

LITE OM ALFREDS LIV..

Alfred hade det arbetsamt förutom sin dåliga hälsa. Han uppfann bl a **Nobelkrutet**, **Ballistiten**, som blev det mest effektiva och dessutom **rökfria krutet**. Många uppfinnare hade en längre tid sysslade med att försöka få fram ett bättre krut men Alfred kom först. Han blev **tvingad till ett flertal rättegångar** på grund av sina viktiga patent. (Han hade totalt 355 st.) Han fick slåss mot hela länders regeringar och andra som ville lägga beslag på hans uppfinningar. Vissa av dem var mycket användbara inom militären och somliga regeringar var rädda för att deras krigsväsen skulle bli underlägset andra länders.

Vid användningen av det **tidigare krutet** kunde **bara ett skott avlossas** sedan uppstod ett **kraftigt rökmoln** runt honom och i krig var det att **lätt se** var **kanonerna** befann sig och det var förödande. Därför kan man förstå att många länder ville åt patentet och ha det för sig själva.

Nobelkrutet, Ballistitet var uppfunnet i Frankrike och därmed ansågs det vara utvecklat krigsmaterial som kunde användes av fiendeland mot Frankrike. Dom

hade tidigare blivit erbjudna patentet men tackat nej och det var Italien som antog Nobelkrutet varför han lät bygga en fabrik som tillverkade krutet. Efter ett tag så ville italienska regeringen förvärva rätten att själva tillverka det, vilket dom fick för en halv million lire. Alfred var då kvar i Paris och nu satte en våldsam tidningspolemik (*meningsstrid, SAO*) igång mot Nobel. Han **beskyldes** öppet för **spionage och stöld av hemligheter** från deras mycket välbevakade monopolförvaltning. Resultatet blev att han **hotades med fängelse** och hans laboratorium beslagtogs och stängdes. Hans licenser för vapeninnehav och experiment drogs in. Tillverkningen av Ballistit förbjöds i hans fabrik och ett färdigt provlager beslagtogs. Han blev **tvungen att gå i landsflykt** och begav sig till Italien. Han tog med sig den utrustning som fanns kvar och några **få privata tillhörigheter** bland annat sin **mors porträtt**, målat av Anders Zorn. Villan i San Remo döpte han till Villa Nobel och sedan hoppades han att det fina klimatet skulle förbättra hans hälsa med ständiga förkylningssjukdomar, nitroglycerinhuvudvärk och skörbjuggssymptom.

Källa: Internet "Alfred Nobel, hans farfar och hans bröder"

RÄTTEGÅNGARNA OCH ALFRED NOBEL!

Rättegångarna tog hårt på hans hälsa. En tid därefter **dog hans bror Ludvig** och det berörde honom svårt. Dessutom **trodde alla tidningar** i världen att det var **Alfred som dött. Han fick under sin levnad det tvivelaktiga nöjet att läsa sitt eftermäle, världens uppfattning och dom om sin person och gärning.** Bland annat kallades han av en del tidningar för **"Dödens Köpman"** och nästan 50 % av det tidningarna skrev var dessutom helt felaktigt. Knappast någon uppmuntrande läsning för honom. **Alfred hatade krig.** Trots detta hade han upfunnit sprängämnen som både kunde användas i bomber och krut som gjorde gevär och kanoner betydligt effektivare och farligare än dom tidigare. För att kunna förhindra krig, förklarade han; var man tvungen att göra vapnen så effektiva så ingen skulle våga använda dem. Han **funderade** även på **andra sätt att förhindra länder att starta krig.** Hans förslag var att bilda en organisation som tvingade länder som tänkte kriga att låta en speciell domstol avgöra den fråga de hade blivit oeniga om. Detta var **tankar som låg till grund för FN's** ("Förenade Nationerna") **bildande.**

mindre än **hans betrodda medarbetares svek och snikenhet och den ruttna moralen hos statens inblandade ämbetsmän.**

"Jag känner mig fullkomligt utledsen på sprängämnesbranchen, i vilken man ständigt och jämt snavar över olyckor, förordningar, stoppsignaler, pedanteri, bovstreck och andra obehagligheter. Jag längtar efter lugn och ro och ville ägna min tid åt vetenskapliga experiment, vilket är omöjligt när varenda dag bjuder nya bekymmer.... Jag önskar absolut att dra mig tillbaka från affärer, varje slag av affärer... För mig är det rena tortyren att agera fredsmäklare i ett gamarnas näste. Det finns inte den ringaste anledning varför jag, som inte är utbildad för affärsverksamhet och som innerligt avskyr den, skall plågas med dessa affärssaker, om vilka jag vet mindre än Gubben i månen. De amerikanska, svenska och norska bolagen har varit framgångsrika utan att besvära mig med sina affärstransaktioner, och jag kan inte inse varför inte de andra bolagen skulle kunna handla på samma sätt."

Alfreds korrespondens finns bevarad och den består av brev på fyra språk till olika medarbetare i olika länder i samband med dessa beklagliga händelser och är praktstycken av klarhet och bitande ironi om människor, politik och stat. Breven visar också att den betydande förlusten av pengar upprörde honom oändligt mycket

Sedan **avsade sig Nobel** med en "lättnadens suck" som **ledamot i samtliga styrelser** för dynamitbolagen. Han behöll sin dominerande och inflytelserika ställning genom dels stort aktieäggande och den absoluta respekt han på alla håll åtnjöt, dels genom de förhoppningar man alltjämt hyste för hans fortsatta verksamhet som uppfinnare som inte skulle komma på skam.

Källa: Internet "Alfred Nobel, hans farfar och hans bröder"

ALFREDS "KNEP" I MOTGÅNGARNA!

För att få **utlopp för sina känslor** tog Alfred, som så ofta i livet, **till pennan** och **skrev** privat en liten säregen, **dramatiserad** och inte så lite **sarkastisk skildring** av en engelsk patentprocess. Aktstycket, som finns bevarat i original är typiskt för sin upphovsman.

Han har kallat parodin "The Patentbacillus" och gycklar däri friskt med rättvisa och byråkrati i allmänhet och corditprocessen och under täcknamn däri medverkande personer i synnerhet.

Till sina medarbetare på olika håll i världen skrev han efter patentprocessens nederlag i England följande:
"Fru Justitia har ju alltid haft förlamning i benen och därför varit förskräckligt långsam av sig, men nu när det slagit sig på huvudet också, så verkar hon för galen t o m för ett dårhus... Jag kan kosta på mig att vara likgiltig för den pekunjära (penningmässiga) sidan av saken, men jag kan inte komma ifrån min djupa avsky mot den nedrighet som ådagalagts."

Källa: Internet "Alfred Nobel, hans farfar och hans bröder"

Alfred lite mer "privat"

Sommaren 1875 hade Alfred Nobel vistats på kurort då sommaren krävdes för "hälsans vårdande" och ursäktar sig i brevet och nu hade Alarik blivit så döv att Alfred måste skrika i hans öra när de träffades. Alfred var fortfarande ungarl men Alarik var gift och hade barn men flickor torde ändå ha varit ett kärt samtalsämne för dem båda alltsedan puberteten.

Brev till Alarik Liedbeck från Alfred 1875.

Käre Broder Alarik! Paris d. 26/10 1875

Mycken, mycken tack, min gode vän, för brev och telegrammen. Jag har varit för lat i besvarandet deraf, men ser Du jag har under hela sommaren och eftersommaren måst plåstra om min kroppsliga lekamen, och som reflexföljd även den andliga, ty congestioner (blodträngningar) åt [av?] hjernan hafva satt ögonen i det opraktiska skick att ej kunna begagnas mycket, ej ens för det nödvändigaste och nyttiga samt redan i Bibeln rekommenderade behofvet att titta på vackra flickor. A propos! har du ingen källa för en den allra sötaste lilla Gouvernante som jag nyligen såg i Wien, och vad hvars blotta åsyn hela manskönets två munnar torde vattnas. Alldeles Prima kvalitet, nec plus ultra om Du så vill.

Nog derom, fastän det nog är hårdt att lemna ämnet.

Om Wallenbergiska krutet verkligen är bra vore det skäl att underhandla med honom. Men han bör ej göra sig några illusioner rörandet värdet af en ny uppfinning i den vägen.[....]

Sedan följer en lång utredning om det Wallenbergiska krutet

Källa: Mitt Hjärta, V Sjöman. Opubl. Jfr Erik Berggren/Naboth Hedin i november 1957.

Vem var Alarik Liedbeck?

Ingenjören Alarik Liedbeck var fabriksföreståndare i Vinterviken 1866 -1875 och genomförde många av de förbättringar av verksamheten som genomfördes vid Vinterviken. Han betydde mycket för Alfred Nobel och Vinterviken och hela "Nobelimperiet" och förtjänar att omnämnas.

1876 erhöll Alfred Nobel svenskt patent under 12 år på framställning av spränggelatin (gelatinerad dynamitmassa) och på tillverkning och därav bereda sprängämnen. Under detta och följande år pågick praktiska experiment och provtillverkningar på laboratorierna i världen och vid dessa hade Alfred stor nytta av sin medhjälpare och vän. Innan han lämnade Vinterviken hade han utarbetat nya förslag till denitreringsanläggningen för tillvaratagande av salptersyra från restsyran och minska förbrukningen med ca 20%.

Det upprättades en gemensam teknisk konsultativ avdelning för de olika dynamitfabrikerna. Till chef utsågs den framstående svenske ingenjören och sprängämnesteknikern Alarik Liedbeck. Resultatet blev att man samlade alla dynamitfabriker under två stora trustbolag Nobel Dynamit Trust Co och "Syndicat des Fabriques de Dynamite". Hans mycket stora kunskaper och praktiska erfarenheter kom nu endast fabriken i Vinterviken indirekt tillgodo.

Alfred har bl a **skrivit** följande om Liedbeck i ett brev **1872** till brodern Robert Nobel:

[...] Liedbeck tycker jag mer och mer om. Hederligare, hjertligare och klokare menniska kan man söka efter om dagen med lanterna.[...]

Alarik Liedbeck dog 1912.

Källa: Nitroglycerinaktiebolaget 1864 – 1964

Alfred **annonserade** också **1876 anonymt** i Neue Freie Presse:

Ein sehr richer, hochgebildeter, älterer Herr, der in Paris lebt, sucht eine sprachenkundige Dame, gleichfalls gesetzten Alters, als Sekrerärin und zur Oberaufsicht des Haushalts.

Källa: Bertha von Sutter, Memoiren 1909 sid 131

Mycket rik, högutbildad äldre herre som bor i Paris. Söker språkkunnig dam, likaså i mogen ålder som sekreterare och hushållerska.

Bertha, sedemera von Sutter, fick tjänsten.

ALFRED NOBEL DÖR 1896 I ITALIEN

Alfred Nobel hade då fabriker i:

Australien 1 st	USA 6 st	Japan 1 st	Frankrike 7 st
Brasilien 1 st	Sydafrika 2 st	Ryssland/Finland 3 st	Grekland 1 st

Tyskland 23 st	Österrike/Ungern 6 st	Sverige 5 st	Norge 2 st
Italien 3 st	Kanada 3 st	Venezuela 1 st	Spanien 10 st
Portugal 2 st	Storbritannien 8 st	Belgien 3 st	Schweiz 1 st

Sammanställning av viktiga år i Alfred Nobels liv

1833 Alfred Nobel föds den 21 oktober i Stockholm.

1842 Familjen flyttar till S:t Petersburg.

1850-1852 Reser till Amerika och arbetar en tid hos John Ericsson.

1857 Studerar nitroglycerin och sprängämnen i Paris.

1864 "Verkstaden" vid Heleneborg exploderar och brodern Emil med flera omkommer.

1865 Grundar NitroglycerinAktiebolaget Stockholm i Vinterviken och en nitroglycerinfabrik i Tyskland, Krümmel nära Hamburg, bolaget "Nobel & CO" och uppfinnar dynamiten. (*gurdynamiten*)

1866 Reser han till Amerika för att genomdriva sina patent på bl a "sprängoljan" och grunda fabriker. Han bildade den 27 juni det amerikanska bolaget "United States Blasting Oil Company"

1867 Får patent på dynamiten i Sverige, England och Amerika och även "Nobeltändaren" (en sprängkapsel med "knallkvicksivler). En välsignelse för Alfred då sprängoljan skördat över 200 dödsoffer i Amerika och under transporterna, främst sjötransporterna

1871 Grundar fabriken i Ardeer i Skottland.

1872 Avlider hans far Immanuel Nobel i Stockholm

1873 Bosätter sig i Paris.

1875 Uppfinnar "spränggelatinet".

1876 Träffar Bertha Kinsky, sedemera gift von Suttner.

1884 Ledamot av Kungliga Vetenskapsakademien.

1886 Samlas alla dynamitfabriker under två stora trustbolag "The Nobel Dynamit Trust Co Ltd" i London och "Société Céntralé de Dynamite" i Paris.

1887 Uppfinnar det röksvaga krutet "Nobelkrut" eller "Ballistit" som det också kallades.

1888 Brodern Ludvig avlider

1889 Hans mor Andrietta dör i Stockholm.

1890 Bosätter sig i San Remo i Italien.

1894 Köper aktiemajoriteten i AB Bofors järnbruk och kanonverkstad och blir Filosofie hedersdoktor i Uppsala.

1895 Upprättar testamentet i vilket det förordnas om Nobelprisen.

1896 Alfred Nobel avlider den 10 december i San Remo. Den 29 december gravsätts hans stoft i familjegraven på Norra Kyrkogården där hans föräldrar vilar.

Brodern Robert avlider den 7 augusti samma år

Efter: Alfred Nobels död 1896.

1900 Nobelstiftelsens grundstadgar stadfästas den 1 juli av Kunglig Maj:t

1901 den 10 december utdelas de första Nobelprisen.

1902 skapas Nobel-medaljen av konstprofessor E. Lindberg.

TESTAMENTET

Nobels testamente av den 27 november 1895 rymdes på ett pappersark. I ett tillägg om fyra sidor förtecknades olika belopp som skulle utgå till ett antal personer, anhöriga och vänner. Med stor omtanke och en generositet av ovanliga mått belönade Nobel sina närstående med betydande summor, totalt två miljoner kronor.

Testament

Jag underkastad Alfred Bernhard Nobel förklarar härmed efter omogt betänktande sin yttersta vilja i afseende på sin egendom jag vill om den skall tillfalla följande:

Öfver hela min återstående förmögenhet förfogas på följande sätt: Kapitalen, af utredningsmännens realiserade till säkra värdepappers skall utgöra en fond årens ränta delvis utdelas som prisbelöning åt dem som under det följande året ha gjort den största nytta. Röntgen delas i fem lika delar, som tillfalla: en del den, som inom fysikens område har gjort den viktigaste upptäckt eller uppfinning; en del den, som har gjort den viktigaste kemiska upptäckten eller förbättring; en del den, som gjort den viktigaste upptäckt inom fysiologiens eller medicinens domän; en del den, som inom litteraturen har producerat den utmärktaste i idealisk riktning; och en del åt den, som verkat mest eller bäst för folkens förbättring och avskaffande eller minskning av stående arméer samt bildande och spridande av fredskongresser. Prisen för fysik och kemi utdelas av Svenska Vetenskapsakademien; för fysiologiska eller medicinska arbeten av Karolinska institutet i Stockholm; för litteraturen av Akademien i Stockholm samt för fredsförfäktare av ett utskott av fem personer, som väljas av Norska Stortinget. Det är min uttryckliga vilja att vid prisutdelningen intet avseende fästas vid någon slags nationalitetstillhörighet, sålunda att den värdigaste erhåller priset, antingen han är skandinav eller ej.

Detta testamente är skrivet på svenska språket och utgör alla mina följande testamenters bestämmelser om minne skänks för mig.

Äfven förklarar jag härmed för mig själv och min familj att efter min död min egendom skall tillfalla min hustru och att denna skall äga och förvalta den i minne af min hustru i skandinaviska länder.

Paris den 27 November
1895

Alfred Bernhard Nobel

"Över hela min återstående realiserbara förmögenhet förfogas på följande sätt: kapitalet, av utredningsmännens realiserat till säkra värdepapper, skall utgöra en fond, vars ränta årligen utdelas som prisbelöning åt dem, som under det förlupna året gjort mänskligheten den största nytta. Röntgen delas i fem lika delar, som tillfalla: en del den, som inom fysikens område har gjort den viktigaste upptäckt eller uppfinning; en del den, som har gjort den viktigaste kemiska upptäckten eller förbättring; en del den, som gjort den viktigaste upptäckt inom fysiologiens eller medicinens domän; en del den, som inom litteraturen har producerat den utmärktaste i idealisk riktning; och en del åt den, som verkat mest eller bäst för folkens förbättring och avskaffande eller minskning av stående arméer samt bildande och spridande av fredskongresser. Prisen för fysik och kemi utdelas av Svenska Vetenskapsakademien; för fysiologiska eller medicinska arbeten av Karolinska institutet i Stockholm; för litteraturen av Akademien i Stockholm samt för fredsförfäktare av ett utskott av fem personer, som väljas av Norska Stortinget. Det är min uttryckliga vilja att vid prisutdelningen intet avseende fästas vid någon slags nationalitetstillhörighet, sålunda att den värdigaste erhåller priset, antingen han är skandinav eller ej"

Källa: G. Johannes, Nobeliana

Nobel-medaljen, utförd av konstprofessor E. Lindberg år 1902.

NOBELSTIFTELSEN

FYSIOLOGI ELLER MEDICIN	FRED	LITTERATUR	FYSIK KEMI EKONOMI
KAROLINSKA INSTITUTETS NOBELFÖRSAMLING	NORSKA NOBELKOMMITTÉN	SVENSKA AKADEMIEN	KUNGLIGA VETENSKAPS AKADEMIEN

Namnet Nobel påminner i många städer världen runt om den svenska uppfinnarens och hans familjs kosmopolitiska verksamhet. Byggnader, torg och gator har Nobelnamnet.

Källa: Internet "Alfred Nobel, hans farfar och hans bröder"

Ändrad URL-adress. **Besökare** 2003-06-01 var **4.458 st**

EXPLOSIONEN VID HELENEBORG

1864 3/9 kl 10,30 explosion i laboratoriet för glycerinkrut. 6 personer omkommo:

Antaglig orsak: oförsiktighet av Emil Nobel vid försök att förenkla sprängoljans beredningsmetod. "Försummelse av en termometers användande vid dessa experiment för att avläsa temperaturen innan den kunnat stiga för högt, är således rätta orsaken till olyckshändelsen."

Enl Immanuel Nobel vid rättegångsförhör.

Emil Oscar Nobel, 21 år studerande
C E Hertzman, teknolog, ålder okänd
Herman Nord, yngling 13 år
Maria Nordqvist, tjänsteflicka 19 år
Johan Petter Nyman, arbetare 45 år
Hustru Andersson, ålder okänd. Till följd av "över 200 djupt gapande sår av splitter från spegel- och fönsterglas i hemmet".

Källa; Dyno Nobel Sweden AB, Arkiv

Nya Dagligt Allehanda 3 sept 1864

Förfärlig olyckshändelse i Stockholm

Idag vid pass halv 11 f.m. hördes vitt omkring en stark knall, vilken tycktes antyda en explosion och strax därefter angavs medelst klämtning från Maria kyrktorn, att elden var lös å Södermalm. Inom kort erfor man att å Heleneborgs egendom, belägen inom huvudstadens område vid Pålundet eller det s. k. Långholmssundet, en där tätt invid stranden befintlig byggnad av trä, som av ingenjören Nobel f. n. begagnas till laboratorium för tillverkning av glycerinkrut och till magasin, sprungit i luften.

Ögonvittnen omtala, att då explosionen skedde, en stark eldpelare med högrött sken under virvlande rörelse ögonblickligt uppsteg i luften och därefter inom en kort stund åter alldeles försvann.

Beklagligtvis spilldes vid denna olyckshändelse flera människoliv. Så fort den uppkomna elden hunnit dämpas, vartill endast erfordrades en kort stund, bemärktes runt omkring

byggnaden flera svårt brända och ohyggligt stympade döda människor, vilka vid explosionens inträffande synas hava ögonblickligen förlorat livet.

Med säkerhet kan nämnas, att minst 5 personer dödats, ehuru det under den förfärliga oredan, som för tillfället på stället uppkom, uppgavs, att ända t o m 8 lik anträffats och möjligen ännu flera finnas begravna under ruinerna.

Bland de stympade liken påstod man sig hava igenkänt en ung ingenjör. En av hr Nobels närmare anhöriga skall hava kommit ifrån olyckan med en skada i huvudet. Även har bland de omnämnda döda liket efter en minderårig gosse anträffats och är det ännu obekant, huruvida han vid tillfället vistats inne i laboratoriet eller utanför detsamma. En smedshustru, boende i en närliggande byggnad och som då explosionen skedde skall hava stått vid sin spisel, skadades så

illa i huvudet, att hon i medveten tillstånd blev omkr halv 12 middag nedburen i en båt för att till lasarettet avföras. Dessutom fördes sedemera även en karl, svårt lemlästad och nära döende, till lasarettet. Själva byggnaden, där explosionen skedde, låg inom ett enda ögonblick alldeles i ruiner. De runt däromkring belägna boningshusen skadades högst betydligt till både väggar, fönster och tak ävensom invändigt; och en mängd större och smärre träspillror syntes liggande på de sönderkrossade taken. Å de på andra sidan om sundet liggande byggnader söndersprängdes alla fönsterrutorna ävensom en mängd rutor i byggnaden på ganska långt avstånd därifrån. Heleneborgs egendom tillhör f. n. grosshandlare Burmester. Orsaken till olyckshändelsen är ej ännu känd, men torde dock möjligen vid en blivande undersökning kunna närmare utredas.

Källa; Dyno Nobel Sweden AB, Arkiv

DOMSTOLS- OCH POLISÄRENDEN

Explosionen vid Heleneborg.

tillstädeskommo nedannämnda personer, vilka, var efter annan hörde, berättade:

Om olyckshändelsen i övrigt hade Burmester sig ingenting bekant.

Den vid Heleborgs egendom å där varande laboratorium förlidne lördag inträffade en olyckshändelse hade till igår utlockat en ganska betydlig del av huvudstadens innevånare för att taga i ögonsikte den förstörelse, som genom den beklagansvärda händelsen uppkommit. Hela dagen långt in på aftonen vimlade Hornsgatan av såväl åkande som gående, vilka styrde sin färd till Heleneborg och dessutom gjorde de mellan staden och Liljeholmen gående ångsluparna under hela dagens lopp ständiga resor till stället, för var gång medförde så många passagerare, som fartygen kunde inrymma. Polisundersökning har idag hållits angående olyckshändelsen. Härvid

Grosshandlare Burmester, ägare till ifrågavarande egendom: att han för trenne år sedan till ingenjören Nobel uthyr det till egendomen hörande större boningshuset, varest Nobel med sin familj alltsedan bott; att han på våren detta år ytterligare upplåtit några intill boningshuset liggande uthus, där Nobel sagt sig ämna anställa kemiska experimenter för beredning av glycerinolja, därvid dock Nobel försäkrat Burmester därom, att ifrågavarande kemiska beredning icke vore förenad med minsta fara. Jämte dessa uthus hade Nobel tillåtits taga i besittning den intill gemensamma gränsande gräsplan, vilken han med ett plank inhägnat. Å denna plan hade Nobel verkställt sina experimenter.

Ingenjören Nobel, en man om några femtio års ålder, förmälde härefter, att olyckan vore att tillskriva någon oförsiktighet hos hans vid tillfället omkomne son, vilken 21 år gammal och på de tider, han icke tillbragte i Uppsala, brukade biträda fadern vid de av denne anställda kemiska försök. Sedan ingenjören Nobel tillkännagivit, att han kort före explosionens inträffande varit inne på gården, där han lämnat efter sig sin son och dennes jämnåriga kamrat, studeranden vid nämnda universitet C. E. Hertzman, vilken av intresse för saken utbett sig att få biträda vid ovannämnda kemiska experimenter, inlämnade han, till närmare belysning av saken, en skrift av följande lydelse;*se artikeln nedan.*
Källa; Dyno Nobel Sweden AB, Arkiv

Till Poliskammaren i Stockholm

Här följer ett långt brev till polismyndigheten där Immanuel Nobel förklarar tillvägagångssättet vid tillverkningen av nitroglycerin och att den kan tillgå på två sätt och att olyckan haft sitt upphov i ett av sonen gjort försök att förenkla sprängoljans beredningsmetod. Han fortsätter det långa brevet med övertygelser om nitroglycerinets oförmåga att explodera genom att räkna upp punkter som bevis på detta. Han nämner t ex att nitroglycerin är antändbart utan explosion, brinner som en olja, men med mindre fara, ty den slocknar av sig själv. Han

nämner experiment han gjort i glaskärl i samband med upphettning och funnit att endast en ringa del exploderat och resten kringkastats. Sedan räknar han upp bergssprängningar som bevis mot total explosioner och att nitroglycerin i verkligheten, utan direkt upphettning till 180 C i ett kärl med starka väggar är ytterst svårt att bringa till total explosion. Han avslutar brevet med att en olyckshändelse som denna bör inte mera inträffa vid nitroglycerintillverkningen.
Heleneborg den 5 sept 1864 I Nobel
Källa; Dyno Nobel Sweden AB, Arkiv

N. D. A 5.9 1864

Efter uppläsandet av denna skrift (*till Poliskammaren*) förmälde Nobel, att , ehuru han själv stod på ett avstånd av ungefär 50 alnar från den punkt, där explosionen skedde, han dock kommit alldeles oskadd undan. Större och mindre stenar slog dock ned runt omkring honom, men besynnerligt nog träffades han icke av någon av dessa. Hans hustru och en annan hans son* blevo däremot vid tillfället mer eller mindre skadade. De personer, vilka utom hans 21-åriga son Emil Oscar genom explosionen förlorade livet, voro; förenämnde Hertzman, om vilken Nobel icke kunde i avseende på ålder, hemort och anhöriga lämna några närmare uppgifter; ynglingen Herman Nord, 13 år gammal och son till en timmerman vid Långholmsvarvet; 19-åriga

snickeriarbetaren Johan Peter Nyman, 45 år gammal, boende i närheten av Heleneborg, vilken avled på vägen, under det han forslades till lasarettet. Dessa trenne personer voro för Nobels räkning sysselsatta vid hans under anläggning varande fabrik. Härförutom blev smedsmästaren vid Långholmen Anderssons hustru Anna Helena Andersson och snickeriarbetaren Roséns hustru, bägge beboende i var sin lägenhet på nedre botten uti det på andra sidan om den instängda planen liggande huset, skadade, den förra livsfarligt och den senare mindre svårt. Några dagar före explosionen, berättades vid förhöret, skall hustru Andersson hava yttrat till någon, då hon såg en mängd buteljer innehållande syra bäras till Nobel: "Nu bär Nobel åter upp några sådana där helvetesmaskiner.

blev genom explosionen nära nog totalt förstörd, liksom huset är fullkomligt ramponerat.

På särskild fråga upplyste grosshandlare Burmester, att han i början av detta års sommar med anledning därav, att flera hans övriga hyresgäster klagat över det farliga grannskapet, vänt sig till Nobel med förfrågningar rörande dennes experimenter, därvid Nobel livligt försäkrat honom, att ingen fara vore förenad med hans kemiska beredningar. Denna försäkran hade dock föga stillat farhågorna, och några av de grannar, som nu fått svårt lida av denna sin närhet med fabriken, hade ofta sinsemellan med oro talat om densamma.

flickan Maria Nordqvist, dotter till en vid Heleneborg boende arbetskarl, vilken flicka sedan sistlidne vinter biträtt vid Nobels fabrikation och därunder enligt N.s nu fällda yttrande visat ett synnerligt förstånd vid utförandet av de henne anförtrodda arbeten, samt

Gud vet, hur det går med oss en vacker dag." Ut i sistnämnda hus bodde fyra hushåll, nämligen utom Anderssons och Roséns tullupplysningsmannen Ihle och verkmästaren vid Bergsunds Bruk Wickström, och alla dessas lösegendom

Några av dem, som genom denna händelse förlorat sitt lösörebo, hade detsamma brandförsäkrat, men andra icke, och bland dessa senare befanns sig Nobel själv. Fråga blir dessutom, huruvida försäkringsbolag anser sig skyldigt att i detta fall utbetala någon ersättning.

För anställandet av besiktning på stället blev undersökningen härefter uppskjuten till annan dag.

Källa; Dyno Nobel Sweden AB, Arkiv

** framgår inte någonstans att någon av de övriga bröderna Nobel vore närvarande vid olyckan.*

ALFRED NOBEL bemöter AFTONBLADETS ARTIKEL den 3.9 1864

Till RED. av Aftonbladet.

Som tidningsberättelserna innehålla några misstag, vill jag redovisa för vad jag vet om anledningen till explosionen.

Min far hade vid Heleneborg anlagt ett laboratorium för beredning av nitroglycerin. Att i närheten av boningshus tillverka ett ämne av så ofantlig kraft är visserligen oförsiktigt, men själva detta sprängmedels egendomliga egenskaper ha gjort, att vi ansett faran så gott som ingen.

Det låter t ex antända sig utan explosion och fortfar ej ens att brinna, såsom vore fallet med vanlig olja, utan slocknar av sig självt, då den brinnande kroppen frånges. I de flesta fall slocknar även denna i sprängoljan liksom vatten. Om man på ett städ håller några droppar och vidrör dem med ett glödande järn, så hörs blott ett svagt ljud under stark gasutveckling.

Ett hammarslag åstadkommer en våldsam explosion men endast av den ringa del, som kunnat träffas av slaget. Resten återfinnes oförbränd på städet.

[.....] *Detta är inledningen på Alfred Nobels redovisning av nitroglycerinets ofarlighet. Efter en lång genomgående beskrivning av bergsprängning och en sprängteknisk utläggning om nitroglycerinantändning med krut vid bergssprängningar fortsätter han;*

Frågan ställer sig därför, i sin form av framtida varning, vad har väl kunnat ge anledning till en sådan olyckshändelse vid behandling av ett ämne, hur föga är skadelöst mot eld?

Några av min avlidne bror fällda yttranden

uppvärmning till 180 C., och att en sådan uppvärmning är det enda, för vilket man måste akta sig vid dess behandling. Men han måste ha förbisett, att vissa vätskors kemiska reaktion kunna åstadkomma en sådan värmeförhöjning såväl som direkt eld.

Min bror hade föreslagit att rena den råa glycerinen, som i Stockholm finnes i handeln, genom dess behandling med salpetersyra. Därvid oxiderar icke glycerinen utan blott främmande ämnen (varav den är förorenad). Dessa avskiljes i form av flockar och kunna genom filtrering frånges.

Sådana ämnen taga ofta eld eller ge i bästa fall stark värmeutveckling i kontakt med salpetersyran. Jag förmodar, att sådan glycerin blivit satt till den brukliga syreblandningen och att de däri befintliga halvförkolnade ämnena, där de kommit i kontakt med syran, producerat en värmeförhöjning från det normala (högst 60C) som är alldeles harmlös, till 180 C, varvid explosionen äger rum.

Även detta fel skulle likväl icke medfört någon fara, om blandningen enligt föreskrift genast blivit utgjuten i kallt vatten i stället för att låta reaktionen fortgå, som säkerligen varit fallet. Jag hade hoppats, att införandet av det nya sprängmedlet, oavsett dess andra stora förmåner, skulle göra slut på den bedrövlige listan av bergshanteringens offer. Därtill är det även bestämt, såsom en nära framtid torde bevisa, men dess nytta för det allmänna kan icke utplåna släkts och vänners sorg över de förluster de lidit.

Vad åter beredningen och förvarandet angår, är frågan klar med några ord. Vanligt krut fordrar tid att torka. Stora förråder måste hållas, och de flesta av våra kruthus hava varit utsatta för mer än en explosion. Nitroglycerinet däremot kan beredas på några timmar och är genast färdigt att användas. Det kan dessutom genast avtappas och förvaras, om man önskar, under vatten, vari det är olösligt t ex på tunnors nedsänkta i floder. Större kvantum behöver således aldrig finnas inom fabriken eller utsättas ens för någon imaginär fara, än det som beredes för dagen.

Beredningen av vanligt krut är som man vet förknippat med mycket fara och fordrar många försiktighetsmått. Vid nitroglycerinets beredning däremot fordras blott, att man gör bruk av föreskrivna materialier och icke frångår den angivna metoden. Om man så vill kan termometern så konstrueras, att dess höjning vid beredningen reglerar glycerinets självmatning, varvid temperaturens stegrande över fryspunkten blir omöjlig och varje fara otänkbar, emedan kranen slutas och reaktionen upphör.

Om eld kommer åt förråden av vanligt krut, så exploderar det hela. Detta är ej fallet med nitroglycerinet. Explosionen vid Heleneborg har rasat förfärligt, där den träffat, men för den, som känner dess verkningar är det tydligt, att blott en ringa del exploderat av det kvantum, som varit berett. Det fanns nämligen över 300 kvantum skålp. som samma morgon skulle expedieras. Att döma efter effekten kan högst 30 skålp. hava exploderat, resten är kringkastad oförbränd.

ge den enda upplysning. Han hade tillämnat något experiment med en av honom uttänkt förväxling i beredningsmetoden. Olyckligtvis lär han ha begått det sorgliga misstaget att göra ett nytt försök i för stor skala och utan termometer för att avläsa temperatursstigande. Han visste fullkomligen, vilken fara som är förknippad med nitroglycerinet

Betraktat däremot från humanitetens och statsekonomiens synpunkt av inbesparing i liv och arbete, kan icke nekas, att alla förmåner stå på sprängoljans sida framför krutets. Att "ladda eld" därmed är omöjligt. Det finnes mig veterligen ingen statistisk tabell över årliga offer för den vanliga laddningen i Sverige. Men jag har efterfrågat vid många gruvor, och alla hava offerlistor.

A. Nobel

Aftonbladet 7.9 1864.

Källa; Dyno Nobel Sweden AB, Arkiv

Artikeln finns i sin helhet på Kungliga Biblioteket i Stockholm.

Bemötande av ALFRED NOBELS artikel i AFTONBLADET

Några ord om hr Nobels glycerinkrut.

(Insänt) I anledning av hr A Nobels skrivelse till Aftonbladet, införd i samma tidning den 7 sept., angående explosionen å Heleneborg, torde det tillåtas att i följd av hr N:s sätt att i vissa fall på sanningens bekostnad utpuffa det av honom tillverkade nitroglycerinkrutets många förträffliga egenskaper framställa några anmärkningar, så mycket mer befogade, som obekantskap med de anmärkta förhållandena kan medföra många olyckor.

Att det s k glycerinkrutet såsom sprängningsmedel äger en förvånande styrka och troligen kommer att vid bergsprängning ovan jord till stor del att uttränga det gamla bergkrutet är säkert, men beredningen därav måste så förändras, att den starka gifthalt, som det nu innehåller, borttages. Enligt säkra analyser innehåller glycerin ett bland de starkaste gifter; endast en droppe därav är tillräcklig att förorsaka huvudyrsel. Detta har hr N. visligen förteget, då han rekommenderar sin vara för sprängningar i gruvor och tunnlar. Han borde dock veta, att gasen, som uppkommer vid sprängning med glycerinkrut, förpestar luften på sådana ställen, där obetydlig

eller ingen luftväxling äger rum, och skola således flera arbetare långsamt lönmördas, än som hr N. genom sina åberopande statistiska tabeller kan bevisa blivit offer för det hitintills varande laddningssättet. Hr N. är i detta fall långt efter sin tid, då han icke vet eller kanske (icke) vill veta, att sedan de s.k. säkerhetsrören kommit att begagnas vid bergsprängningen icke några av de rysligheter kunna inträffa, som hr N. genom sitt glycerinkrut vill förekomma, ty de äro redan förekomna.

Hr N. påstår, att vanligt bergkrut är farligare än hans glycerinkrut, emedan det antändes genom eld; hr N. har likväl själv sagt, att hans glycerinkrut icke allenast tändes genom stark värme, d.v.s. eld, utan ock genom hårda slag och friktion. Detta är således vida farligare än vanligt krut, helst som hr N:s uppgift, att glycerin icke exploderar förrän vid 180 graders värme, icke är enlig med samma förhållandet; ty den exploderar vid vida lägre temperatur, synnerligast då den ej är väl renad, vilket dock hr N. medgiver, då han i sin skrift säger, att sådana ämnen, som finns i glycerin, ofta taga eld. - Hr N. avmålar tillverkningen av vanliga krutet såsom

högst farlig och omtalar vid krutbruket ofta inträffade explosioner. Han tyckes då redan hava glömt att hans fabrik, som endast hade en kort tillvaro, förorsakade genom explosion den nogsamt kända olyckan på Heleneborg, som kostade så många människors liv, då endast 30 skålp. av hans glycerinkrut antändes; huru ryslig skulle icke då förstörelsen varit, om hela lagret exploderat. Vi äro övertygade, att vederbörande, som blundar vid hr N:s fabriks anläggande, skola med mera uppmärksamhet tillse, att det rysliga gift, som under namn av glycerin en tid funnits att tillgå för vilken som helst, numera icke får säljas under annan kontroll än vanliga gifter. - Glyceringiftet kan mindre än andra gifter upptäckas, då det innehåller en angenäm smak och sötma och således inblandat i födoämnen lätt förtäras. Först sedan hr N. lyckats borttaga de livsfarliga egenheter, som hans glycerinkrut innehåller, må han huru som helst utpuffa sin vara, och den skall då med tacksamhet emottagas.

N.D.A. 21.9 1864

Källa; Dyno Nobel Sweden AB, Arkiv

DOMSTOLS- OCH POLISÄRENDEN

RÅDHUSRÄTTENS 3:dje AVDELNING 7.11 1864

Vid Rådhusrättens 3:e avdelning fortsattes i går rannsakingen angående anledningen till olyckshändelser, som föreföllo genom den vid egendomen inträffade explosionen av s. k. glycerinkrut. Närvarande vid rannsakingen voro allm. åklagaren, stadsfiskalen Silversparre samt åtskilliga personer, som vid olyckstillfället gjorde förluster, kåranden, såsom svarande ingenjören Nobel samt grosshandlaren

vore farligare, än att han flera gånger kunnat smaka på detsamma utan att därav röna någon olägenhet. F.ö. yrkade Nobel, att hans preparater måtte bli undersökta vid Teknologiska Institutet för att få detta förhållande närmare uttrönt. Därförutan [-förutom] företeddes ett av amanuensen vid Serafimerlasarettet utfärdat läkarintyg därom, att klensmedmästaren Er. Anderssons hustru, vilken dit blivit

Burmester.

Flera vittnen avhöordes denna dag, och bland dessa uppgåvos av ett par personer, att jämväl vanligt krut funnits förvarat i laboratoriet, ävensom det påstods, att en laddad undervattensmina jämväl där befunnits. Dessa uppgifter bestredos dock av Nobel, som uppgav, att det endast varit andra kemiska preparater, som liknade krut till utseendet, ävensom han uppgav, att alla undervattensminorna först å Skeppsholmen vid de med dem anställda försöken blivit laddade. Åklagaren tillfrågade Nobel, om icke glycerinkrutet vore giftigt, men denne sistnämnde uppgav, att krutet icke

förd till följd av vid olyckstillfället erhållna skador, sedemera där avlidit till följd av erhållna förgiftade skottsår i huvudet samt å bålen och armarne.

Uppgiften därom, att omkr. 1 500 skarpa skott i patroner inlagda jämväl vid tillfället skulle ha varit liggande i laboratoriet, bestreds även av Nobel.

För målets vidare utredning blev rannsakingen därom uppskjuten på fjorton dagar.

N.D.A. 8.11 1864

Källa; Dyno Nobel Sweden AB, Arkiv

RÅDHUSRÄTTEN 3:dje AVDELNING 23.12 1864

Målet angående explosionen å lägenheten Heleneborg förevar ånyo i går på Rådhusrättens 3:dje avdeln., och var därvid närvarande åtskilliga personer, vilka nu närmare bestämde de av dem förut framställda ersättningsanspråk för den förlust de lidit genom olyckshändelsen ävensom svarandena, ingenjören E (*Immanuel, min anmärkn*). Nobel och grosshandlaren N. W. Burmester. Timmermannen C. J. Nord samt kammarskrivaren Bergstén och bokhållaren K. Öhlin anmälde till en början, att de av hr Nobel blivit nöjaktigt gottgjorda för den förlust de genom olyckshändelsen fått vidkännas, varförutan [-förutom] en annan

målsägare, tullupplysningsmannen Ihle medgav sig hava av hr Burmester erhållit ersättning. Ombudsmannen för Kungl. Fångvårdsstyrelsen hr Th. Severin Lundberg och Långholmens Varvsaktiebolags fullmäktige, byggmästaren G. Gummesson, fordrade ersättning, den förre med 110 rdr. (*riksdaler*) 39 öre för vid olyckshändelsen sönderslagna fönsterrutor å Långholmen, och den senare med 504 rdr. 75 öre, vilket belopp hr G. dock slutligen nedsatte till jämt 300 rdr. Grosshandlare A. W. Frestadius fordrade 29 rdr. och grosshandlare E. Brisman, som genom katastrofen förlorat egendomen,

uppskattad i värde till 350 rdr., yrkade gottgörelse av svarandena eller vilkendera av dem bäst gälda gitte, så fram ej brandstodsbolaget däri egendomen var assurerad, ersätter honom, varförutan [-förutom] hr B. särskilt fordrade, att av hr Burmester återfå en månads hyra med 44 rdr. mot vilket senare yrkade Burmester icke hade någonting att invända, men han bestred alla övriga. Hr Nobel däremot bestred endast Fångvårdsstyrelsens fordran, som han ansåg vara helt och hållet orättmätig.

Målet uppsköts ytterligare.

N. D. A. 20.12 1864

Källa; Dyno Nobel Sweden AB, Arkiv

Till Red. av Tidn. **Nya Dagligt Allehanda.**

I gårdagens n:r av Tit. tidning förekommer bland andra, som framställt ersättningsanspråk mot hr Nobel och Burmester, även undertecknad. Då ingen förlust tillskyndades mig medelst ifrågavarande explosion, kan ersättning från min sida så mycket mindre kunnat ifrågakomma, om rättelse varav jag alltså anhåller.

Stockholm den 21 dec. 1864

Eduard Brisman

N.D.A 21.12 1864

Källa; Dyno Nobel Sweden AB, Arkiv

För att förtydliga avses hr eller ingenjören Nobel i alla texterna Alfred Nobels far Immanuel Nobel. Alfred Nobel finns bara med i sin inlaga till Aftonbladet och Ny Dags Allehandas bemötande av detta inlägg i Aftonbladet. Det fanns naturligtvis fler tidningar som skrev om olyckan och dom artiklarna går alla att läsa på Kungliga biblioteket.

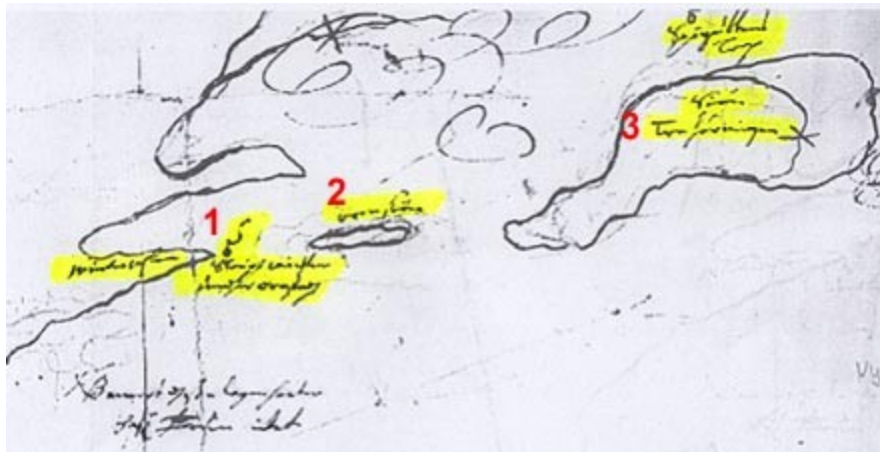
VINTERVIKENS krog/värdhus

Namnet Vinterviken härrör från den vinterväg som gick från Fittja till Stockholm och då bitvis över Mälarens is. Sedan tog man vägen genom dalgången över sjön Trekanten mot Hornstull. I Vinterviken fanns en krog eller värdshus, som omämnas på en karta redan på 1600-talet under namnet Kapphette, som ni kan se även på kartan från 1749 på hemsidans första sida. Namnet "Kapphette" har tolkats som att man troligen kappkörde på isen och målet som hägrade var kanske värdshuset i viken. Enligt jordeboken var Vinterviken 1724 ett oskattat torp under

Årsta. Det uppges även i 1762 års jordebok. När Claes Arrhén von Kapfelman (*gift med Carl Michael Bellmans äldsta syster, Catharina*) köpte Hägerstens Gård 1765 kom Vinterviken att lyda direkt under Hägersten. Den 17 juli 1775 sålde Arrhén von Kapfelman frälsetorpet Vinterviken, värdshus och krog till löjtnant Johan Björkman för 15 000 dlr kmt. Skatteräntan bestämdes till 150 dlr kmt per år. I köpet ingick ett stycke samfällid betesmark i Vintervikens, Örnbergs och Aspuddens beteshage. År 1778 utbjöds egendomen Hägersten till försäljning på bankauktion och köpare var Johan

Berndt von Torcken och ny ägare till Vinterviken blev spannmålshandlaren Bengt Ljung. År 1797 skedde en förlikning efter en tvist mellan Hägerstens Gårds nye ägare Anders Reimers och Ljung gällande den s k Örnbergs beteshage där löjtnant Björkman tidigare fått ha sina djur på bete. Ljung förband sig att betala ökad ränta med 10 rdr sp årligen till ägaren av Hägerstens Gård. Den 2 januari 1865 tecknades kontraktet om inköp av frälsehemmet Vinterviken av NitroglycerinAktiebolaget Stockholm. 1972 köpte Stockholms Stad Vinterviksområdet.
Källa: Lotta Pahl, Hägerstens Hembygdsförening

Karta över VINTERVIKEN från 1600-talet.

Nr 1: Det som ser ut som ett nottecken betyder Värdshus, (med god vilja kan man på övre raden utläsa; Vintervikens Värdshus den undre raden ?)

Nr 2: Longsjön

Nr 3: Sjön Trehörningen, (numera Trekanten)

Kartan (*skissen*) är från Lantmäterimyndigheten i Stockholm och troligen den äldsta som finns.

Vad hände utanför världshuset VINTERVIKEN under 1600 - 1700-talen i VÄRLDEN och SVERIGE

1645-01-01	Världen äldsta tidning Post- o Inrikestidningen utges.
1650-01-01	90% av svanska folket bor på landet, 45 % ägde jorden de brukade.
1650-01-01	Prästerna fungerar som kungens språkrör i kyrkorna på söndagarna och Alla måste gå i kyrkan på söndagarna annars straffades dom hårt.
1655-09-15	Holland erövrar den svenska kolonin Nya Sverige i Amerika.
1662-01-01	Bondepraktikan utges första gången på svenska.
1668-12-31	Sveriges första Riksbank startar.
1670-01-01	Stockholm har 40 000 innevånare, det byggs mest stenhus med kopparkakor.
1672-12-18	Karl XI blir kung, 17 år gammal.
1676-12-31	Olle Römer mäter för första gången ljusets hastighet
1680-12-31	Karolinen måste vara minst 165 cm lång, kunna grunden i kristna läran och läsa i bok.
1683-01-01	Kallas Lilla Istiden. I England fanns kanaler och tjälarna var 1 m djupa.
1685-01-01	Georg Friedrich Händel föds i Tyskland.
1685-03-21	Johan Sebastian Bach föds i Tyskland.
1686-12-31	Kyrkolag införs, prästen skall föra husförhållning- samt in- och utflyttningslängder.
1687-01-01	Sir Isaac Newton uppträttar gravitationslagen detta år.
1695-01-01	Svår missväxt i Norden under flera år med hungersnöd som följd.
1697-05-07	Stockholms slott brinner och mycket medeltida material förstörs.
1697-01-01	Karl XI blir svensk konung, 15 år gammal.

1700-talet

1703-12-31	Peter den Store bygger St Petersburg på erövrad svensk mark.
1709-06-28	Slaget vid Poltava, Karl den XI förlorar, 23 000 svenskar blir ryska krigsfångar.
1712-12-31	Newcomen utvecklar den första ångmaskinen.
1714-01-01	Jordgubbsplantan kommer detta år till Frankrike och Europa.
1721-05-17	Under en månad bränner ryssarna stora delar av kusten från Gävle till Piteå.
1726-13-31	Varje hemman blir ålagda att underhålla väg på sin mark.
1730-12-31	Första lagen om snöplogning kommer till Sverige.
1733-12-31	August den starke, Polens kung dör 63 år, blev far till 354 erkända barn.
1734-12-31	Lag bestämmer att bouppteckning är obligatorisk vid dödsfall i Sverige.
1740-02-04	Carl Michael Bellman föds i Stockholm.
1744-04-25	Svensken Celsius dör, han skapade termometerskalan.
1755-12-31	Klockarna på landet ska sköta åderlätning och vaccinering.
1756-12-31	Wolfgang Amadeus Mozart föds detta år i Österrike.
1770-12-31	Ludwig van Beethoven föds detta år i Bonn.
1776-07-04	Amerikas Förenta Stater bildas.
1779-12-31	Sverige förbjuder häxjakt som pågått sedan 1400-talet.
1782-01-01	James Watt utvecklar den första användbara ångmaskinen detta år.
1789-07-14	Fängelset Bastiljen i Paris stormas, den franska revolutionen är verklighet.
1791-12-31	Wolfgang Amadeus Mozart dör under detta år.
1793-08-01	Frankrike inför metern som officiell standard. England inför metern 1965.
1794-07-31	Kaffet förbjuds i Sverige.
1796-12-31	Engelsmannen Jenner skapar vaccin mot smittkoppor.
1799-12-31	Fanns inte tobak använde man rölleka eller häggelöv i pipan.
1799-12-31	Bark av furuträd mals till mjöl och blandas med kornmjöl.
1799-12-31	Rågbröd var en högtidsrätt i Sverige den här tiden.

Vilka har bott i Vinterviken 1700 - 1800-talen?

Boende, familjer, tjänstefolk från 1700/1800-talet under Krogens och **Värdshusets** tid. Där bedrevs även djurhållning, orangeri osv.
Hur rörde sig "folk", varifrån kom dom och vart tog dom vägen?

Vinterviken År 1772 - 1851

Husförhörslängd

<u>Namn</u>	<u>Född</u>	<u>Kom från</u>	<u>Flyttar till</u>	<u>Övrigt</u>
Ägare:				
Hägerstens Gård				
Olof Lundgren Hustru Brita Dotter Catharina	.	Åren 1772-1781 -"-		Fanns i husförhören, inga uppgifter förutom närvaro vid nattvard strukna i förhör 1781-90.
Mathias Fogelström Hu. Greta Stina Pig. Anna Catharina	.			
Krög: Anders Högberg Hu. Greta	.	Örnsberg		
Löjtn: Björkman, Ny ägare	.			Vinterviken 1775.
Jan Lundgren Hu. Anna Catharina	.			
Lars Lindblad Hu. Christina Berglund	.			
Dr. Jonas G-Gradin Dr. Jonas Stedt Dr. Carl Pettersson Pig. Paula G-Johansson Arb. Sven-Grönlund Arb. Johan Petter Nilsson Carl-Söderberg	.	Örnsberg		
Krög: Catharina Larsdotter Maja-Lundelius Arb. Sven-Pettersson Dr. Anders-Olofsson Dr. Magnus Andersson	.	Botkyrka Färentuna Botkyrka	Fått besked 1790 Oskarshamn Stockholm apr 1789	Sthlm för flera år sedan. (?) Bortflyttad
Peter Månsson Dr. Matts-Söderberg Dr. Erik-Tibelin Dr. Anders-Lindqvist Pig. Stina-Blomberg Tjänst.f. Lisa-Sandberg Dr. Carl-Ekblom Dr. And. Anderss.-Lindq.	1766 1774	Hultsjö 1789 Bromma 1879 Stockholm 1790 Ekerön 1790 Stockholm 1790 Sandsjö 1790 Ekerön 1891	Stockholm 1792 Liljeholmen 179? Liljeholmen 1791 Ekerön 1792 Staden 1791 Småland 1792 Stockholm 1790 Lidingö 1794	Fått besked till Sthlm 1792 Från Småland Besk Sthlm 1792 Var här en gång för michellis Reg K&H Mattus. Besk Sthlm Fått Besk Sthlm 11/3 1794 Utan besked Bortflyttad till Oscarshamn
Dr. Anders-Östergren Dr. Johan-Pärsmän Dr. Peter-Hagström Dr. Erik-Lundin Dr. Petter-Sellin	1766	Fogdö 1791 Heden 1791 Heden 1791 Heden 1791 Fogdö 1791	Sthlm 1794 Staden 1792 Danviken 1792 Stockholm 1792 Hägersten 1793	

Dr Anders Granbeck		Sthlm 1791	Huddinge 1793	Fått besked 22/1 1793
Hushållerskan Brita Ruth Widefeldt	1760	Stortorp 1792 Gotlunda 1792		Förstår Christendomen Kan läsa bok, Catechesen
Dr Samuel Hallman		Lidingön 1793	Lidingön 1797	Fick besked till Lidingön 30/9
Löjt Sievert Björkman			Lidingön	Äg till Vinterviken sedan 1775 Bernt Ljung
Dräng Olof Bromansson	1775 14/3	Stockholm	Lämn dess Besk. till Bromansson	Fick Besk. till Sthlm 1801 25/4
Sväger Jonas Kristian	1772	Charlottendal	Bromma 1801 6/4	Fingo Besk. till Rådmansö 1801 19/4
Hustr Anna Mårberg	1756		Charlottendahl 1801 6/4	Fick Besk. till Stockholm 1801 15/4
Son Jan Peter Otthar		Wikvall	Fick pensionsbetyg till markäg	åtföljer föräldrarna
Dotter Anna Maria 8 år	1793 7/3			åtföljer föräldrarna
Gundor Peter Finsson		Dalen 1799	Solna 1800	
Hustru ? (bläckfläck)			Solna 1800	
Dotter Aina			Solna 1800	
Son Elias			Solna 1800	
Dotter Elna 3 år			Solna 1800	
Enkan Cathrin Hasselgren		Sthlm 1800	Sackrisberg 1801	Fått Besk. till Lidingön
Dr Carl Söderberg			Till Lidingön 1794	
Dr Olof Fröman		Nybohof	Danderyd 1795	Fått Besk. till Danderyd Nytorp 1795 3/10
Dr Anders And:son Lindq.	1774	Ekerön 1790	Till Lidingön 1794	
Dr Mats Söderberg	1765	Liljeholmen 1794	Fick Besk. till Uppsala 1796	
Pig Anna Nilsdotter	1786	Löfholmen 1794	Silverdal ej Besk. Besk.Solna -98 19/11	Bortflyttad 1797 till Norra Sidan
Dr Erik Gibelin			Stockholm 1796	Fick Besk. 1798 6/11
Dr Anders Björklund		Fågelsång 1795	Stockholm 1796	Till Stockholm 1796
Timmerm Erik Ersson	1760	Huddinge 1796	Till Värmdön och Bo Capsel 1797	
Pig Catharina B Carlstén		Huddinge 1796	Till Sthlm	Fick Besk. till Sthlm. Ska gifta sig.
Gossen Lars 13 år			Till Norra sidan. Silverdal 1797	
Dr Erik Landström		Huddinge 1796	Till Silverdal 1798	Fick Besk. till Spånga 1798 1/11
Dr Peter Pettersson	1761	Lavrisberg 1797		Död 1798
Son Erik Persson	1784		Stockholm 1797	
Jungfr Maria C Dahlgren		Stockholm 1795	Till Djurgården 1798	
Pig Marit J Boman		Vestberga 1797	Till Solna 1799	
Pig Enk Anna M Lundgren		Huddinge 1797	Till Sofia 1796	
Son Daniel	1796	" "	" "	
Dr Johan Månsfors	1767	Rogberga 1798	Till Stockholm 1799	Fick Besk. till Stockholm 1799 31/3
Dr Sven Månsfors	1776	Jönköping 1798	Till Sätra 1799	
Enk Christin. Olsenberg 48 år	1738	Ekerön 1798	Till Hammarby, Uppland 1799	Fingo Besk. till Hammarby 1798 1799 2/10
Dot. Anna Christina	1792			
Krögare Anders Wigren		Herrängen 1798	Till Kungshatt ner på Bleket 1800	
Dr Lars Andersson	1768	Christineb. 1798	Till Ekerön 1799	Fick Besk. 1802 24/10 t Ekerön. L.ström ds
Träg.dr. Jacob Bonné	1765	Danviken 1801		
Hustr. Regina Boberg	1766			
Fost.dot Cath Lovisa Anders.	1795			
Inhys. Enk Anna M Lundin	1764	Nacka Danv.1801	Till botkyrka	Dess man varit i Nacka Erstavik. Gift 1802
dess afild. man hetat Tupp		Kom 1801 1802		
Son Johan Peter	1793			

Ur husförhörslängderna kan utläsas att det var stor rörlighet bland "vanligt folk". Vid sekelskiftet 1799-1800 har ca 100 personer bott i Vinterviken räknat från år

och en fosterdotter i Vinterviken.

Ordet "Besk." är en förkortning av besked och lär i detta sammanhang vara en

1772 och år 1801 finns endast
Hushållerskan Rut Widefelt kvar vid
krogen och **trädgårdsdrängen Jacob
Bonné med hustru**

flyttattest. Överstruken namn betyder att
personen flyttat eller dött.
Husförhörslängerna för åren 1782 - 1792
saknas.

Fortsatt arbete pågår!

**NITROGLYCERIN AKTIEBOLAGET
STOCKHOLM**

STYRELSEN OCH BOLAGSLEDNINGEN

I VINTERVIKENS VAGGA

Bolagsbildningen; Efter explosionen i Heleneborg fick Alfred Nobel genom sin faster Fru Betty Elde kontakt med en av Stockholms rikaste män, konsul J W Smitt. Han var intresserad och villig att medverka i en bolagsbildning. Johan Wilhelm Smitt var 43 år gammal och hade tidigare skapat en betydande förmögenhet i Sydamerika. Där frigjorde han 1856 sina tillgångar och flyttade till Stockholm. Han mångdubblade sina tillgångar genom goda placeringar i bl a egendomar vilket gav honom smeknamnet Kungsholmskungen. 1866 blev han ledamot av Stockholms Stadsfullmäktige och arbetade effektivt såsom styrelsemedlem i många av stadens storföretag.

Alfred Nobel fann ytterligare en bolagsman, kapten, tekniker och affärsmannen Carl Wennerström. För att övertyga de båda affärsmännen att satsa i hans bolag arbetade han fram ett övertygande PM som fortfarande finns kvar i bolagets arkiv.

ALFRED NOBELS PM 1864

till J W Smitt och C Wennerström
ang framtida beräknade kostnader för nitroglycerinframställning

<i>Till 1 ₤ Sprängolja</i>	<i>Kostnad hittills</i>	<i>Bör kunna beredas för</i>
<i>1,6 ₤ Salpetersyra</i>	<i>à 41 öre 65,6</i>	<i>à 25 öre 40</i>
<i>3,2 ₤ Svafvelsyra</i>	<i>à 7 öre 22,4</i>	<i>à 6 öre 19,25</i>
<i>0,55 ₤ Glycerin</i>	<i>à 30 öre 16,5</i>	<i>à 25 öre 13,75</i>
<i>Transport deraf till fabriken</i>	<i>2</i>	<i>2</i>
<i>Is och salt till afkylning</i>	<i>1</i>	<i>1</i>
<i>Hyra för lokal</i>	<i>3</i>	<i>3</i>
<i>Föreståndare och Arbetare</i>	<i>3</i>	<i>3</i>
<i>Verkställande Direktör</i>	<i>2</i>	<i>2</i>
<i>Transport af Nitroglycerin</i>	<i>1</i>	<i>1</i>
	<i>Summa Rd Rmt 1:16,5</i>	<i>Summa Rd Rmt 0:85</i>

Vi vilja således i nedanstående beräkning under första året antaga priset à 1 Rd 16½ öre per ₤ emedan salpetersyran troligen tills dess kommer att förskrifvas ehuru visserligen med någon prisreduction.

Även om denna kalkyl var alltför optimistisk och Smitt och Wennerström klart insåg detta, måste erbjudandet att ingå som delägare ha tett sig lockande. De båda affärsmännen accepterade och redan den 22 oktober undertecknades nedan stiftelseurkund.

1. Af aktiebeloppet, Etthundratjugofem stycken, tecknas

af Herr Alfred Nobel62 aktier

hvaraf Herr Immanuel Nobel öfvertager 31 stycken:

hvaraf Herr Carl Wennerström, öfvertager.....31 aktier

och Herr Johan Wilhelm Smitt32 aktier

.....Summa 125 aktier

2. Herr Nobel försäljer åt bolaget uteslutande rätt att inom Sverige begagna och tillgodogöra sig ofvannämnda patent jämte de tillägg och förändringar som framledes kunna komma att deri göras, för en summa af Ett hundratusen Riksdaler Riksmynt; hvaraf Herr Nobel redan kontant bekommit Rdr 38.000, och Rdr 62.000, äro guldna genom de af honom öfvertagne 62 aktier.

3. De af aktiekapitalet ännu oguldna 25.000 erlägges af Herr Smitt med Rdr 13.000 och af Herr Wennerström med 12.000 å den dag, då den i 17§ af bolagsreglorna omförmälda bolagsstämma hålles.

4. De af Herrarna Nobel redan anskaffade inventarier, materialier och oreparater för nitroglycerintillverkning öfvertagas af Bolaget mot ersättning af de derfär hafda kostnader.

Stockholm den 22 oktober 1864

Im. Nobel

Alfred Nobel

Carl Wennerström

J W Smitt

Den 22 oktober 1864 undertecknades bolagsbildningen och aktiekapitalet bestämdes. Den 28 november hölls den första bolagsstämman med Nitroglycerin-Aktiebolaget. Till styrelse som enligt bolagsordningen skulle bestå av tre direktörer valdes Alfred Nobel, J W Smitt och C Wennerström och till suppleanter Immanuel Nobel (Alfreds far), ingenjör E.E. von Rothstein (*blev året efter delägare med 4 aktier*) och kungliga sekreteraren V Tempelman.

Den 2 januari 1865 tecknade J W Smitt kontrakt om inköp av "frälsehemmanet Vinterviken" för 16.000 Rdr, rmt och två dagar senare inlämnades ansökan till länsstyrelsen i Stockholms län om att där få anlägga en fabrik för nitroglycerintillverkning. Den 21 januari kom tillståndet och ca fyra till sex veckor senare kom tillverkningen igång med hjälp av apparaturen från prämen vid Bockholmssund.

Redan vid starten - alltså före årsskiftet - hade bolaget inrättat sitt kontor i huset Munkbrogatan 19.

Då Alfred Nobel vårdagarna 1865 lämnade Stockholm och Sverige betydde det att han lämnade fabriken i Vinterviken i andras, bl a överlämnade han sin plast till sin broder Robert Nobel, händer för att själv kunna ägna sig åt den internationella utvecklingen. Detta betydde inte att han förlorat intresset för Vinterviken, hans förstlingsverk. Han kom ofta på besök och stod i ständig brevkontakt med bolaget och dess ledning. Alla förbättringar och nya uppfinningar ställdes omedelbart till bolagets förfogande.

Som ett exempel kan nämnas att han redan i ett brev från Hamburg den 2 juli 1865 till J W Smitt skrev att han "infört en ny antändning" som han länge gått och funderat över. "På änden af en stubin fästes en knallhatt, ett skott klickar aldrig med denna method". Detta är första gången knallhatten, en tändare med

knallkvicksilver omnämns i praktiska försök.

Vid bolagsbildningen hade den gamle Immanuel Nobel, (Alfreds far) fått finna sig i att endast bli styrelsesuppleant men genom sonens långvariga utlandsvistelser kom han i praktiken att fungera som ordinarie ledamot. Alfred Nobels roll som verkställande direktör övertogs av Carl Wennerström medan den penningstarke J W Smitt kom att betraktas som styrelseordförande. I november 1865 ville C Wennerström av någon anledning lämna styrelsen och till hans efterträdare utsågs J A Brendes. Han avled dock två månader senare.

Wennerström återinträdde då i styrelsen men på våren var bolagets ställning ganska "tunn" och någon utdelning på aktierna var inte tänkbar. Ytterligare bekymmer var hotet från en blivande konkurrent, murmästaren August Emanuel Rudberg hade året innan erhållit ett svenskt patent på ett "förbättrat sätt att framställa nitroglycerin och att åstadkomma dess explosion". Patentet innehöll ingen principiell nyhet och det var svårbegripligt att patentet beviljades.

Bolaget öppnade process mot Rudberg men rättens utslag innebar att åtalet ogillades. I denna bolagskris lyckades Immanuel Nobel genomdriva att sonen Robert erbjöds bli bolagets verkställande direktör. Hans första åtgärd var att anställa en duglig fabriksledare nämligen Alarik Liedbeck som blev verkmästare och kom att spela en betydelsefull roll inte bara för Vinterviken utan också för de av Alfred Nobel nystartade fabrikerna runt om i världen.

Här ser vi att Robert Nobel även blev aktieägare i bolaget!

Källa: Nitroglycerin Aktiebolaget 1864 - 1964

MENY

NITROGLYCERIN AKTIEBOLAGET STOCKHOLM

OBS!

*När muspekaren blir en "hand", klicka på bilden och se den förstora.
För att komma tillbaka till hemsidan igen klicka på bläddrarens BAKÅT- knapp!
Placera "pekaren" över en bild så visas upphovsmannen på statusraden nedan!*

"VINTERVIKEN"

Många turister, Stockholmare och Hägerstensbor lustvandrar i området i och runt Vinterviken. Några kanske undrar vad det stora röda tegelhuset har för historia och varför en mindre fabriksskorsten finns kvar bland husen.

Men få anar att området har en central plats i svensk teknik- och industrihistoria. Härifrån utgick impulser som fick betydelse långt utanför våra gränser. Nyckelbegreppen är familjen Nobel och dess firma Nitroglycerin Aktiebolaget Stockholm.

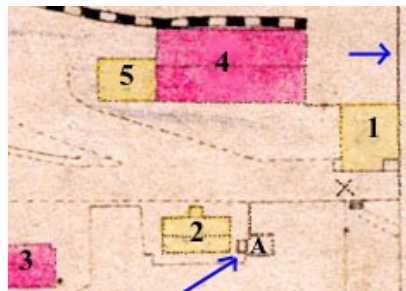

En karta från 1867 för er orientering och de "interna" namnen som användes av Vintervikens arbetare och på hemsidan.

Det första som mötte besökare förr och enda entrén till Vintervikens fabriksområde var vaktstugan med rejäla grindar. Där även grindvakten bodde med familj. Grinden var bemannad dygnet runt. Tidigare har det berättats om en äldre dam "Grind-Fia" som

vaktade grinden. Den gamla stugan finns inte kvar längre. Se nedan! Vaktstugan är byggd ca 1890. Klicka upp den gamla bilden och se spåren av hästhovar i vägunderlaget! Nu är grinden borta, marken är asfalterad och det är "fritt" fram!

Här ovan ser vi nuvarande vaktstuga. Den röda pilen pekar på en parkeringsplats. Kartbilden visar (se **2**) att tidigare låg här ett bostadshus med en källare till höger (se **A**).

- 1: Grindstugan.
- X: Grinden
- 2: Bostadshus på 1800-talet
- 3: Stall, (nuvarande gröna garage)
- 4: Nitrobomullsmagasin (finns kvar)
- 5: Vebod

Här ligger den gamla källaringången som fortfarande finns kvar. Se den undre blå pilen på kartbilden. Den övre blå pilen pekar på det höga taggträdsbeklädda stängslet som inramade fabriksområdet.

Det första vi ser när vi kommit förbi vaktstugan är en stor öppen gräsmatta med gamla "syran", svavelsyra-fabriken, i bakgrunden till vänster. Går vi sedan vägen fram passerar vi ett grönt hus som byggdes som stall 1894. På senare tid användes byggnaden som garage till lastbilarna. I tomrummet mellan grinden och garaget

låg den mindre portvaktstugan, se ovan.

Strax efter garaget kommer vi till ett vackert hus som byggdes ca 1890 till detoniklaboratorium och kontor. Huset byggdes om och fick tillbyggnader 1905. I slutet av 1900-talet användes byggnaden som kontor och expedition. Smyger vi sedan bakom knuten ser vi dörren till ett före detta lagerrum.

Nu går vi rakt ner mot fabriksbyggnaderna som finns kvar. Tittar vi till höger ser vi de gamla arbetarbostäderna. De är nu renoverade och fungerar som vanliga bostäder. Det större gula huset byggdes på det gamla laboratoriets plats efter den stora explosionen 1868. Det fanns plats för sex familjer på de övre

våningarna, kontor, plåtslageri och snickeri i bottenvåningen. Det blev ombyggt omkring 1920, gulputsades och inrymde åter laboratorium och kontor i bottenvåningen och nu var bostäderna för högre tjänstemän. En familj på varje våning. Det röda mindre huset i trä byggdes samtidigt och har alltid använts som arbetarbostad. [Läs Vintervikens "husförhörlängder här"](#) och se vilka som bott här under verksamhetstiden 1865 - 1920.

Här till vänster ser vi mangårdsbyggnaden före förra sekelskiftet till vänster och till höger ser vi huset år 2002. Mangårdsbyggnaden fick en ny våning 1868 och 1910 genomgick huset en omfattande ombyggnad och putsades vitt med mörkt trä i fasaden. Redan 1916 var det färdigt för en renovering igen och huset fick det utseende det har idag.

Numera finns varken glycerintunnor, fabriksbyggnader eller grönsaksland framför huset utan enbart en gräsmatta med utsikten över det större och mindre bostadshuset mitt emot. Passa på att titta utefter häcken så ser ni en stor rostig järncistern som tidigare legat uppe på berget invid salpetersyrafabriken på Rävudden.

När vi gått några meter så tittar vi till vänster i färdriktningen. Där syns en liten minnesplats för Alfred Nobel. Metalltavlan är uppsatt i bergväggen med texten; "En erinran av Alfred Nobels uppfinnargärningar och minnet av bolagets arbetare under trogen arbetsuppfyllelse här offrat sina liv lät Nitroglycerin Aktiebolaget 1930 uppföra denna minnestavla." Den här platsen var under många år dold av sly och buskage så det är inte många som kunnat se den tidigare. Vi är nu nere vid de gamla

fabriksbyggnaderna och fortsätter in i det inhägnade området.

DE GAMLA FABRIKSBYGGNADERNA

På bilden ovan ser vi hur det såg ut när Vinterviken var i full aktivitet med dynamittillverkningen.

På bilden här ovan syns de byggnader som finns kvar. Dom ligger på den vänstra sidan av området mot vattnet.

Här två bilder från olika tider då verksamheten ständigt flyttades till nya byggnader. Ofta på grund av explosioner och ibland av praktiska skäl. På bilden till vänster ser vi det vita huset med denitreringen av

restsyror sammanbyggd med huset för koncentring av svavelsyra. Ammoniumnitratillverkningen och ett kvarnhus för salter på den högra bilden är från en annan tid men samma byggnader. Skorstenen som syns till höger på båda bilderna finns kvar. Det vita huset är samma byggnad vi ser på bildparet härunder.

Huset som syns bakom smederna kan vi se på bilden till höger ovan med de gamla fabriksbyggnaderna i förgrunden. Det här huset tjänstgjorde under verksamhetstiden först för denitrering av restsyror sedan för ammoniumnitratillverkningen. Det behövdes då

"extradynamiten" började tillverkas. Lägga märke till den stora kylanläggningen på den låga delen av huset. Bilden till höger är samma hus som nu blivit renoverat och den vita låga tillbyggnaden fått en röd träpanel.

den vita låga tillbyggnaden fått en röd träpanel.

Till vänster ser vi en gul byggnad i vilken kvarnen för ammoniumnitrat en gång stått. Där maldes nitratet till ett fint pulver som användes vid kruttillverkningen. Klicka upp bilden på Vintervikens egen ångslup till höger så ni får känslan av hur det var att vistas här förr i tiden. I bakgrunden syns all ånga, gas och rök som kom ur alla skorstenar och ventiler i taken på fabrikerna. **Arbetsmiljön** i

Vinterviken var i högsta grad **ohälsosam**. Det var **ammoniakgaser**, **svavelsyragaser** som låg som en dimma i området. **Ammoniumnitratkokningen skedde utomhus** berättar "Gustaf Perkhoff" (f.d arbetare i DN 1975) och fick man den **gasen i lungorna** höll man på att **nysa ihjäl** sig.

Här till vänster ser vi en gammal tegelbyggnad med en gul låg tillbyggnad som från början tjänat som ångpannehus med 3 st inmurade pannor, försedda med gnistrum och hög murad skorsten. Utbyggnaden mot maskinhallen innehöll en genomfart för den smalspåriga rälsen. På

senare år användes byggnaden som laboratorium. Huset på bilden till höger byggdes 1887 och användes som lagerbyggnad och blev senare snickeri. Där snickrade man allt som behövdes för verksamheten samt emballagen för dynamittransporterna. Tillbyggnaden närmast kameran har tillkommit senare.

Till vänster ser vi "maskinhallen" som maskinhuset kallades förr. Det byggdes 1874 i tegel och gulrappades. Här installerades bolagets första ångmaskiner för värme och kraft till området. På 1900-talet försörjdes hela verksamheten med både värme och ljus då ett flertal

ångmaskiner installerats. Ett tag hade matsalsbyggnaden tagits i anspråk för kokning av nitrocellulosa, därför inrymdes matsalen här. Senare användes byggnaden som verkstad. Där fanns traverser i taket och svetsutrustningar för olika reparationer och underhåll kvar ända in på 1960-talet. På bilden till höger ser vi gaveln, längst bort på "maskinhallen".

Här ser vi den gamla matsalsbyggnaden på bilden till vänster. Det var under storstrejken 1909 som Kungliga Svea Ingenjörskår kom dit och bevakade ordningen. Dom vaktade även grindarna till området, dynamitmagasinen och fabrikschefens bostad. Vid den här tiden var

arbetsstyrkan ca 100 personer varav 15 var kvinnor. Ingenjörerna och förmännen fick "polismans skydd och befogenhet" som det hette. Det var inte lätt för arbetarna att klara sig under strejktiden då inte ens hälften av dem var med i någon fackförening.

VERKSAMHETEN FRÅN 1865

I början av 1865 kunde äntligen utrustningen på pråmen flyttas över till Vinterviken. I början var Alfred Nobel tvungen att improvisera och använda dom byggnader som fanns för att komma igång så fort som möjligt. Mangårdsbyggnaden på bondgården blev verkmästarbostad, äldre bostadshus blev arbetarbostäder, den timrade ladugården blev den första "fabriken". Växthuset gjorde han till ett laboratorium. Det tog inte många månader innan nitroglycerintillverkningen kom igång igen. På bilden ovan ser vi en flygbild över Vinterviken när verksamheten varit igång en tid. Se rälsen (vid pilen) som går in i ladan. Tidigt i Vintervikens

historia förekom även arbeten som inte hade med sprängämnestillverkningen att göra såsom jordbruksarbete, höslåtter, potatisodling och en del trädgårdsarbete. Där hjälpte tillfälligt sysslolösa arbetare, liksom kvinnor och barn, till med arbetet. När Alfred Nobel kom hit till Vinterviken såg det nog i stort ut som det ser ut på träsnittet av A O Mankells tolkning av den första explosionen. Lugnt och fint med bostadshus, trädgård, växthus och ladugård. Nu är Vinterviken åter ett "vanligt" boställe och ingen industriverksamhet finns längre. De kvarvarande fabrikerna bebos eller används numera av konstnärer och bildhuggare.

RÄVUDDEN

Här har vi passerat fabriksbyggnaderna och kommit till vägen vid vattnet som leder mot Norra Udden, Rävudden. Om ni vänder helt om så låg huset för dynamitpackningen på slutet av 1800-talet där det nu står ett ensamt sparar presshus. Det arbetet utfördes av kvinnor. Till höger ser vi dem posera utanför huset.

KVINNOR I "VILD" STREJK

Arbetsförhållandena var i stort inte så dåliga att det bröt ut några större konflikter vid fabriken. Det var relativt goda relationer mellan arbetare och bolagsledning. Dock lade 1920, 13 st arbeterskor ner arbetet på dynamitavdelningen och gick därifrån. Dom lämnade sedan in en skrivelse där dom bad om ursäkt och bad att få återgå till arbetet. Den ansökan avslogs dock av

skäl som att dom inte tagit något ansvar eller visat hänsyn till bolagets intressen. Helt i strid med avtalet hade de plötsligt lämnat arbetet under arbetstid bara för att dom råkat i tvist med arbetarna som transporterade dynamiten till deras arbetsplats. Härigenom hade dom bortsett från den skada som kunde drabba bolaget. Kvinnorna fick avgå med omedelbar verkan utan något som helst avgångsvederlag.

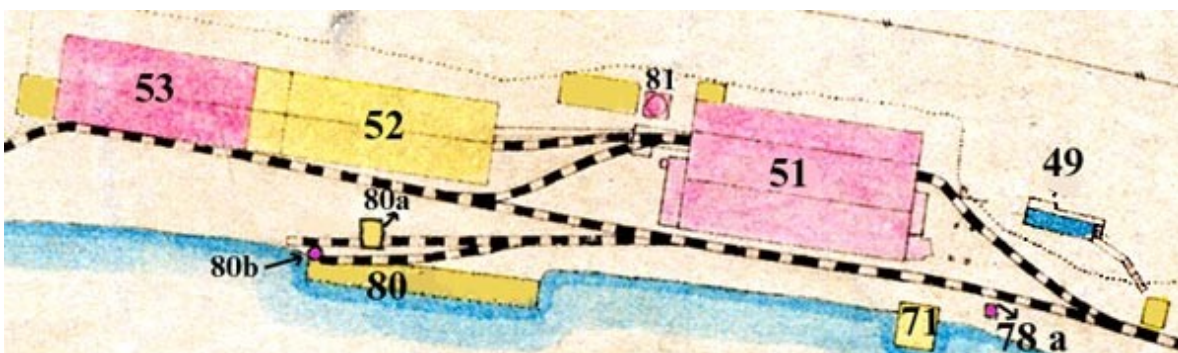
Källa: Christian Richette "

På bilden till vänster närmast kameran sitter de tre systrarna Larsson, döttrar till "Tvätt-Lasse" (arbetade i B-huset för tvättning av nitroglycerin som vi "går" förbi på sid 3). När patronerna kommit från presshusen bars dynamitsträngarna in på bricker, dom syns på bilden och varje flicka fick ett visst antal bricker. Arbetstakten bestämdes av de sämsta. De flyhänta hade i allmänhet handarbeten med sig som dom sysslade med då dom väntade på den "sämsta" damen. Till höger ser vi den nya "salpetersyrafabriken" som byggdes på Rävudden. Det svarta huset bakom segelfartyget var ett lager för salpeter. Tvätt-Lasse var troligen Lars Larsson boende i Mörtviken och hade 9 döttrar

och tre söner. Se sid 4 "Invånarna i Mörtviken".

En kartbild över salpetersyrafabriken från förra

49 Cisternen
51 Salpetersyrafabriken i sten
52 Upplag av trä för bisulfat

sekelskiftet. Här ser man att spårvägsspåret går rakt genom fabriken och an knyter till de övriga byggnaderna och dubbelspår vid kajen. Sedan löper spåret vidare ut på udden.

- 53 Magasin i sten för salpeter
- 71 Skjul för syrablandning
- 78a Brandpost
- 80 Kajen 80a Ett våghuus
- 80b Elektrisk kran
- 81 Skorsten

Det finns nästan ingenting kvar efter industriverksamheten som funnits här. Därför är det bäst att passa på när man ser något som kan härledas till någon gammal bild. På bilden till vänster ser vi cisternen som legat på berget, till höger om Salpetersyrafabriken på Rävudden. Den ligger nu nedanför Nauckhoffs hus strax före Nobels minnesplats. Den är det enda som finns kvar av industrin på Rävudden idag. På bilden till höger ser vi de kvarvarande järnfästena efter

cisternen en bit upp på berget. Vad de ljusa fläckarna vid järnfästena är för något är inte känt. Kanske någon syra som läckt ut då den var placerad där. Tittar man lite ner till höger syns ett järnstag, se pilen. Vad staget tjänade till är inte känt. Det syns inte heller på någon av de gamla bilderna. Det sitter fler likadana järnstag och fästen i berget in mot viken i en lång rad på samma höjd men någon ränna eller liknande har inte kommit med på något foto från den verksamma tiden, så det är och förblir nog en hemlighet.

På bilden från 1914 till vänster är det fullt arbete med att tappa upp salpetersyra till nitroglycerin-tillverkningen. Tappningen görs i den nya salpetersyrafabriken på Rävudden. Man ser glasbehållarna som syran förvaras i. Även det här arbetet var **minst sagt hälsovådligt**. Många **arbetare dog** i tidig ålder. På bilden till höger ser vi arbetet i full gång med in- och utlastning av produkterna som färdigställt i fabriken. Så här berättar "G Perkhoff" *f d arbetare i Vinterviken* (83 år, 1975 i DN) "**Det värsta jobbet var att gå upp i salpetersyrafabriken och kontrollera att ventilluckorna låg på plats. Man**

höll en fuktad trasselsudd för näsa och mun men det hjälpte inte mycket mot den **fruktansvärda gula rågasen**. Fick man ner den **i lungorna** var det bara att **kasta sig ut** genom dörren så fort man hann. Sedan fick man **ligga i en "pyrmotor"** som drev ut gasen ur folks lungor. Där kunde det ligga 2 - 3 man samtidigt och rossla. Efter lungpumpningen fick man vila sig i ett svalt bergrum ett par timmar."

På bilden till vänster ser vi salpetersyrafabriken två magasin och tre stora fina segelfartyg. Längst till vänster ser vi ett pumphus

till torkhuset för bomullskrut. Idag finns det ingen byggnad kvar på hela udden utan bara en ny liten brygga som ses på bilden till höger.

På bilden till vänster ser vi i förgrunden bara taket på torkhuset och det lilla pumphuset vi såg på bilden ovan. Här ser man i bakgrunden även gyttert av fabriksbyggnader och röken i dalgången. Till höger har vi en dags-

produktion som ska lastas sjövägen. Det näst vanligaste transportsättet efter hästfororna. Vinterviken hade bra lastkajer och bryggor. Här syns att det var en hel del räls utlagd för att lätt och snabbt få de ibland stora lasterna ut till de väntande fartygen.

Till vänster ser vi en interiörbild från salpetersyratillverkningen. Salpetersyra var en viktig ingrediens vid nitroglycerintillverkningen men spred, som gamla anställda berättat, en fruktansvärd gul rågas över området trots placeringen av fabriken ute på udden. På

bilden till höger håller männen på att ta reda på ångande stenkolsrester ut ugnarna i salpetersyrafabriken. Det ser inte heller särskilt hälsosamt ut.

Till vänster ser vi hur vägen ut mot slutet av Rävudden såg ut då verksamheten var

i full gång. Då var det räls på den väg vi på bilden till höger nu kan promenera på i lugn och ro. Det var mer verksamhet planerad ute på Rävudden än den

sprängkapsel-

fabrik som byggdes men det blev aldrig mer än planer. Tydligt var det någonting längst ut på "udden". Vid tiden då fotot togs spärrar ett staket den rälsbelagda vägen ända ner i vattnet.

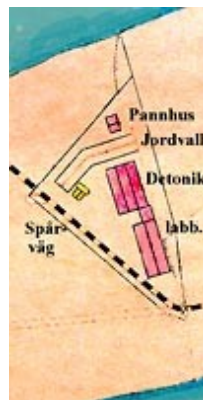

Här ser vi sprängkapsel-fabriken längst ut på Rävudden efter en **explosion 1914**. Den stod där ni nu ser sittbänken framför berget på bilden till höger. Där arbetade en fru Maria Tapper och hennes brorson Melker Frisk. "Här fylldes patronerna med "preposit", det vita pulvret man fick i koncentrationen av urin. **Maria Tapper dog direkt vid explosionen, dom hittade henne faktiskt död uppe i en björk och pojken, Melker Frisk 16 år, hade kastats i en bergsskred**

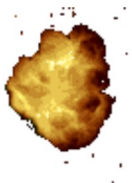
av tryckvågorna. Räddningsmaterialet fungerade som vanligt inte, brandsläckarna var tomma, inga bårar fanns utan man bar den döda fru Tapper och gossen Melker som ännu levde på dörrar som hakats av. Melker var svårt skadad av glassplitter och träflisor men lär ska ha överlevt men dock mist synen helt". Allt detta berättat av **G Perkhoff 83 år** (i DN 1975).

Jfr sidan "explosionerna" nedan
(Gossen dog på sjukhuset dagen efter)

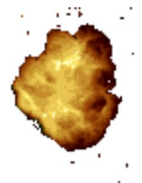
Här är laboratoriet utmärkt på en karta från 1910-talet. Längst upp

ligger pannhuset. Laboratoriet ligger avskildt bakom en ordentlig jordvall.

EXPLOSIONERNA

Första explosionen 11 juni 1868 i Vinterviken

Hantering av ren nitroglycerin var farlig och Alfred Nobel hade sedan 1863 försökt att få fram ett säkrare sprängämne. 1867 kunde han slutligen ta patent i Sverige, England och Amerika, på ett nytt sprängämne, "**gurdynamiten**" och "**Nobeltändaren**", en sprängkapsel

som innehöll knallkvicksilver. Den nya dynamiten hade dock sina brister och "svettades" ibland, vilket tydde på risk för en explosion. 1868 började gurdynamit att tillverkas i mindre skala, troligtvis i laboratoriet där det fanns ett rum för "förädling af sprängolja".

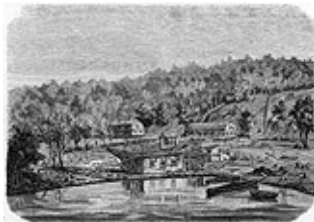
Här har J F Meyer gjort ett träsnitt av den stora explosionen sett från dalgången. Fotot ovanför är från sjösidan. I förgrunden ser vi förödelsen där laboratoriet låg. Vi ser även hur stor "brädhögen" är vid

sidan av huset där bara taket sjunkit ner på ena sidan. Tittar man noga på bilden ser man även vattenflödet rakt genom dalgången med två träbroar över. Dom fylldes snart igen och fabriken byggdes upp.

"Smällen" hördes över hela Stockholm och rapporter kom om krossade fönsterrutor ända inne i staden, på Götgatan, Stora och Lilla Nygatan, Operakällaren, Klarabergsgatan, Nya Kungsholmen osv. Stängda dörrar slets upp, gaslågor blåstes ut. Ända från Norrebro och Riddarholmskajen syntes det rökpelare stiga upp från trakten bortom Hornstull. Detta var och blev den **största explosionen i Vintervikens historia** med 14 döda.

Naturligtvis kom många nyfikna för att se på förödelsen så man måste placera ut poliser för att hålla dem på avstånd. Tidningarna skrev att ångbåtarna var fyllda med människor men fick inte tillstånd att närma sig olycksplatsen utan folk fick gå av vid Stora Fågelsångens brygga i sjön Trekanten. Både vanligt folk och mer officiella röster ville efter detta ha bort fabriken från Vinterviken och det skrevs många insändare i tidningarna. *Källa: Christian Richette*

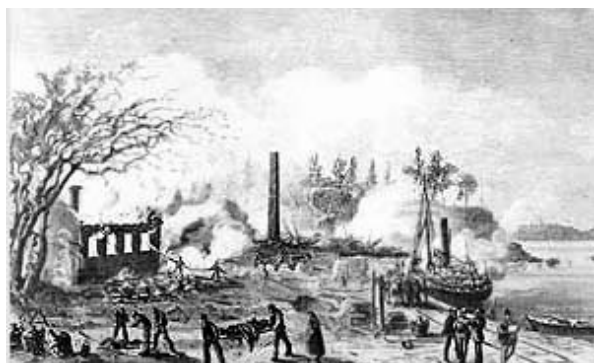
Här ser vi ett träsnitt av konstnären A O Mankell efter den stora explosionen i juli 1868.

Om man klickar upp bilden syns mer den idyll det var när Alfred Nobel anlade fabriken.

Den **17 juli 1868 var det dags igen**. Nu **exploderade** träbyggnaden för **beredning av nitroglycerin**. Det var den f d ladugården som totalförstördes men inga människor blev skadade eller dödade. Kl 5,45 på morgonen väcktes många stockholmare av den kraftiga smällen och ett efterföljande dån. Det fanns inte många arbetare i området eftersom de bodde i staden. En rökpelare steg upp bakom Hornstull och folk antog att åter en explosion ägt rum i Vinterviken.

Bara några minuter senare hördes en ny smäll. Folk har hävdad att dessa explosioner var kraftigare än vid den tidigare. Dom hördes ända ut på Lidingö. Inne i stan krossades fönsterrutor igen vid Hornstull, på Slottet och på Kungsholmen. Man hittade omslagspapper från dynamit ända bort vid Liljeholmen. Sedan förekom det både större och mindre explosioner med jämna mellanrum under den verksamma tiden i Vinterviken. Totalt blev ca 50 personer dödade i olyckorna men inte lika många skadade.

Bilden till vänster är ett träsnitt av R Haglund från den **stora explosionen i presshuset 26 maj 1874**. Sammanlagt **dog 12** personer **varav 7 barn**. Vid explosionen slungades brinnande plank och annan bråte omkring. Av de 12 omkomna arbetade 9 i presshuset. En flicka som var på väg till presshuset omkom. Det låg ett ångfartyg i viken och där antändes 2 salpetersäckar på fartygsdäcket och snart var hela fartyget utbränt och två arbetare dog. Då ångfartyget brann spred elden vidare så att både nitreringshuset och packhuset antändes. Överlevande arbetare hann dock få undan nitroglycerinet som tappades upp i sår och bars ner och tömdes i vattnet.

På bilden till höger ser vi hur det såg ut efter explosionerna i presshusen efter att pallisader byggts mellan varje hus. Den 26 januari 1875 klockan 8,07 exploderade presshus nr 7. Fyra stycken arbetade i varje "presshydda" som husen ibland kallades. Vid den explosionen dödades fyra ungdomar varav två var tonårsflickor. Pojken var

äldst, 20 år. Bilden här bredvid är troligen från en senare explosion 1905 då två presshyddor exploderade. Några uppgifter om skadade eller omkomna vid denna olycka finns inte. Då hade bestämmelser om att det endast fick vistas 2 man i varje presshus samtidigt, tagits i bruk. Detta för att spara människoliv och minska materiella förluster vid en eventuell olycka.

Gravstenen ovan finns på Brännkyrka kyrkogård efter explosionen vid nitroglycerintillverkningen 1906. I graven vilar de 4 offren från explosionen.

Här finns också en G A Pettersson, död 4 december 1922. Han arbetade i nitroglycerintillverkningen och undkom olyckan genom att uträtta ett ärende när det smäll. Hans önskan var att få vila med sina arbetskamrater.

Här ser vi området och överlevande arbetare några dagar efter **explosionen den 2 maj 1906** då **nitroglycerinfabriken "gick i luften"** igen. Här låg den fabrik vi kommer att få se bilder på, högt upp bland kullar och berg på nästa sida, Djävulsudden. **Nitroglycerinfabriken exploderade även 1905.** Samma år som snickerifabriken exploderade **1893,**

blev nitroglycerinfabriken åter helt förstörd. Det var här som bl a förmannen L E Ihrstedt som vi kan se från bilden vid "koncentreringen av urin" på sidan Djävulsudden, omkom. [Läs mer om explosionerna, polisutredningarna, domarna och bolagets egna utredningar som inträffat vid Vinterviken här.](#)

VERKSAMHETEN GÅR VIDARE

Man gav inte upp efter explosionerna 1868. I stället gällde det att påskynda arbetet med att bygga färdigt den

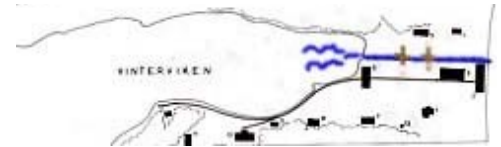

nyare och modernare nitroglycerinfabriken som påbörjats redan 1867. Nya byggnader

uppfördes och andra anpassades för att få igång tillverkningen snabbt igen.

Se förstoringen av kartan till vänster före explosionen från 1867 och efter återuppbyggnaden 1868 till höger.

Häst och vagn var ännu 1896 det vanligaste sättet att transportera sprängämnen på från Vinterviken. Så här såg det ut när transporterna gick på vägarna runt Stockholm. Längst bak på lastkärran satt en pinne med en röd varningsflagga. Det berättas att mötande "trafik" var bönder från bl a Tumba på väg till stans torg med sina grönsaker i "hästfororna". Det förekom även transporter med järnväg eller sjövägen

som var den säkraste. För järnvägstransporterna fanns särskilda bestämmelser enl Kungl Maj:ts nådiga förordning av den 21 oktober 1869 som innebar att mottagaren skulle hämta godset inom två timmar efter ankomsten och att det före vagn med explosiv vara skulle kopplas minst sex vagnar och efter minst två vagnar tomma eller lastade.

Källa: Nitroglycerin Aktiebolaget 1864 - 1964.

Nästa sida "DJÄVULSUDDEN"

Texten är skriven av **Berith Dahlin**
Hemsidan är privat och har ingen anknytning till något företag.

VINTERVIKENS INVÅNARE UNDER ALFRED NOBELS TID

Överst i Husförhörslängden står: **Nitroglycerin Fabriks. Bolag ;**

Kapt **Wennerström**

Gorssh. **Smitt**

Fabrikör **Nobel**

Samiliga nyinflyttade, ingen bodde kvar sedan tidigare.

Genomstrukna namn =avlidna eller avflyttade.

<u>Namn</u>	<u>Född: År</u> <u>Plats</u>	<u>Gift</u>	<u>Inflyttad</u>	<u>Flyttar till</u>	<u>Övrigt</u>
Verkm. Orvar B. hard Rosengren	1830 Uppsala		Sthlm 1865	Nora 1868	Skiljebrev Sthlms stift 1865 af hustrun
Hush. Enk. Anna Maria Larsdotter	1832 Piteå	1863	Sthml Liljeh 1865	Sthlm Cath. 1867	
Son August Waldemar, född Sandberg	1854 Sthlm Liljeh		-"	-"	
Son Johan Mauritz	1853 -"		-"	-"	
Son Axel Julius	1857 -"		-"	-"	
Arb. Enkl. Per Salomon Öster	1840 Thyslinge	1867	Ekerö 1865		FI hit 1867 fr Sthlm, lysn Maria 1871 genom explosion af Nitroglycerin
Hu Amelia C. W. Lagerström	1847 Sthlm Cath.	-"	Ekerö 1865	Död 11/6 1868	Gift 25/3 1871 med Salomon Öster
Hu Maria Mathilda Hagström	1853 Sthlm Maria	1871			
Son Per Fredrik	1871 Här			Död 12/4 1874	
Son Carl Alarik	1872 Brännkyrka				
Pig Johanna Fredrika Hedlund	1859 Fahlun		St Kopparb 1875	Falun 1877	
Pig Maria Mathilda Sundström	1851 Fahlun Län		St Kopparb 1875	1879 Sthlm Jakob	Född i Christine
Dr Otto Håkansson	1841 Hassmo		Sthlm Cat. 1871	Sthlm 1873	
Arb. Jan Erik Selander	1833 Skokloster	1876	Bromma 1872	Flyttnr 419 1890	Lysning 1876
Hustr. Kerstin Olsdotter	1837 Rättvik	29/10	Rättvik 1876	-"	
Dot. Maria Albertina	1879 Brännkyrka			-"	Kommentar ej läslig, hon överstruken
Arb. Frans Johan Lindberg	1855 Knifsta		Husby Långh -73	Sthlm A Fr 1874	Bor vid Liljeholmen
Arb. Carl Rudolf Johansson	1844 Ljungby	1877	Sthlm Maria 1874	Flyttnr 41 1878	Oläslig kommentar 1877-1880
Hustr. Johanna Jonsdotter	1840 Bäckebo	21/5	Kungsholmen -77	-"	
Dot. Maria Eluosa	1877 Brännkyrka			-"	
Frans Elofsson	1842 Huddinge		Ekerö 1865	Död 21/6 1866	gm vådlig explosion af Nitroglycerin
Frans Oskar Hagelin	1845 Mosjö		Sthlm 1865	Uppsala 1867	
Daniel August Granström	1834 Ryssby		Sthlm A. Fr. 1865	Ryssby 1866	Får interimsbetyg avflyttning
Arb. Lars Petersson	1839 Tådened		Sthlm Maria 1865	Sthlm Maria 65	Fått äktbet. lysn Lovö, åter -67 Lovö
Hu Christina Albertina Flodin	1847 Tådened		Spånga 1868	Död 11/6 1868	Genom explosion af Nitroglycerin
Franz Otto Petersson	1842 Odeshög		Sthlm H. E. 1869	Sthlm Maria 1870	Vistats här sedan 1868
Gustaf Adolf Reijerle	1865 Vinterviken			Död 25/6 1865	Föräldr verkm. Jakob Reijerle, hustru Catharina R Schebel är mantalsskrivna här, men ingenstans kyrkoskrivna. (Gossen 10dgr)
				Se fol. 88	
Arb. Lars Johansson	1816 Tårdene		Tårdene 1867	Död 11/6 1868	Bor Charlottend, död gm nitro- explosion
Hustr. Johanna Sofia Bergelin	1821 Tårdene		-"	Flyttar 1867	
Son Carl August	1852 Tårdene		-"	-"	
Dot. Amanda Sofia	1857 Tårdene		-"	Död 11/6 1868	Genom explosion af Nitroglycerin
Arb. Johan Wilhelm Larsson	1833 Winberga		Sthlm Cath. 1868	Flyttar 1869	

Hustr. Christina Holm	1826 Bjurbäcken	-"	-"	
Dot. Sofia Wilhelmina	1861 Hachytta	-"	-"	Skola i Sthlm
Arb. Lars Erik Petersson	1829 Thyslinge	Lofö 1868	Sthlm Maria 1869	
Hustr. Christina Regina Öster	1834 Thyslinge	-"	-"	
Dot. Mathilda Christina	1859 Thyslinge	-"	-"	
Dot. Hilma Charlotta	1861 Långbro	-"	-"	
Dot. Maria Carola	1864 Ekerö	-"	-"	
Son Carl Emil	1868 Brännkyrka	-"	-"	
Dot. Augusta Petersson	1857 Brännkyrka	-"	Död 11/6 1868	Genom explosion af Nitroglycerin
Trädgmäst. Jonas Gust. Forslund	1809 Dunker	Lofö 1865	Petersburg 1866	
Hustr. Stina Cajsa Olsdotter	1809 Länna	-"	-"	
Tj.gosse Johannes Sommarström	1849 Föglö	Lofö 1865	Flyttar 1866	Flyttnr 83
Föreståndare;				
Herr Ing. Robert Nobel	1829 Sthlm	Sthlm H.E. 1869	Sthlm 1870	Mannen afflyttat St:Petersburg
Hustr. Paulina Carola Sofia Lenngren	1840 St:Petersburg	-"	-"	
Son Hjalmar Imanuel	1863 Helsingfors	-"	-"	
Dot. Ingeborg Sofia	1865 Helsingfors	-"	-"	
Son Ludvig Imanuel	1868 Sthlm H.E.	-"	-"	
Fru Rosalin Amanda Wadstein	1848 Sthlm Jak.	Sthlm H:E. 1869	Sthlm 1870	
Theckla S. W. Larsson	1842 Visby	Sthlm H.E. 1869	Sthlm 1870	
Dr. Joh. Fr. Andersson	1843 Treta	Sthlm H:E. 1869	Sthlm 1870	
Bergsingenjören Carl Erik Ferd. Åmark	1831 Orsa	1872 St Kopparberg-75	Sthlm H.E. 1884	
Hustr. Agens Sofia Gröndal	1848 Weckholm	18/12 -"	-"	
Dot. Ester Mathilda	1873 Fahlun	-"	-"	
Dot. Hedvig Sofia Carolina	1875 St Kopparberg	-"	Död 27/4 1880	
Dot. Sigrid Elisabet Catharina	1881 Brännkyrka		-"	
Dot. Signe Maria Lizinska	1882 -"		-"	
Enköfru Sofia Gröndal	1815 Westerås	1859 St Kopparberg-75	Falun 1877	
		8/1		
Arb. Carl Edvard Olgren	1835 Lund	F nr 59 1875	Sthlm Catara 1877	
Hu. Anna Sofia Ekeman	1836 Sthlm Catarina	-"	-"	
Son Herman Edvard	1866 Sthlm	-"	-"	
Son Carl Albin	1872 Catarina	-"	-"	
Arbeterska Sofia Lovisa Lindgren	1851 Brännkyrka	Återflytt 1874	FI nr 263 1874	
Arb. Lars Larsson	1829 V Vingåker	1872 Botkyrka 1874	FI nr 254 1874	Till Bergsund
Flickan Ida Charlotta Danielsson	1860 Skärstad	7/3 Skärstad 1874	Död 28/11 1874	Explosion presshuset 12 st avled
Arb. Nattvakt. Olof Andersson	1834 Ronneby	Flytt nr 55 1874		<i>Anders på Vinden?</i>
Hustr. Botilla Andersson	1831 Hoby	-"		
Son Johan Olsson	1853 Ronneby	-"	A Fred. 1876	
Son Sven	1856 Ronneby	Solna 1875	Flyttnr 246 1883	
Son Ola	1860 Ronneby	-"	Sthlm Klara 1880	
Dot. Augusta Carolina	1870 Brännkyrka	-"	Sthlm Maria 1885	Konfirm Finska församl
Dot. Johanna Mathilda	1872 Brännkyrka	-"		
Son Carl Albert Julius	1875 Brännkyrka			
Innebor Arb. Johan Adolf Andersson	1851 Motala	Odensala 1877	Catharina 1884	
Arb. Gustaf Petersson	1842 Gunnilbo	1875 Flyttnr 51 1875	Död 8 / 10 1893	Explosion i Snickareriverkstaden
Hustr. Josefina Charlotta Jakobsson	1832 Salems	28/2 Sthlm H.E. 1875		
Dot. Amalia Josefina (<i>född äkta</i>)	1873 Sthlm Clara	Sthlm Clara 1875	Sthlm Maria 1889	Konfirm i Maria Förs
Järn. Arb. Lars Johan Olsson	1846 Råda	Sthlm Maria 1875	Sthlm A FR 1875	
Hustr. Maria Palulina Helena Lindros	1851 Sthlm Clara	-"	-"	
Son Johan Hjalmar Leopold	1873 Sthlm Maria	-"	-"	
Vaktmäst. Fabr.arb. Carl Erik Flodin	1850 Lofö	1875 Lofö 1875	Sthlm Maria 1891	Enkl 1876 5 / 12
Hustr. Hulda Ulrika Wallberg	1856 Svartuna	12/12 Sthlm Jakob 1875	Död 5 / 12 1876	
Hustr. Laura Sofia Engström	1853 Stenkumla	1878 Sthlm Joh 1878	Sthlm Maria 1891	

Son Carl Rudolf Hjalmar	1879 Brännkyrka	16/11		-"	
Dot. Agnes Mathilda Sofia	1881 -"			-"	
Son Johan Gustaf Gunnar	1883 -"			-"	
Arb. Johan A. Wappsell, Lindberg **	1842 Hernevi		Thorstuna 1875	Solna 1878	<i>Förlustig medb förtra i 8 år fr 29 okt 1870. Dömd 15/7-78 vid Sigtunas Rådhus-rätt till 1 år 1,5 mån straffarbete för misshandel. **</i>
Hustr. Eva Christina Holm Lindberg	1840 Theda		-"	-"	
Dot. Amaila (<i>Hennes född äkta</i>)	1863 Lillkyrka		-"	-"	
Dot. Augusta	1865 Thorstuna		-"	-"	
Löjtnant Carl Edwar Smith	1843 Karlskrona		Carlskrona 1875	Skeppsholm 1877	
Pig. Carolina Andersson	1839 Angerum		Göteborg 1875	Sthlm Jak 1877	Piga hos Löjtnant Smith
Arb. Johan Reinhold Carlsson	1827 Fröhults		Sthlm Maria 1875	Död 8 / 10 1893	Explosion i Snickeriverkstaden
Hustr. Christina Charlotta Wikholm	1830 Ludvika		-"	Norges K 1893	K= Kungsön
Son Bror Emil	1863 Sthlm Maria		-"		
Dot. Anna Lovisa	1866 -"	1889	-"	Flyttnr 13, 1890	Lysn 1889, dödförkl gosse 28/1-89
Dot. Augusta Eugenia	1868 -"	31/12	-"	Finland 1891	
Dot. Alfrida Christina	1871 -"		-"		
Son Carl Ernst	1872 -"		-"		Konfirmation Finska Förs.
Dot. Johanna Sofia Carlsson	1855 Stockholm		-"	Flyttnr 64 1877	Lysn.bok No 1 1877
Dot. Charlotta Maria Carlsson	1859 Tveta		-"	Katolsk kyrk 1889	Lysning 1889
Dot. Elin Desideria Elisabet	1877 Brännkyrka			Död 1/12 1876	
Dot. Charlotta Maria Carlsson	1876 -"			Död 1/12 1876	
Dot. Charlotta Anna Cath. Carlsson	1859 Tveta				
Dott.son. OÅ. Hjalmar Wiktor Reinhold	1882 Förs. Prov BBH				<i>Fosterbarn på prov från BB 1859.</i>
Son Carl Emil Johan	1888 Hedv Elionora		S:t Nikolai 1889	Död 12/5 1889	Föräldr okända, uppt som eget barn
OÅ dot. Sally Maria Christina	1894 Brännkyrka			Död 8 / 9 1894	Ca 3,5 mån gammal
Kopp.slag Olof Julius Stenberg	1843 Gefle	1865	Sthlm Maria 1875		Mörtviken
Hustr. Johanna Carolina Bolin	1839 Visby	19/11	-"		
Dot. Julia Maria Fredrika	1865 Sthlm Maria		-"		
Dot. Jenny Olivia Charlotta	1869 Sthlm H. E.		-"		
Son Ludvig Julius	1871 Sthlm Maria		-"		
Dot. Johanna Wilhelmina	1872 Sthlm Maria		-"	Död 28 nov 1875	
Son Frans Robert	1874 Sthlm Maria		-"		
Arb. Johan Erik Fagerström	1822 Kärrbo		Flyttnr 57 1875		
Hustr. Johanna Walter	1822 Gräfve		-"		
Son Carl Johan August	1861 Huddinge		-"	Död 26 / 10 1877	
Dot. Johanna Sofia Ulrika Fagerström	1858 Huddinge		Hedv E. 1877	Flyttnr 41, 1881	
Arb. Elias Nilsson Wahlberg	1843 Högsrum		Flyttnr 55 1875	Flyttnr 148, 1878	
Hustr. Charlotta Catrina Samuelsson	1850 Lenhofda		-"	-"	
Dot. Beda Charlotta Ulrika	1873 Sthlm Maria		-"	-"	
Dot. Hilma Maria Elisabet	1875 Brännkyrka			-"	
Dot. Hulda Johanna Wilhelmina	1877 Brännkyrka			-"	Lysning 1881 (<i>övr oläsligt</i>)
Pig. Ulrika Jonasdotter	1847 Åsheda		Bromma 1875	U Elionora 1876	Piga hos Wahlberg
Civil Ing. Carl Joh. Sundström	1852 Felja	1877	Flyttnr 95 1877	Paris 1882	
Hustr. Emilia Charl. Ahlström	1849 Sthlm Hedvig	20/5	Norrköping 1877	-"	
Son Carl	1878 Brännkyrka			-"	
Dot. Elisabeth	1875 Brännkyrka			-"	
Pig Anna Sofia Persdotter	1844 Ö Ryd		Norrköping 1877	Drothem 1878	
Pig Johanna Charlotta Kull	1859 Hanstad		Norrköping 1878	Paris 1882	
Pig. Ebba Sofia Sundberg	1864 Norrköping		Norrköping 1880	Sthlm Catar. 1881	
Pig Maria Sundström	1856 Sundborn		Svärdsjö 1878	Sthlm Nikol.1879	
Anna Sofia Nylund	1839 Nyköping		?? 1879	Flyttnr 63, 1880	Äktensk.bet ej styrkt 7/5 - 7/12 1879
Pig. Carolina Gustava Bodin	1847 V Karkaby		Catharina 1880	Sthlm Maria 1881	
O.Å. dot. Ester	1880 Catharina			Sthlm Maria 1881	
Arb. Carl Robert Tillén	1858 Tillberga		Erstavik 1880	Flyttnr. 31 1884	
Pig. Hulda Maria Engström	1862 Stenkumla		Stenkumla 1878	Solna 1879	
Flickan Johanna F. Carolina Persson	1859 Karlskrona		<i>Ingen uppgift</i>		Frejdbetyg 8/11 Nr: 1885

Enkl. Per Olof Berglund	1820 Dalarö	Nr 28, 1877	Död 21 / 12 1877	
Dot. Emma Christina	1854 Botkyrka	Nr 548 år ?		<i>Inga uppgifter</i>
hennes O.Å. son Carl Erik Franslators	1873 Stockholm			<i>Inga uppgifter</i>
Hustr. Johanna Aug. Andersson	1851 Svonnarad	1879 Sthlm Maria	1879	
Son Arvid Enar	1880 Brännkyrka	8/11		
Arb. Johan Hellstrand	1840 Wällbäck	1873 Sthlm Maria	1877 Sthlm Maria	1889
Hustr. Johanna Andersdotter	1841 Ljung	9/3	-"	-"
Son Carl Johan Ferdinand	1874 Sthlm Maria	-"	-"	
Son Gustaf Ulrik Julius	1876 Sthlm Maria	-"	-"	
Dot. Johanna Maria Laurentia	1879 Brännkyrka		-"	
Dot. Syster Simeon Agnes	1883 Brännkyrka		Död 3 / 9 1883	Tvilling
Son Bror Simon Önskegott	1883 Brännkyrka		Död 3 / 9 1883	Tvilling
Pig. Sofia Carolina Wallin	1848 Sala	Arboga 1881	Sthlm 1884	
Pig. Ida Olofsson	1855 Persnäs	Klara 1882	Sthlm A. Fr. 1882	
Pig. Helena Bergström	1865 Westerås	Westerås 1882	Westerfors 1883	
Civil-Ingenjör. Holm Torsson	1849 Blekinge	1894 Sthlm Joh.	1884	Lysn.bok nr 5 1894
		8/4		
Hushåll. Christna Josefina Segrén	1850 Umeå	Sthlm Maria	1884	Wärmdö 1885
Pig. Emelia Håkansdotter	1854 Blekinge	Carlskrona	1885 Carlskrona	1891 Lysn.bok nr 10, 1891
Civil-Ingenjör Johan E Bergqvist	1854 Lunda	1894 Tuna	1881	
Hustr. Mansell Sofia L. Bergqvist	1852 Tuna	8/1	Tuna 1881	Lysn.bok nr 5 1894
System Ulrika Juliana Bergqvist	1868 Floda	Ludgon?u?1884	Tibble 1885	
Pig. Emma Helena Lundström	1868 Glömminge	Glömminge 1885	Flytt.nr. 175	Ingen mer anteckning
Pig. Anna Sofia Edström	1865 Tågred Skarab.	Sköfde 1885	Sthlm Jakob 1886	
Hush. Frök. Maria Bergquist	1856 Lunda	Helgesta	1894	
Arb. Frans Nilsson, Löfling	1851 Chrisvalla	1879 Sthlm Maria	1884	Graninge 1890
Hustr. Emma Chr. Olsson	1856 Ljungby	23 / 11	-"	-"
Son Josef Reinhold	1880 Sthlm Maria	-"	-"	
Arbet. Lars Niklas Bolander	1853 Hotshem V.By	1879 Bromma	1877	Amerika 1882 Lysn attest till Maria 29/9 1879
Hustr. Johanna Aug. Andersdotter	1851 Svennevad	8/11	Flyttnr 450	-"
Son arvid Enar	1880 Brännkyrka			-"
Kusk Carl Oscar Bolander	1856 Hotshem	1885 1869, Hjo	Flyttnr 31 1869	Kom åter fr Cadüt 1882,
Hustr. Theolinda Chr. Jonsson	1860 Brännkyrka	20/12	Ingen uppgift	Sthlm Maria 1882 Lysn nr 26 1883
B.B. 63/94 Anna Gustava Elisabeth	1891Johannis	Johannis 1892		
Melcher Ulrich Danielsson	1854 Lerhofda	1882 Lerhofda	Ljusterö 1885	
Hustr Theolinda Chr. Jonsson	1860 Lerhofda	Flyttnr. 601 1885		<i>Inga övr noteringar</i>
Timmerman Olof Jonsson Cederquist	1825 Ö Emtervik	Sthlm Maria	1884	
Hustr. Johanna Östergren	1831 Urist	-"		
Son Johan Robert	1869 Sthlm Maria	-"	Maria 1886	
Pig. Emma Josef. Andersson	1871 Helgesta	Hyltinge 1886	Flyttnr 131 1887	
Pig. Anna Lovisa Carlsdotter	1866 Carlskoga	Carlskoga 1887	Sthlm Clara 1889	
Pig. Augusta Cardenia Andersson	1870 Brännkyrka	Flyttnr 220 188	Hedv. Elion. 1890	
Pig. Anna Augusta Andersson	1867 Wagnhärad	Trosa Stad 1886	Flyttnr 219 1889	
Kontorsvaktm Fredrik Hjalm. C Ullander	1870 Botkyrka	Botkyrka	1888	
Pig. Anna Carolina Månsson	1866 Vrarna	Kungsholm. 1887	Sthlm Clara 1888	
Arb. Per Aug. Carlsson	1855 Askersund	1876 Flyttnr 105,2	1888	Flyttår -86. Ej betyg 15/12-85 - 27/-86
Hustr. Johanna Carlsdotter	1849 Ljung Linköping	12/11	-"	
Dot. Elin Maria	1878 Sollentuna	-"		
Dot. Ida Mathilda	1879 Sollentuna	-"		
Son Gustaf Botvid	1883 Sollentuna	-"	Sthlm Maria 1894	
Son Bror Hilder	1886 Brännkyrka	-"		
Dot. Ebba Viktoria	1888 Brännkyrka			
Dot. Nanny Elisabeth	1890 Brännkyrka			
Dot. Olga Anna Margaretha	1893 Brännkyrka		Död 4 / 4 1893	

Styrman Per Erik Persson	1852 Söderberke	1876 Norrberke	1890	
Hustr. Christina G. Andersdotter	1856 Söderberke	4/11	"-	
Son Per Albin	1877 "-		"-	Död 8 / 10 1893 Se gravsten och text i sid: Explosioner
Dot. Anna Mathilda	1879 "-		"-	
Dot. Agnes Viktoria	1882 "-		"-	
Dot. Anna Maria	1885 "-		"-	
Dot. Axelia	1889 "-		"-	
Dot. Amalia Christina	1892 "-		"-	
<hr/>				
Pig. Helga Regina Widström	1866 Högsberg	Hedv E. 1894	Högsby 1895	Saknar betyg 16/4 1892 - 2/3 1894
Pig. Hilda Andersson	1859 Blekinge	Rödeby 1891	Amerika 1892	Flera år i Amerika oattesterade
Pig. Augusta Carolina Andersson	1870 Brännkyrka	Ad Fredr. 1892		
Pig. Clara Sofia andersson	1870 Helgesta	Malma 1891	Sthlm Maria 1894	
Hushåll. Thilda Johansdotter	1863 Sillerud Värml.	Johannes 1894	Stockholm 1893	
Pig. Alma Christina Dahlström	1873 Ljung Linköping	Sthlm Maria 1985		

EXPLOSIONERNA VID VINTERVIKEN

DEN FÖRSTA EXPLOSIONEN 11 JUNI 1868

Explosionen inträffade i en byggnad som beskrivs på följande sätt: ett envåningshus av trä, indelat i sex rum. Två rum vid ena gaveln disponerades av Robert Nobel såsom bostad och kontor, två rum vid den andra gaveln användes av en plåtslagare, dels som bostad, dels verkstad med härd och öppen eld. Mitt i huset låg två rum, avsedda för rening och förvaring av sprängolja samt patronering för gurdynamit. Här fanns vid tillfället 450 kg explosiva hel- och halvfabrikat. Och i ett närbeläget "fabrikshus" - sannolikt ett nitrerhus där nitroglycerin framställdes och separerades - fanns ytterligare 250 kg sprängmedel. [...] Robert Nobel och Alarik Liedbeck befann sig tillfälligtvis på annat håll och undgick därigenom att skadas.

Källa: Nitroglycerin Aktiebolaget 1864 - 1964

1868 11/6 kl 14,30.

Explosionen i **laboratoriet** där ngl-patroner (*nitroglycerinpatroner*) tillverkades och som förstördes liksom även ett boningshus och en mindre verkstadslokal.

Antaglig orsak; att omkomne Jakob Pettersson handskats ovarsamt vid undandragandet av de med ngl (*nitroglycerin*) fyllda Högnäskrukorna och därvid ej upptorkat på golvet spilld olja.

Källa: Dyno Nobel Sweden AB, Arkiv

Omkomna i explosionen ur kronolänsman Mellins rapport om olyckan.

Bengt Johan Lundholm 69, fd fabrikören, sjuk sängbunden, hans stympade kropp återfanns.

Per Erik Sanberg, kopparslagare, arbetade senast i verkstadsrummet, hans stympade kropp återfanns.

Christina Sandberg, från Hudiksvall, hustru till ovan kopparslagaren Sandberg.

Jacob Pettersson, arbetare från Lerbäck, senast sedd i reningsrummet.

Agnes Lundmark, mamsell 20 år, från Charlottendal, modern och syskon lever.

Carolina Öster, 21 år, gift med ännu levande Per Salomon Öster.

Christina A Pettersson, 22 år, gift med Lars Pettersson sedan en månad.

Augusta Pettersson, 13 år, dotter till arbetaren Lars Erik Pettersson.

Amanda Johansson, 12 år samt hennes far Lars Johansson,

Lars Johansson, 51 år, arbetare far till omkomna Amanda Johansson 12 år.

Johan Rengström 39 år, boende på Hornstullsgatan 15, Stockholm.

Per Hansson, 40 år, från Skåne, av hans stympade kropp identifierades på skägget.

Nils Larson, 28 år ogift från Skaraborgs län.

Carl Johan Kjellström, 35 år, f.d kusk från Lövholmen, efterlämnade hustru och enl uppgift två barn.

Endast Lundholm, Sandberg och Hanssons döda kroppar återfanns av de övriga kropparna endast bitar spridda på olika ställen samt resten var söndersplitrade i små smulor och kringförda, påträffades inte. De skadade arbetarna fick föras till sjukhus. Övriga började hjälpa till med att släcka bränder och samla ihop kroppsdelarna efter de omkomna. [...]

[...] De materiella skadorna var omfattande men koncentrerade till just laboratoriebyggnaderna. Husen var brandförsäkrade till 53,500 rdr i det engelska bolaget Emperial.[...]

Källa: Kronolänsman Mellins rapport RA/1206.01 Civildepartimentet I, EI, 1868-0918, Volumnr 980, Aktnr 8b

I AFTONBLADET den 12 juni 1868

kunde man bl a man läsa: [...] *Av laboratoriebyggnaden och de två mindre trähusen som stått alldeles bredvid fanns endast några stenar från grunden och ett par bjälkar:[...]*

I AFTONBLADET den 13 juni 1868

kunde man bl a läsa: [.....] Några obetydliga lemningar, utom de igenkänneliga af liken, hafva äfven påträffats, strödda här och hvar kring den plats, der laboratoriebyggnaden stod, såsom brända benknotor, stympade och förbrända delar af finger, små brunstekta och fnöskeliknande

skinnstycken, en hårfläta och lösslitna hårtoftsar, trasor af kläder, som efter olyckan befunnit hängandes i träden eller liggande på marken. Allt detta är ihopsamlat i ett par korgar - en sorgelig syn. [.....]

Källa; Hugo Wester, C-uppsats vt 2001, Stockholms Universitet, Historiska institutionen.

Av undersökningen framgick:

[.....]att nitroglycerin transporterades in och tappades i det därför avsedda rummet. En av de omkomna hade i uppdrag att tappa nitroglycerin i lerkruror och förflytta dessa över ett stengolv. Om sprängolja hade spillts på golvet och krurorna drogos över sådana fläckar, uppstod ett knastrande från lokalexlosioner. Arbetskamrater intygade, att de gång på gång hade varnat mannen och tillsagt honom att väl upptorka spilld olja samt att lägga bräden på golvet för att undvika den farliga gnidningen mellan lergodskrukornas botten och det hårda golvet.

Han hade dock ej brytt sig om varningen, och antagligt är, att den första impulsen till explosionen skett genom friktion på ovan angivet sätt. En möjlighet kan ju även ha varit, att tändningen skett från plåtslagarverkstaden, där arbete med öppen eld under dagen pågått. Men som tidningarna samfällt påpekade: det fanns ingen överlevande, som kunde framlägga några bevis. Robert Nobel var för tillfället inne i Stockholm för att möta sin fru, och Alarik Liedbeck var i sin bostad, varför de givetvis undgingo att skadas[.....].

Källa; Dyno Nobel Sweden AB, arkiv

År **1868** 17/7 kl 5.45. Explosion i själva fabriksbyggnaden, som totalt bortsopades. Fabrikationen försiggick på grund av hettan (*mkt varm sommar*) enbart med nattsift.

Antaglig orsak: självantändning.

Ingen personskada.

Ännu en gång, den 17 juli detta år, skakades Vinterviken av en explosion. Denna gång var det "fabrikshuset", en timrad byggnad, som tidigare använts som ladugård, som gick i luften. Sommaren var mycket varm, och tillverkningen av nitroglycerin hade förlagts till natten och arbetarna hade avlägsnat sig, då det vid 5-tiden på morgonen i sagda fabriks hus, där 800 å 900 kg nitroglycerin förvarades, explosion inträffade. Man ansåg att självsöndring var orsaken. Förutom det helt förstörda fabriks huset voro skadorna på övriga byggnader helt obetydliga. Några personskador förekommo ju ej. [.....] Myndigheternas reaktion inför de inträffade olyckorna var sådan, att man med oro väntade på Kongl Maj:ts utslag huruvida fabriken skulle få ligga kvar vid Vinterviken eller om den skulle "utan minsta ersättning till bolaget därifrån bortdrivas." [.....]

Källa; Dyno Nobel Sweden AB, Arkiv

År **1874** 26/5 kl 8. Explosion i presshuset, varvid närmast liggande byggnader ävensom ångf. "Baltzar von Platen" blevo antända.

Antaglig orsak: ovarsamhet från någon av de i presshuset varande arbetarna. Möjligen, men ej sannolikt, att gnista från "Baltzar von Platen" skulle inkastats genom ett från presshusets tak uppstående luftrör.

12 personer omkommo:

Hans Andersson, förman, ålder okänd
Anders Åkesson, arbetare, ålder okänd
Anton Svensson, arbetare, ålder okänd
gossen Erik Olsson, 16 år,
gossen Carl Andersson, 16 år,
flickan Catharina Müller, ålder okänd

flickan Carolina Müller, ålder okänd

flickan Ida Ringqvist, ålder okänd

flickan Ida Danielsson, ålder okänd

flickan Charlotta Larsson, på väg från presshuset, ålder okänd

Fredrik Rosenqvist, murare, ålder okänd

Eric Olsson arbetare, **far till gossen** Erik Olsson. Han och Fredrik Rosenqvist voro sysselsatta med lossning av salpeter på fartyget Blatzar von Platen, på 15 fots avstånd.

(Skadade: en maskinist på ångbåten fick ena armen avslagen.)

Källa: Dyno Nobel Sweden AB, Arkiv

Artikel i DN 30.5.1874

I förrgår anträffades vid dragning i Vinterviken liket efter en av de vid explosionen omkomna, flickan Catarina Müller. Ansiktet var fullkomligt oskadat, hela övre delen av kroppen obetydligt söndersliten, men båda benen voro borta. Åtta lik hava nu

funnits. Fem av dem äro ej värre medfarna, än att man kan känna igen dem; de tre däremot äro endast oigenkännliga köttklumpar. De skola i dag begravas å Brännkyrka kyrkogård.

Källa: Dyno Nobel Sweden AB, Arkiv

Förhör den 27/5 1874 om explosionen vid Vinterviken.

Som vi i gårdagsbladet nämnde, hölls igår på förmiddagen förhör på stället. Efter Dagbladet redogöra vi här nedan för de särskilda vittnesmålsberättelserna.

Disponenten Spilhammar befann sig, när explosionen inträffade, mellan disponenthuset och den på omkr. 30 fots avstånd från presshuset liggande ångbåten och iakttog, att båten omedelbart efter explosionen fattat eld. Då han kom närmare, såg han besättningen vara i synbar villervalla, sysselsatt med att rädda sina tillhörigheter, samt fabriksens folk i färd med att släcka den på akterdäcket upplagda salpetern med pytsar. Hr S. ropade då till någon av befälet, kaptenen eller maskinisten, att de skulle öppna ventilerna och

sänka båten, men fick till svar: Omöjligt. Kl. omkr. 11 var båten nedbrunnen, men redan en halv timme förut hade fabriks huset sprungit i luften. Då hr S. kom ned till stranden, voro pack- och fabriks husen ännu icke antända, men vinden från ångbåten låg åt det senare. Hr S hade sedan blivit omringad av flera hustrur, som voro oroliga för sina män, och när han lugnat dessa, hade han begivit sig till sitt hem för att låta sin tröstlösa familj, se att han ännu vore vid liv.

Källa: Dyno Nobel Sweden AB, Arkiv

Härefter kom turen till **hr Liedbeck**. Han berättade, att han vid explosionens utbrott befunnit sig i närheten av det norr om fabriks huset liggande separatorhuset samt omedelbart därefter observerat, att de på akterdäck upplagda salpetersäckarna blivit antända. Men elden var till en början så svag, att om hans tillsägelse till besättningen att nedraka säckarna i sjön genast verkställdes, all vidare olycka förekommit under den förutsättning likväl, att elden ännu icke hunnit angripa salongen. En dylik åtgärd som den av honom föreslagna eller att nedraka salpetersäckarna, ansåg hr L. möjlig för den 10 man starka besättningen, varvid maskinisten utbrast: "Ja, om vi alla stått på akterdäcket, väntande att varje minut springa i luften." Besättningen hade emellertid endast varit sysselsatt med att rädda sina tillhörigheter, och kaptenen hade icke, såvitt hr L. kunnat observera, vidtagit någon åtgärd för att hämma elden utan efter en stund, sedan hr L. förut varit ombord och sett, att lastrummet icke var angripet av elden, samt därefter skyndat upp till syrehuset för att hämta folk och

verkan, skriket till den mötande besättningen, att den skulle sänka båten. Herr Liedbeck mötte strax därpå förmannen Öster, som underrättade honom om att eld utbrutit i taket till fabriks huset. Han skyndade då dit och efter några fruktlösa försök att i förening med hr Fiebelkorn medelst fabriksens spruta hämma lågorna räddade han jämte några tillstädeskommande arbetskarlar den under arbete varande nitroglycerinen och alla blandningskärlen, vilket allt fördes till separatorhuset. Före explosionen av fabriks huset (*nitroglycerintillverkningen*), vilken inträffade kl 1/2 10, räddades av hr L. även de i det redan då av den bredvid liggande veden antända packhuset förvarade sprängämnen, nämligen två fat nitroglycerin och åtskilliga karduser (*förpackningar*) dynamitpatroner. Av den starka värmen blevo dessa karduser så upphettade, att det slutligen blev svårt att taga i dem, och hr L. brände sig också lindrigt i handen av den sista farliga bördan, som fanns kvar och som på detta sätt lyckligen blev transporterad till säkert ställe. Kort därpå exploderade

befann sig på återvägen, avlägsnat sig med ett skrin under armen. Branden hade då vuxit i styrka, men kanhända hade då släckning varit möjlig, och hr Liedbäck hade ehuru utan

Maskinisten Pettersson hördes (På ångbåten.) därefter. Sammanfattningsvis framkom i förhöret att kaptenen givit Pettersson order att hämta hans penningskrin i akterhytten. Han hittade inte det utan sprang upp på däck igen men fick då, av akterstäderskan reda på att skrinet stod på en hylla i akterhytten och han skyndsamt fick springa ner igen, då värmen tilltagit så att han svedde sitt hår och sina

Underverkmästaren J.T. Fiebelkorn hade, såsom förut nämnts, sett, att allting var i ordning på morgonen och att icke den minsta avvikelse eller förändring i det vanliga skicket var synlig. Kl. något före 8 hade han sammanträffat med fil. dr A. Berg och i dennes sällskap begivit sig ombord på "von Platen". Under det dessa bägge stodo inbegripna i ett samtal med kaptenen Tordeman uppe på däck, inträffade explosionen av det på omkring 20 fots avstånd liggande presshuset. Ingen av dem blev dock skadad; herr Fabeldjurens hatt flög iväg i luften och försvann, herr Berg störtade omkull på däck och fick sina glasögon sönderslagna och kaptenen erhöi en lindrig kontusion: (skrubbsår SA) detta var alltsammans. Herr F. rusade därefter genast fram mot det ställe, där explosionen skett, kom så under den i luften uppslungade pressen och fick därvid en hel mängd brus och brinnande ämnen över sig dock lyckligtvis utan att därav erhålla

fabrikshuset, och hr L. begav sig på båt förbi ångbåten - ty hettan tillät honom icke taga den vanliga vägen - upp i skogen, där han förmärkte att eld utbrutit, för att vidtaga mått och steg för separationshusets räddande.

Källa: Dyno Nobel Sweden AB, Arkiv

kläder av den brinnande salpetern. Folk ropade från stranden att dom skulle skynda sig från fartyget om dom ville behålla livet. Detta fick till följd att hela besättningen i största hast lämnade fartyget och begav sig tillsammans med kaptenen med penningskrinet under armen upp i bergen ca en kvart efter första explosionen.

Källa: Dyno Nobel Sweden AB, Arkiv

några allvarsammare skador. Sedan grusregnet lagt sig, såg han, att eld utbrutit i salpetersäckarna, sprang därför ombord och ropade på vatten, men ingen hörde på honom; alla vore sysselsatta med räddning. Hr. F:s bestämda övertygelse var, att, om sprutan varit i ordning vid första ögonblicket, hade släckning varit möjlig; detta såg han av den verkan några pytsar med vatten, som av honom kastades i elden, medförde. Han klandrade befälet därför, att inga försök blivit gjorda med sprutan. Sedan dess hade herr F. biträtt med och lett släckningen, tills hans krafter blevo så medtagna, att han måste hämta sig en stund, varefter han åter varit sysselsatt med att hämna elden. På särskild fråga förklarade herr F. slutligen, att det ej vore otänkbart, att elden kommit från ångbåten in i presshuset genom den därifrån gående luftrännen, men ville ej påstå att detta varit händelsen. Han hade ej sett några gnistor.

28.5.1874. *Källa: Dyno Nobel Sweden AB, Arkiv*

NY DAGLIG ALLEHANDA 2 juni 1874

Sammandrag av mötesartikeln: Den 2 juni utannonserades om en inbjudan den 8 juni kl fem efrmiddagen, till sammanträde om att söka få aflägsna nämnda fabrik från Stockholms grannskap samt erhålla förbud för dess återuppbyggande som kunna anses nödiga för att trygga lif och egendom för framtida olyckor.

[.....] Till sammanträdet kom ca 40 personer. "Mötet inleddes av landshövding Stråle, som i sitt anförande lämnade en framsställning av de faktiska förhållanden, under vilka fabriken kommit tillstånd och ännu fortfor att finnas vid Vinterviken trots klagomålen häröver hos både K befhdde och K. M:t. och redogjorde för de skäl, på vilka de blivit i alla instanser underkända." [.....] Så småningom blev det nästan tumult då ordföranden kastade ifrån sig ordförandeklubban då J. W. Smitt framförde lugnande besked angående den källare som framförts som en stor

riskfaktor för Stockholms Stad och Spritfabrikerna på Reimersholme som var värda ca 3 millioner otvivelaktigt skulle gå förlorade och framförde kritik mot ordförandens sätt att sköta sitt ordförandeskap. (Man ska veta att det varit flera duster dem emellan då ägaren av spritfabriken varit minst sagt osams med styrelsemedlemmen J W Smitt i Nitroglycerin Aktiebolaget redan innan fabrikerna vid Vinterviken anlades och hela tiden drivit anspråk på att få bort bolaget från Vinterviken samt även protesterat redan vid ansökan att få anlägga fabriken vid Vinterviken 1864.) Nåväl, sakskaäl framlades och mötet antog en hållning som varken kallades lugn eller tystlåten och många av besökarna avlägsnade sig under mötet. [.....] "Mötet avslutades med att en kommitté skulle utses vilka ha att vidtaga årgärder, som möjligtvis kunna åstadkomma fabriken avlägsnande från Vinterviken."

Källa: Dyno Nobel Sweden, Arkiv

På grund av utrymmesskäl kan inte mötesartikeln återges i sin helhet då den upptar 4 st A4 sidor.

1875 26/1 kl 8,07 exploderade **presshus nr 7** vilket helt förstördes.

Antaglig orsak: Vid reparation av press, vilket var förbjudet att utföras utan att först alla ovidkommande personer och allt sprängämne avlägsnats.

4 personer omkommo:

Arbetaren Johan Fredrik Fredriksson, 20 år

Arbeterskan Maria Nordlund, 19 år

Arbeterskan Augusta Andersson, 18 år

Arbeterskan Betty Jonsson, 18 år

Utdrag ur: **Bolagets direktionsberättelse för 1875, betr olyckan.**

[.....] Av den efterföljande undersökningen framgår, att fabriken nu ombyggts så, att sju patroneringshus voro uppfordra i rad efter varandra. De utgjordes av trähus av lätt konstruktion med brädväggar och sågspånsfyllning. Mellan och omkring husen funnos palisader av trä med jordfyllning. I huset fanns vid explosionstillfället ca 50 kg gurdynamit. Den ringa mängden och de skyddande palissaderna gjorde, att den materiella skadan blev relativt liten. Givetvis totalförstördes presshuset i fråga och en av skyddsvallarna vräktes omkull, men denna del av bolagets förlust uppskattas till endast 1000 kr. Man ansåg olyckans orsak hava varit, att den man, som skötte pressen, på något sätt varit oförsiktig och ej följt de föreskrifter, som vid denna tid funnos utarbetade för arbetet inom fabriken. Påfallande är, huru mycket mindre uppmärksamhet denna olycka väckte, trots att ej mindre än fyra personer fingo släppa livet till.[.....] Utanför samtliga presshusen löper ett ångpannerör med sidorör till vart och ett av husen. Vid explosionen sprang det sidorör, som genomgick den sprängda byggnaden, och efter all sannolikhet har man detta att tacka för att förstörelsen ej genom utbrytande eldsvåda fick ännu

större dimensioner, därigenom att den utströmmande ångan dämpade elden. Förutom de fyra dödade skadades i närmaste presshus, vars vägg, sedan pallisaden av det starka trycket förintats, blev genombruten, en kvinna så svårt, att hon måste avföras till lasarettet. Hennes tillstånd ger likväl i dag det bästa hopp om återställande. En karl i samma byggnad erhöi en kontusion, (*Sv ordbok: krossår, skrubbsår*) vilken dock ej befanns vara svårare, än att han på eftermiddagen kunde vara med vid det med anledning av olyckan nödiga röjningsarbetet. Förutom dessa personer erhöi ännu två eller tre av de i närmaste presshuset sysselsatta några mindre skador. I de nya presshusen arbeta endast fyra personer, och endast en press sysselsättes i varje byggnad. Vart och ett av dessa presshus står på ett underlag av två fot sand för att genom detta skyddas från faran vid dess närhet befarade explosion. Om anledningen till den svåra olyckshändelsen vet man naturligtvis intet, då alla i det exploderade huset blevo dödade, men man antager nu som vid föregående olyckshändelse vid Vinterviken, att någon ovarsamhet blivit begången av förmannen i presshuset. 27/1. 1875.

Källa: Dyno Nobel Sweden AB, Arkiv

RÄTTEGÅNGS- OCH POLISSAKER

Explosionen vid Vinterviken. Angående denna olyckshändelse hölls i torsdags undersökning av kronofogden i Södertörns fögderi P.A. Mellin i disponenthuset i närvaro av konsul J.W. Smitt, major C. Wennerström, disponenten S. Spillhammar, ingenjören löjtnant C. Smith, verkmästaren A. Liedbeck samt några av arbetarna vid fabriken. [...]

Ingenjör Liedbeck är fabriken verkmästare. Vid olyckshändelsen befann han sig i det s.k. maskinhuset omkr. 60 fot från det exploderande presshuset. Vid explosionen sprungo fönsterrutorna ut i maskinhuset. Han förstod nu att någon olycka skett, varför han rusade ut och varseblev, att presshuset nr 7 sprungit i luften. Marken var betäckt med spillror av huset. Delar av människokroppar befunnos liggande här och där. Han sprang fram mot det exploderande presshuset för

till sistnämnda presshus. Under tiden sprungo arbetarna ut från de övriga presshusen. Han sökte lugna dem och lyckades slutligen häri, varefter han tillsade dem att bära bort de funna lämningarna av människokropparna. Ingenjör Liedbeck sade sig för övrigt instämma i löjtnant Smiths vittnesmål. Han var fullt förvissad om att explosionen skett, sedan pressen blivit söndertagen, d.v.s. att en operation blivit företagen, som ej fick verkställas, innan dynamiten blivit utburen ur presshuset,

att efterse, om n:r 6 även blivit skadat, och upptäckte därvid, att sandvallen trängt in på och krossat väggen

arbeterskorna avlägsnat sig därifrån och tillsägelse skett till verkmästaren eller arbetsförmannen. [.....]

Sedan fortsatte A. Liedbeck med möjliga orsaker till pressmannens hantering av pressen. Övriga vittnesmål utelämnas här av platskäl då dom ej tillför något annat än vad som framkommit av A. Liedbecks vittnesmål ovan. Alla förhörda arbetare vitsordade löjtnants Smiths och ingenjör Liedbecks uppgift om anmälan till förmännen, när något särskilt skall företagas med pressarna.

Källa: Dyno Nobel Sweden, Arkiv

År **1875** exploderade **bomullskrutfabriken** som låg mellan salpetersyrafabriken och glycerintillverkningen. Nybyggt mindre hus.

Källa Nitroglycerin Aktiebolaget 1864 - 1964

1893 4/9 kl 3, gick **nitroglycerinfabriken** i luften. Ett tvåvåningshus förstördes helt. Denna explosion medförde stora materiella skador med driftavbrott.

Antaglig orsak: "gamla samlingar, som kommit i beröring med nya"
Ingen personskada.

Källa Nitroglycerin Aktiebolaget 1864 - 1964.

Även denna explosion väckte pressens intresse vida omkring, trots att ingen kom till skada. t ex:

FALU TIDNING, 5 sept 1893

I går eftermiddag inträffade en explosion vid Vintervikens dynamitfabrik i en träbyggnad, i hvilken en del för arbeten egna rum för material och för dynamittillverkningen förvaras. Byggnaden sprängdes i luften.

De arbetare, som där voro sysselsatta, hade nyss förut lämnat platsen och undgingo sålunda döden. Explosionen var så våldsam, att fönster i byggnader på en fjärdedels mils afstånd slog upp af lufttrycket.

Källa: Dyno Nobel Sweden AB, Arkiv

1893 8/10 kl 9. Explosion i **snickarverkstaden**, där 25.000 st knallhattar förvarades och vilka just höllo på att ompackas för utexpediering med explosivtåget. Byggnaden helt förstörd.

Antaglig orsak: antingen att knallhattarna blivit utsatta för sammantryckning eller annat yttre våld, t. ex. vid igenspikning av lådorna någon spik gått snett och sålunda verkat som tändstift.

3 personer omkommo:

Arbetaren **Robert Carlsson**, 67 år

Arbetaren **Algot Persson**, 17 år (Not; Albin står det på gravstenen.)

Timmermannen **Gustaf Pettersson**, 50 år

Källa: Dyno Nobel Sweden AB, Arkiv

De omkomna ligger begravda på Brännkyrka kyrkogård och graven finns ännu kvar. Se bild nedan.

SVENSKA DAGBLADET 9 okt 1893

skrev bl a:[...] Explosionen ägde rum i fabriken snickeri, inrymd i ett trähus. huset förstördes fullständigt [...] Fabrikens arbetare skyndade till och började ur ruinerna draga fram sina döda kamrater. Dessa kroppar voro förfärligt lemlästade, [...] hvaraf man kunde sluta sig till, att de alla

i större eller mindre trälådor, hvilka sedan sändas till landsorten. [.....] Det har icke kunnat bestämdt utrönas huru explosionen orsakats, men man antager, att vid lockets tillspikande på någon af trälådorna, hvartill begagnades messingspik af omkring 1,1/2 tums längd, spiken tagit sned

tre stått nära intill och vända mot det exploderande föremålet.

Genast efter olyckan tillkallades pr telefon distriktets kronolänsman, hr C.A. Arnheim, som började anställa undersökningar om orsaken till den sorgliga händelsen. Af denna undersökning framgick följande:

Karlsson hade sedan morgonen varit sysselsatt med att i verkstaden inpacka tändhattar för dynamit, hvilka på tisdagen skulle afsändas till resp. afnämare i landsorten. Dessa tändhattar tillverkades inte i Vinterviken utan inköpas från utlandet, inpackade i lådor, hvardera innehållande 25 000 st. tändhattar. En dynamitlåda väger omkring 54 kg, och vigten af den tändsats hattarna tillsammans innehålla uppgår till ca 13 kg. [...] Det arbete med tändhattar, hvilket utföres vid Vinterviken, består endast deri, att bleckskarna upptagas utur nyss nämnda lådor och inpackas

rigtning inåt och kommit att genom en af bleckskarna, hvilka utan något omhölje nedlades i trälådorna, så att blecket direkt vidrörde trälådans innersida, intränga bland tändhattarna, till följd hvaraf explosionen skulle ha framkallats. Vid undersökningen anträffades ock några tomma trälådor, hos hvilka spikarna just tagit en sådan sned rigtning inåt, så att de med några millimeter stucko fram om lådans innersida. Att något oförstånd eller direkt vårdslöshet vid inpackningen förekommit från Karlssons sida, torde knappt kunna förmodas, enär Karlsson under många år ombesörjt inpackningen och egde stor vana dervid.

Karlsson var född 1827 och boende vid Mörtviken samt efterlemnar hustru och flera vuxna barn; Pettersson var född 1842 och efterlemnar hustru; Persson var född 1877. De voro samtliga kända för ett ordentligt och hedrande uppförande.

[.....]

Källa: Dyno Nobel Sweden AB, Arkiv

Här ovan ser vi gravstenen som finns på Brännkyrkas kyrkogård efter explosionen i snickeriverkstaden. Plattan som pilen pekar på visar att Albin Perssons föräldrar blivit begravda här. Fadern Per-Erik Persson med maka lyder texten. Fadern född 1852 och död 1934 och modern född 1856 och död 1937.

1904 exploderade **laboratoriet**, samt **2 explosioner till** samma år.

Inga människor omkom.

Källa: NitroglycerinAktiebolaget 1864 - 1964.

(se G Perhoffs berättelse, 83 år i DN 1975, sid 4, hemsidan)

1905 27/5 kl 10.30 exploderar **nitroglycerintillverkningshuset** som helt förstördes igen.

Antaglig orsak: antagligen självantändning.

Ingen personskada

Källa: Dyno Nobel Sweden AB, Arkiv.

Nu var det 585 kg nitroglycerin och 100 kg

tvätthuset för nitroglycerin, inredning av

extradynamit som gick i luften. En provisorisk anordning i ett skjul vid södra stranden förlades niteringen och 14 dagar senare kunde arbetet återupptas igen. Betydande ny- och ombyggnader genomfördes på hösten som medförde en betydande investering. Nytt nitreringhus för glycerin,

paraffineringshus till gelatineringshus, inredning av gamla packhuset till knådhus, ytterligare tre presshus för patronering, ett inslagshus samt ett antal skyddsvallar. El-nätet dras om, ångledarna förbättras och en åskledare monteras. Inga omkomna eller personskada.

Källa: Sammandrag ur Nitroglycerin Aktiebolaget 1864 - 1964.

DAGENS NYHETER 28 maj 1905

I går vid half 11 på förmiddagen hördes två väldiga knallar öfver Södra bergen och Kungsholmslandet, åtföljda af rökpelare. De som åskådat fenomenet förstodo genast af direktionen och af ljudets kraft att det kom från **Nobelska** dynamitfabriken vid Vinterviken. Här hade således åter något allvarligt inträffat, och vi skyndade oss genast ut till platsen för att underrätta oss om explosionens vidd. Redan innan vi kommit fram till grindarna, som afvisa alla obehöriga besökande, kunde vi förstå att något särskilt inträffat. Arbetarhustrur kommo i hast skyndande fram utmed landsvägen, alla för att med ängslan fråga efter sina män eller söner. Lyckligtvis blefvo de alla lugnade af den gamla portvaktsgumman, som grät och berättade medan vi väntade om de föregående explosioner på platsen som kostat människolif. Nu var lyckligtvis ingen skadad. Efter en stund blefvo vi insläppta. [...] För att komma till olycksplatsen måste man passera genom större delen av fabriken, där arbetet alltjämt pågick som vanligt, förbi bomullskrutmagasinet och de små stugorna som stå i en lång rad bredvid hvarandra, sinsemellan skyddade af starka trävallar. sista huset i raden utmed sjön är en halfstor arbetsstuga, där kvinnliga arbetare äro sysselsatta med att i papper lägga in dynamitpatroner. Nu tar skogsbacken vid, en härlig backe med

nyutspruckna björkar, och i denna voro två hus belägna. [...] Det var i det första av dessa två trähus som några arbetare i går f.m. något före kl. half 11 upptäckte att eld utbrutit. De störtade genast från stället, gripna af en lätt förklarlig rädsla, underrättade ingenjören Feilitzen, som befann sig i disponentbostaden. Samtidigt varskoddes alla arbetare i denna del av fabriken, och alla sökte de i hast skydd åt motsatta sidan. Under tiden hade överingenjören anländt till platsen [...] förrän den första knallen hördes och kort därpå den andra. Hr von Feilitzen tyckte själv att explosionen ej varit så kraftig. Efter en stund vågade han sig uppför backen, och där fanns nu ej ett spår af A-huset. Spillror af trävirke lågo strödda öfverallt, björkarna voro knäckta eller söndersvedda, slangar af metall och järnbitar voro slungade hit och dit, ja, vi träffade senare den för skumning afsedda järnskopan, som nu endast såg ut som en järnring ett par hundra fot därifrån. [...] Att olyckan ej blef värre berodde af två orsaker. Först och främst att A-huset var byggdt över en sprängning i berget, (*kan det vara den mystiska sprängda gropen sid 3*) så att explosionen verkade uppåt och neråt, ej åt sidorna, och för det andra var det en guds lycka att elden ej spridde sig till B-huset genom rännan. Härför hade man endast att tacka ingenjören von Feilitzen och hans arbetares rådighet, [...]

Källa: Dyno Nobel Sweden AB, Arkiv

1905 16/1, exploderade ett **presshus** som helt förstördes.

Antaglig orsak: en låda med s.k. gelatindynamit hade placerats för nära ett ångrör, varvid den överhettats och fattat eld. Ingen personskada

1905 den 16 januari hade vådeld utbrutit i ett presshus, där för dagen gummidynamit bearbetades. En med nitroglycerin indränkt transportlåda för sprängämnen hade timvis stått intill en ångledning och fattat eld. Vid den följande explosionen blev förutom sagda presshus och två intilliggande fullkomligt förstörda samt gelatinerings- och blandningshusen skadade, dock ej

svårare, än att de kunde repareras. C:a 200 kg gummidynamit, 400 kg extradynamit samt ammonitrat och nitrobomull förstördes, dels genom explosion, dels genom förorening med glasskärvor o.d. Vid explosionen hade arbetarna Edstam och Falk visat stor rådighet och därigenom antagligen förhindrat förlust av människolif.

Källa: Dyno Nobel Sweden AB, Arkiv

Ett **olycksfall** där väktaren, f d polismannen "Anders på vinden" som han kallades, ska ha **ramlat ner i ammoniumnitratkokningen** med sin hund och **naturligtvis omkommit. Hunden skjöt** man direkt.

1906 2/5 kl 10. Explosionen i **A-huset** (nitroglycerinfabriken), varvid även **B-huset**, **torkhuset** och **tvätthuset** demolerades.

Antaglig orsak: en kylningsspiral i ngl-apparaten hade sprungit sönder.

Enl. Claes Herlin: "ev. från den genom självtändning brinnande tvättkärnan."

- " - Sigurd Nauckhoff: "explosionen hade sin orsak i en läcka på själva apparaten."

4 personer omkommo.

L.E. **Ihrstedt**, 67 år, förman

K.H. **Öberg**, 34 år, arbetare

K:G: **Karlsson-Gustafsson**, 51 år, arbetare

K.W. **Karlsson**, 44 år, arbetare

A. **Pettersson** död 4 september 1922

BOLAGETS UTREDNING

En explosion anmäldes ha inträffat samma dag i nitroglycerintillverkningen. Explosionen fortplantade sig till tvätthuset och torkhuset för bomullskrut, vilka byggnader ävenledes totalförstördes. Fyra personer omkommo, vilka arbetade i eller i närheten av ovannämnda byggnader. Några väsentliga materiella skador, förutom de tre nämnda byggnaderna, hade icke drabbat fabriksanläggningen, enär explosionens verkningar starkt lokaliserades av terrängen och befintliga vallar. I nitreringshuset fanns 511 och i tvätthuset 383 kg nitroglycerin samt 400 kg

bomullskrut i torkhuset. Senare på dagen inträffade en ny explosion, då förorenade sprängämnesrester skulle brännas. Ingenjör Clas Herlin hade nämligen av v. Feilitzen fått order att verkställa denna bränning, varvid ett meningutbyte hade utspunnit sig om lämpligheten att bränna en sats gummidynamit, som ej gelatinerats fullständigt. Efter tydlig order från v. Feilitzen förfor Herlin med detta sprängämne på samma sätt som med dynamit, som också skulle förstöras. Man lade ut strängar med 15 kg i varje och tände med stubin. Dynamiten

brann upp under det att den på samma sätt behandlade gummidynamiten gick till explosion. Ehuru inga materiella skador uppstodo och ehuru Herlin handlat på direkt order, utsattes han senare för stark kritik, särskilt av styrelsen, en kritik, som kanske blev avgörande för hans senare inställning till Nitro. Han hade redan tidigare erhållit att få söka annan anställning.

Not: Kvarstod ända till 4.10.1913.[.....]

Not: Feilitzen inlämnade sin avskedsansökan.

Styrelsen fritog honom från allt ansvar för olyckorna och uttalade sin uppskattning. Han var sedan i många år statens sprängämnesinspektör. Sigurd Nauckhoff blev hans efterträdare.

Källa: Dyno Nobel Sweden AB, Arkiv

Under återuppförandet av fabrikena så måste dynamit inköpas från andra fabriker för kundernas behov under ca 4 månader.

Källa Nitroglycerin Aktiebolaget 1864 - 1964.

FÖRBUNDET maj 1931

Den 2 maj i år är det jämt 25 år sedan den fruktansvärda explosionen inträffade, vilken ödelade nitroglycerinfabriken vid Vinterviken. Det är ju ett dystert minne i sprängämnestillverkningens historia och en kort relation av olyckshändelsen, som den av sprängämnesinspektören kallades, kan därför vara på sin plats. Strax efter kl 10 på f.m. den 2 maj 1906 hördes över hela Stockholm en skarp knall. De som funno sig på nedre Norrmalm kunde just då knallen hördes se en stark rökpelare stiga upp över

Det var fyra ordentliga arbetare, som på detta ohyggliga sätt rycktes bort, alla efterlämnade hustrur och barn efter sig i sorg. Knallen var förfärande och väckte bävan bland människorna i grannskapet. Jorden skalv som vid en jordbävning, fönstren i alla byggnader runt omkring sprungo sönder i små smulor, lampor ramlade omkull, tavlorna föllo ner från väggarna, panelerna lossnade och från taken ramlade stora stycken bruk och sten. Detta i alla byggnader vid Vinterviken. Därtill märktes en kvävande tjock rök uppstiga över den

och så såg han ett stort svart moln framför och över sig och så, ett smattrande runt omkring av tunga projektiler och lättare virke, som aldrig tycktes taga slut. Det var en evighet av spänning och väntan på döden under dessa få sekunder, som explosionen räckte. Men han blev oskadad, och när han såg upp stod en tjock svavelrök över motsatta stranden, och de byggnader som stått där förut, voro försvunna. Någon knall kunde han sig icke säga sig ha hört, ty hörsel förmåelserna hade dövat. Han kunde inte på länge höra något och det

Mälaren på Kungsholmsidan. Och man förstod allmänt, att explosionen ägt rum å nitroglycerinfabriken vid Vinterviken, ty ett år tidigare hade en explosion ägt rum å denna plats. Då var det en byggnad, "Tillverkningen", som sprang i luften, men ingen människa dödades dessbättre.

Men en explosion den 2 maj 1906 kostade en förman och tre arbetare livet. De hade börjat som vanligt arbetet kl halv sex på morgonen, och de återvände aldrig levande till sina hem....

plats uppe på bergets sluttning, där "Tillverkningen" och "Tvätthuset" legat, men varifrån de efter explosionen voro bortsofade som av en orkan. [.....]

Ett ögonvittne, som vid olyckstillfället befann sig på andra sidan viken mitt emot fabriken, berättade: Klockan var 10 minuter över 10 på f.m., då han plötsligt hörde ett fräsande ljud. Med ens liksom, trycktes han ihop. Det var som om en sugpump tömt honom på en gång,

kändes som om hela huvudet vore sprängt.

Tre byggnader hade alltså sprungit i luften. Skogens träd däromkring voro avkvistade och bara platsen verkade ödslig och hemsk. Intet annat än spånor och spillror funnos kvar. Högt uppe i träden på de kala grenarna hängde rester av golv, som med sin blybeklädnad ibland lossnat i stora kakor. I toppen av en tall hängde en stor bro av sparrar och plank, som nog varit långt uppe innan de hängde sig där.

Källa: Dyno nobel Sweden AB, Arkiv

SOCIALDEMOKRATEN den 3 maj

[.....] "Det var fyra arbetare, som man fick anteckna som förlorade och sorgen blev hjärtskärande. En död man fick man tag på, uppkastad mot ett träskjul i närheten av det stora håll, som blev efter det försvunna huset. En annan låg ett stycke därifrån, också död, och en tredje fanns söndertrasad ännu lite längre bort. Och som det icke var ett utan tre hus, som sprungo i luften, så befarade man även ett fjärde offer, nämligen en arbetare, som hade sin plats där nere vid sjön i torkhyddan.

Man fann också en fot med en känga på, som tillhörde denne arbetare, men resten av den så sorgligt offrade proletären kunde man icke återfinna, antagligen hade sjöns vågor omslutit dem. Där var stor sorg och förtvivlan när de döda blevo funna. Kvinnorna gräto i den mest upplösta förtvivlan, barnen drogo sina mödrar i kjolarna och stirrade med frågande skräck dit ut åt sjön till, där röken ännu dröjde över spillrorna som en sorgens svarta molnstod.

Källa: Dyno Nobel Sweden AB, Arkiv

(Det finns en gemensam grav med fem namn på Brännkyrka kyrkogård , se bild Explosioner)

1907 10/1 kl 11,25 natten.

Explosion i **syratornet**, som delvis ramponerades.

Antaglig orsak; att med restsyrorna medföljt något ngl (*nitroglycerin*).

Ingen personskada

Nauckhoff rapporterar till styrelsen, att en **explosion** den 9 januari inträffat i **denitreringen**, den avdelning, där restsyrorna bearbetas och där dess svavelsyra och salpetersyra skiljas från varandra. Innan restsyrorna kommo till sagda avdelning, skummades de noga för att hindra nitroglycerin att medfölja. Sedan fortsätter rapporten med tillvägagångssättet och hanteringen av restsyrorna och möjlig orsak till explosionen som mynnade ut i ett förslag till en eftersepareringsavdelning för restsyrorna för att med säkerhet avskilja nitroglycerinet, innan restsyrorna underkastas denitrering.

Källa: Dyno Nobel Sweden AB, Arkiv

1914 17/12, f.m **Explosion** i försökslaboratoriet för tillverkning av **detonatorer**.

Antaglig orsak: kan ej säkert angiva, men sannolikt vid själva blandningen av laddningen.

2 personer omkomma:

Arbeterskan **Maria Tapper**, 42 år

Arbetaren **Melker Frisk**, 18 år

Detonatorer, Nitros farligaste hantering.

Det berättas på ett annat ställe, hur Sigurd Nauckhoff räddades genom att dir. Edlund yrkade på, att omedelbart få ett telefonsamtal med honom. Han uppehöll sig i lokalen för tillverkningen av detonatorer, (*tidigare fabrik för praeprosittillverkning*) då han fick budet och hade kommit högst 200 m bort, då explosionen inträffade.

"Det i hylsan befintliga pulverformiga sprängämnet är synnerligen känsligt för stöt eller eld, det är af stor vikt att, detonatorerna behandlas med största varsamhet, så hylsorna icke skadas och sprängämnet utfaller"

(Text ur bruksanvisningen)

Källa: Dyno Nobel Sweden AB, Arkiv

HEMSK OLYCKA VID VINTERVIKEN I GÅR. DN 18 december 1914

skriver: i en för experiment uppförd laboratoriebyggnad ute på Rävudden, pågingo försök med tillverkning av detonatorer; konstruerade i ändamål att ersätta de vanliga dynamithattarna. Som laddning användes en blandning av kaliumklorat och ett kopparsalt. Blandningen företages i små portioner, ca 1,200 gram åt gången och utföres i ett cylindriskt glaskärl, innehållande kautschukkulor för ernående av en fullständig blandning av salterna. Fru Tapper var sysselsatt med detta arbete och Frisk 18 år höll på med insättande av korkar i redan fyllda detonatorhylsor, då blandningen av någon ännu outredd anledning kom att explodera, varvid fru Tapper ögonblickligen dödades och Frisk svårt skadad av glasbitar och träflisor mm. Frisk fördes genast till Maria Sjukhus och enligt meddelande på aftonen, torde någon omedelbar fara för livet ej föreligga. Troligt är dock att Frisk kommer att mista synen på båda ögonen. (Han avled dock dagen efter.) (Se bilder hemsidan, **Rävudden**.) Fabriksledningen anser det uteslutet att olyckan inträffat genom oförsiktighet eller slarv från arbetarnas sida. Såväl fru Tapper som Frisk voro synnerligen ordentliga och försiktiga i sitt arbete. Fru Tapper 42 år, sörjes närmast av make, sedan 15 år anställd vid Nitroglycerinbolaget och en 16-årig dotter. Källa: Dyno Nobel Sweden AB, Arkiv

1915 Ytterligare en **explosion** vid tillverkningen av **detonatorer**.

Inledning med beskrivning av ovan olycka och bolagets fortsatta hantering av detonatorer efter tillstånd den 5 feb 1915 av Överståthållarämbetet [.....] I enlighet med överståthållarämbetets resolution fick försöksfabriken återuppföras, sedan förslag till nya anordningar famkommit.

I den nya avdelningen blandades satsen i små, roterande trumlor av papp, [.....] (Se hanteringen i var/hur gjorde man i...)

Så vitt jag kan dra mig till minnes, var det vid borttagandet av gummipropparna, som en explosion inträffade. Trots betongväggen och de djupa nischerna, detonerade båda trumlorna, vilket bevisar satsens oerhörda känslighet.

Arbetaren Österberg fick ögonen skadade av pappsplitter. Skadan var dock ej av svårare natur.

Den nya explosionen övertygade ledningen om olämpligheten att arbeta med så högkänsliga ämnen.

Tillverkningen nedlades.

Själv var jag bl. a. nere i Kantorps gruvor för att introducera tändaren. Den var givetvis livsfarlig även vid användningen.

Andra apr 1915

Orvar Bergström

Källa: Dyno Nobel Sweden AB, Arkiv

1921 14/6 kl 11. **Eld utbröt** i nitreringsbyggnaden med tillhörande torkavdelning, som tillika med verkstadsbyggnad med smedja nedbrann.

Antaglig orsak: Självantändning av inneliggande nitrobomull.

Ingen personskada

HOTFULL ELDSVÅDA vid VINTERVIKEN Avdelningen för Nitrobomull i aska. Eldens spridning till huvudfabrik och sprängämnesförråd hindrad.

en några meter därifrån liggande verkstadsbyggnad, där

Källa: Dyno nobel Sweden AB, Arkiv

Detta var den sista olyckshändelsen vid Vinterviken under bolagets vistelse där från 1865 - 1988

NITROGLYCERIN AKTIEBOLAGET STOCKHOLM

OBS!

När muspekaren blir en "hand", klicka på bilden och se den förstora.
För att komma tillbaka till hemsidan, klicka på bläddrarens BAKÅT-knapp!
Placera "pekaren" över en bild så visas upphovsmannen på statusraden nedan!

"DJÄVULSUDDEN"

Nu har vi gått tillbaka in mot viken från Rävudden och mot det hus som bilden till vänster visar. Det är patroneringshus, nr 17 från 1874. Husen kallades presshus till vardags. Tidigare stod "presshusen" i rad utmed hela första strandbiten med skyddspallisader mellan varje hus. På bilden till höger ser vi troligen "pressare" och två "transportörer". Det fanns smalspårig järnvägsräls lagd även på den här sidan om viken för att underlätta transporterna mellan de olika arbetsplatserna och "transportörerna" var flitigt sysselsatta. Det var farligt att arbeta på den här sidan av viken där sprängämnen som både nitroglycerin och dynamit framställdes.

På bilden ovan ser vi tydligt pallisaderna mellan varje presshus. På så sätt kunde man undvika att fler människor än dom som befann sig i det exploderande huset omkom eller att de kringliggande arbetsplatserna skadades vid en eventuell explosion. Tryckvågen efter en explosion gav sig nu med all kraft rakt ut över

den vintertid kunde spränga upp isen så hela viken blev till issörja med isblock och plankor. Tidigare fanns det ett stort presshus i tegel där alla "pressare" arbetade. Det exploderade, 12 människor omkom och stor förödelse förorsakades. Produktionen avstannade och bolaget fick importera dynamit från Nobels fabrik

vattnet istället för åt sidorna eller bakåt där det var en bergvägg. Det har berättats att tryckvågen efter en explosion ibland kunde vara så stark att

i Tyskland tills man byggt nya presshus. Senare blev lösningen dessa små presshus med tillåtna högst två arbetare i varje hus.

Här pressas dynamitmassan i de nya maskindrivna pressarna som infördes 1879-80 och användes ända fram till 1920. Den bearbetade dynamitmassan stoppades i en slags kvarnliknande remdriven maskin som pressade ut dynamiten till en lång stav som kortades av. Här ser vi pressare Tapper stå vid maskinen. Hans hustru omkom i en explosion 1914. Dynamitstavarna paketerades sedan av "damerna" i dynamitavdelningen. Klicka upp bilden så syns "dynamitsträngen" när den "vevats" fram. Till höger ser vi resultatet efter en **explosion** i ett presshus, bara pallisaderna kvar, **manskap** och **byggnad** har "**gått**" ut i viken. Tyvärr hände det fler än en gång.

Läs mer om vad man gjorde i [Vintervikens "Svavelsyra- och Salpetersyrafabrik", "bageri", "knådhus", "gelatinerings" och "packhus". Klicka här.](#)

Till vänster ser vi presshusen med bageriet i förgrunden. På bilden till höger är både rälsen, husen, pallisaderna och arbetarna borta. Nu tjänar vägen bara som en fin promenadväg utmed strandkanten. Inget anar man när man vandrar på "Djävulsudden" om alla "själar" som tagit en

"annan" väg härifrån.

Till vänster står "dynamitbagare" utanför sitt "bageri". Det är det större huset i förgrunden på bilden ovan. "Bagarna" har blyförkläden på sig för att skydda sig mot de giftiga kemikalierna när dom knådade dynamitmassan för hand i blyklädda träkar. Det var ett mycket **ohälsosamt** arbete och **många dog** i förtid. Men se på deras huvudbonader, ingen lik den andres. Här står från vänster Brostedt, Selander, Henrik Muller, (möjlig far till de två **flickorna** Carolina och Catharina Müller som **omkom** i **presshusexpllosionen 1874**) och Olsson, (möjlig far till **gossen** Eric Olsson som omkom i samma olycka, (bosatt i Vinterviken) Per Pettersson (bosatt i Mörtviken), Magnus Jansson (bosatt i Mörtviken) och Westling.

Ovan till höger håller mannen på med dynamitblandning. Här ser vi bearbetningen i en maskin och även han har blyförkläde på sig. Bly var den enda metall som stod emot vissa av kemikalierna i dynamitmassan. Även alla rör, behållare, maskiner och annat

som kom i kontakt med produktionen i fabrikerna var gjorda av bly av den anledningen. Undrar varför arbetarna inte hade blyhandskar också? Vi kommer förbi "blyverkstaden" vid svavelsyrafabriken i den sista delen av hemsidan.

Här ser vi A Larsson och C Wahlström bärande på gelatinerad dynamitmassa från gelatineringshuset som ska iväg för ytterligare hantering. Lägga märke till att man ser skyddspallisader, rörledning och ställningar överallt

på de gamla bilderna här på södra udden. På den högra bilden ser vi att det gamla valvet genom vällen finns kvar. Från 1868 låg tillverkningen av nitroglycerin och dynamit här på Södra Udden.

Här kommer en man bärande rent nitroglycerin i kannorna på väg in i "knådhuset". Där skulle dynamiten blandas och "knådas" till en formbar massa som skulle vidare till presshusen. Även det här huset är väl skyddat bakom en hög jordvall ifall....! På bilden till höger ser vi "det" som nu finns kvar av

knådhus och annan verksamhet. Sprängstenen vi ser är från provsprängningarna man gjorde på 1950-talet och då "rök" väl alla eventuella kvarvarande byggnadsrester all världens väg.

Här ser vi till vänster två "**skåpare**" bära färdig dynamitmassa från "bageriet" i en låda för att lägga den på transportvagnen. Den gick på räls som syns genom valvet. Tittar man noga kan man se rester av stengrunder från byggnader här men det är inte mycket kvar och man bör ha bra syn. På den gamla bilden ser man en spång som leder till valvet på vänstra bilden. Det som inte exploderade och förstördes av den anledningen har täckts över, forslats bort eller återanvänts på senare tid och är därmed borta för alltid.

På bilden till höger har vi gått in genom det mittersta valvet i vallen. Det gick faktiskt att identifiera valvet genom krokarna och annat i valvväggarna. Tyvärr finns inte några spår efter någon aktivitet här utan det ser ut som tomma spränggårdar bakom valven. Här hittade vi i alla fall ett valv i en tvärgående vall inne på gården. Det fanns både valv och vallar innanför den yttre långa vallen.

Här går vi genom öppningen i jordvallen. Man tog helt enkelt bort en del av vallen för att kunna bygga betonghuset som inrymde höghastighets-kameror, se högra bilden. Där gjorde man provsprängningar i berget för att få förvaringsutrymmen för sprängmedel inne i berget. Bakom betonghuset

påbörjades arbetet med att spränga en tunnel på 1950-talet.

Till vänster ser vi öppningen till tunneln som sprängde men som nu är spärrad med galler för att ingen ska få för sig att göra egna undersökningar därinne. Den är inte underhållen så det finns säkert rasrisker. Se hur den går inne i berget genom att klicka på gallerbilden. På bilden till höger ser vi alla tre valven och den höga gamla stengrunder till torkhuset för nitrobomull i

bakgrunden.

Den vänstra bilden, tagen från "ovan", ser vi presshusen och jordvallen med det lilla pumphuset i förgrunden. Med lite god vilja kan man ana två hustak med ventilskorstenar innanför vallen. Klicka upp bilden så ser man dem bättre. Det går en trappa upp från det omgärdade området till en liten vattenreservoar uppe på

berget. Man bar helt enkelt upp vatten till reservoaren. Man ser också att det fanns en sorts "trappa" som man **gick över vallen** på. Några valv för genomgång syns inte till. Annars fick man väl gå runt vallen och in på området ungefär där vi ser "pumphuset" i förgrunden. Längre bort, ovanför presshusen, ser vi en bit av taket och skorstenarna på torkhuset för nitrobomull som är omgärdat av stora pallisader. På bilden till höger ser vi samma vy från en annan vinkel med en byggnad för separering av restsyror i förgrunden och alla små bryggor och ledningar ut i viken.

Här ser vi fabriken på Djävulsudden för hundra år sedan. Presshusen står i rad med sina skyddspallisader. Bakom de större skyddspallisaderna ovanför presshusen syns bara skorstenarna på torkhuset för nitrobomull. Sedan kommer valven som vi sett på närmare håll tidigare. Här är dom bara två stycken. Det lilla huset vid vallens slut är pumphuset. Jordvallarna anlades ungefär vid sekelskiftet 1800-1900 sedan förstärktes de 1907.

Längst åt höger står ett större hus, också med skyddspallisader. Där ska eftersepareringen av restsyror efter nitroglycerintillverkningen ha skett. Alla byggnader som hade med själva sprängämnestillverkningen att göra var samlade här och risken för explosioner var stor. På den här bilden kan man ana någon del (t ex skorsten, takås ...) av nitroglycerinfabriken, nitreringshuset, tvätthuset, gelatineringshuset, knådhuset och dynamitblandningshuset.

Här ser vi "Djävulsudden" idag år 2002. Det står ett ynka presshus från 1874 kvar längst till vänster. Därefter ligger den mossiga stengrunden där det tidigare stod ett torkhus för nitrobomull, alldeles innan det vänstra valvet. Sedan kommer valven i vallen och därefter bara

träd och natur. På den gamla bilden ovanför såg vi bara två valv så det tredje valvet är tillkommet senare. Nu är valvet längst till vänster igensatt. Här syns brottet i vallen tydligt. I bakgrunden ser vi husen i Aspudden och det hela ser ganska fridfullt och trivsamt ut.

Nu ger vi oss upp bland berg och kullar (se den högra kanten av bilden ovan) för att se om det finns några spår av den gamla sprängmedels-fabriken som har funnits häruppe. På bilden till höger har vi klättrat en bra bit uppför berget och hittar bl a ett fundament av gammalt stenmaterial. Man ser att fundamentet har en fyrkantig urgröpfung på långsidan närmast

kameran. Vad som kan ha varit byggt så här högt upp i den storleken kan vara en syrareservoar för nitroglycerintillverkningen. Den fabriken låg strax nedanför det här fundamentet men helt säkert kan man inte vara. Vi är i ett område där både växtlighet och berg ändrat utseende titt som tätt under verksamhetstiden och även under senare tid men kanske inte fullt så dramatiskt.

Här finns fler spår i omgivningen av verksamhet. På bilden till vänster syns stubben efter ett träd som växt över de tre rören. De utmynnar i och över en många meter djup, sprängd grop, där A-huset (nitroglycerintillverknings-huset) stått. På bolagsstämman 1874 beslöt nämligen att A-huset skulle byggas i ett sprängt schakt i berget så att det tre våningar höga huset kunde ligga nedsänkt två

meter. Bara några meter bort bakom stubben sticker det grova röret upp som ni ser på bilden till höger. Ungefär där har det stått en station för nitretsyror. På kartan 1910 över fabriken ser man att det dragits räls ända hit upp som slutade vid nitrerstationen. Då fanns det elektricitet indraget. **Klicka på bilden med stubben så ser Du kartan från 1910.**

Nere i den här gropen finns både det ena och det andra.

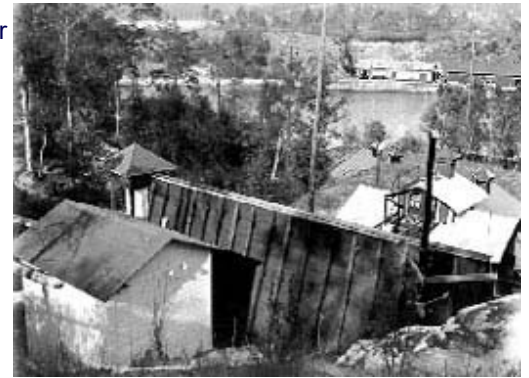

Det är runda hål borrade i berget, det är rörstumpar och annat på, i och ovanför gropsidorna. Det är i den här gropen som A-huset stått. Nu skulle sprängverkan gå neråt eller uppåt vid en eventuell explosion och inte åt sidorna. Det lades också upp jordvallar och pallisader runt byggnaden.

Nu tar vi oss tillbaka i tiden när vi ändå är här uppe. Vi ser vi **A-huset** som var själva **nitroglycerinfabriken** där många explosioner och olyckor ägde rum. Till vänster ser vi entrén som ligger högst upp vid taket på huset. Fabriken var högt belägen uppe på berget som synes och även nedsprängd i berget, se bilden till höger.

Nitroglycerintillverkningen förekom i flera steg. M etoden krävde att det framställda materialet rann neråt ett steg i taget. Det genomgick på varje plan en kemisk process och i B-huset nedan en ny process. En bestämd mängd salpetersyra och svavelsyra hölls samtidigt ned i glycerin i ett "nitreringskärl" och genomgick där en "kemisk process" som kallas "nitrering". Detta gjordes på en våning. När alla steg i processen var klara gick nitroglycerinet ner till B-Huset. Klicka upp den högra bilden så syns skorstenar och taknocken på B-huset

längre ner mot vattnet. Där utfördes tvättningen av nitroglycerinet. Huset med det vita taket är A-huset. Närmast kameran ser vi ett vitt litet hus som är en syrareservoar för nitroglycerintillverkningen. Det kan vara det stenfundament vi såg tidigare som reservoaren står på? Titta på det lustiga "tornet" med fyrkantigt toppigt tak till vänster på båda bilderna. Klicka sedan på den stora bilden nedan från explosionen av nitroglycerinfabriken 1906 så ser ni det "tornet" uppe i trädtopparna efter tryckvågen!

På bilden till vänster står mannen vid "nitreringskärl" och ser till att "nitreringen" i den stora behållaren går rätt till. Nästa steg i processen var att vätskan skulle kylas, därför sänktes den ned i en behållare med is, salt och vatten. Temperaturen på blandningen var en mycket viktig faktor och reglerades med koncentrerat glycerin. Då frigjordes det vatten i nitroglycerinet som måste bort. För att få bort det tillsattes koncentrerad svavelsyra och salpetersyra. När det var klart blev nitroglycerinet, med den metod som man använde först, lättflytande. Därpå **skummade man** helt enkelt **nitroglycerinet för hand med en skopa** till en kanna. De oönskade restsyrorna blev kvar. Därefter skulle nitroglycerinet

till B-huset och tvättas. När tvättproceduren (*en sorts filtrering*) var klar tappades nitroglycerinet upp i kannor på en våg för att gå vidare till dynamittillverkningen. På bilden till höger ser vi en man som övervakar att rätt mängd nitroglycerin tappas i kannan som står på vågen. En ny tillverkningsmetod hade tagits i bruk där nitroglycerinet var den tyngsta vätskan och därför kunde tappas ut på det sätt vi ser på bilden. Om du vill **veta mer** om [hur man gjorde nitroglycerin](#), klicka här.

Intervju Gustaf Perkhoff, f 1897, DN 1975, Här ser vi en av utgångarna på koncentreringshuset, män som går ut för att "andas lite". Dom arbetar i koncentreringshuset, där urin från stadens bekvämlighetsinrättningar torkades till ett vitt pulver. Det var skönt att gå ut och ta sig en nypa frisk luft på bryggan utanför ibland. Man kan ju tänka sig stanken. Pulvret ska ha kallats "preposit". Ett pulver som man sedan petade in i tändsatserna i patronerna med en

gåspenna. Det var just detta pulver som orsakade statisk elektricitet och därmed olyckan ute på Rävudden. Där dog fru Tapper som trycktes upp i en björk och 16-åriga Melker Frisk som trycktes levande ner i en bergskreva och fördes till sjukhus. (*Han avled dagen efter*)

Kommentar: Bilden med männen på "bryggan" vid nitroglycerinfabriken är tagen 1897, då G Perkhoff bara var 7 år, så han måste ha fått "historien om preposittillverkningen" lite om "bakfoten" då den tillverkningen låg i ett hus nere i dalgången. (Se utredningen av olyckorna, sid 2.)

Männen på bilden är från vänster är;
Johan Danielsson f 1843, anst 1872 -1919
Carl G Jonsson "Grymma" f 1850, dog 21/5 1915
L E Ihrstedt, förman, bosatt i Mörtviken, omkom vid explosionen vid nitroglycerinfabriken 2 maj 1906
Lars Larsson "Tvättlasse" f 1855, anst 1874 - 1921, bosatt i Mörtviken, vars tre döttrar vi såg tidigare vid dynamitpackningen. Här ser vi en bild av männen som arbetade med tillverkningen i A-huset ta en rast bara.
Källa; Dyno Nobel Sweden AB, Arkiv

Så här såg det ut den 2 maj 1906. **A-huset** och **B-huset** vi sett ovan bara försvann i **explosionen 1906**. Dessutom **totalförstördes torkhuset** för bomullskrut och **fyra arbetare omkom** bl a förmannen Ihrstedt som vi kan se på bilden ovan. I nitreringshuset fanns 511 kg och i tvätthuset 383 kg nitroglycerin och i torkhuset 400 kg nitrocellulosa vid explosionstillfället. Titta på det som ser ut som en högbent stol uppe i trädtopparna. Det är det "torn" som beskrivs i texten under bilderna av A-huset ovan.

På förstoringen av bilden vid kapitlet **EXPLOSIONER**, sid 2, kan man se gropen där A-huset stått, lite till höger under "tornet" i trädet. Här på bilden ser det ganska plant ut där männen står men det slutar ordentligt i verkligheten. Inte ser det ut som om några pallisader här kunnat rädda något. Det syns inte en skymt av A- eller B-huset. Det enda som liknar en byggnad som vi kan se, ser ut som en delvis sönder- och bortsprängd pallisad.

Nu har vi kommit ner från kullar och berg och är tillbaka i nutiden ungefär där vi började bergsbestigningen. Här ser vi en ingång till B-huset. Brädorna och plåtröret vi går igenom är byggda långt senare än ursprungliga ingången. Den var antagligen var i för dåligt skick för att dom vid 1950-talet skulle våga gå genom den gamla

"entrén" när dom genomförde sina provsprängningar här inne. Vi går i alla fall in och tittar. Bilden till höger visar andra sidan när man vänder sig helt om och kommit genom tunneln.

Här har man också gjort provsprängningar i "bunkern" med "brevlådeinkasten" och hålen. Tittar man lite noggrannare härinne så ser man att det är en mycket äldre grund under de nyare ytorna. Det finns gamla grundrester och andra detaljer som tydligt visar att här har det varit någon form av verksamhet med åtminstone väggar. De konformiga betongfundamenten är säkert från 1950-talet, liksom

järnkonstruktionen. När man sedan studerar kartan från 1910 ser man att här har B-huset stått. Här "tvättades" nitroglycerinet. Det fanns "tunnlar" och rörsystem från A-huset ner till B-huset så nitroglycerinet lätt transporterades hit. På kartan ser man att B-huset varit av trä så några B-husrester finns inte kvar men det kan ha funnits någon annan äldre verksamhet här före 1910. **Kartbilden från 1910 finns länkad här också under vänster bild ovan.**

På bilden till vänster går det en stentrappa upp en våning. Den är mycket gammal. Där uppe finns också rester av utskjutande väggar från berget och annat. Det var praktiskt att separeringshuset befanns sig strax framför ingången här då restsyrorna skulle dit efter "tvättningen" i B-huset. Det vi ser på bilden till höger är en betongkonstruktion från mitten av 1900-talet och användes för att hänga en "mörsare" behållare från taket i "bunkern". Sedan gjorde man provskjutningar mot mörsaren som var fylld med sand och en kula och gjorde mätningar av energin som orsakats av svängningen i mörsaren vid beskjutningen. Titta på den "gamla" långa bilden ovan på den här sidan. Där man ser hela Djävulsudden.

Utmed stranden ligger ingången till den här platsen, alldeles bakom eftersepareringshuset längst till höger på bilden. Hur den här anläggningen såg ut då går inte att se. Tyvärr skymmer det huset och pallisaderna hela den här platsen. På en förstoring av bilden kan man se en trappa med räcken upp hit. Tyvärr är bilden för dålig att ta med här.

Källa: Ing Sten Ljungberg, laboratoriet 1950-talet Vinterviken.

NU GÅR VI VIDARE UT PÅ UDDEN

Nu har vi promenerat längre ut på udden. Då stöter vi på en konstig byggnad, se bilden till vänster. Det är ett gammalt dynamitlager. Nu är det alldeles tomt därinne. På bilden till höger ser vi C Lundberg och A Stadig i full verksamhet vid magasinet. Dom lastar av lådor med dynamitpatroner från transporttrallan på rälsen.

Magasinet hade plåtdörrar och var insprängt i berget för det skulle vara inbrottssäkert. På senare tid har byggdes magasinet om. Det användes ända in på 1960-talet för lagring av dynamit som kom hit per lastbil från Gyttorp innan det kördes ut till arbetsplatserna i Stockholmsområdet.

Vi går framåt en bit till och ser då ett insprängt "rum" med en cementring som tjänstgör som grill i mitten. Det är tomrummet efter ett tidigare kylhus som låg insprängt här. På bilden till höger ser ni både dynamitmagasinet och kylhuset med alla rör och ledningar uppför bergsslutningen. Även här finns en form av "bryggor" ut i vattnet. Mellan denna plats och nästa

magasinsbyggnad låg en gång en ångbåtsbrygga för passbåtarna till "stan" och den smalspåriga järnvägen drogs ända ut till staketgränsen.

Vi går vidare och kommer till det andra magasinet och bara efter några meter är vi vid det absoluta slutet av Vinterviken. Hela tiden, ända till slutet av 1900-talet, var gränsen till Vinterviken precis där vänster pil pekar på den högra bilden. Där gick stängslet med taggtråd

jäms med berget, rakt ner i vattnet i högra pilens riktning. När ni befinner er här titta lite upp till vänster vid pilen så står staketet kvar där. Bakom staketet fanns bara berget som gick rakt ner i vattnet. Nu är det anlagt en fortsättning på vägen några meter så det går att promenera vidare mot Mälärhöjden via en brygga utmed berget.

Nu har vi gått ett par meter på vägen bakom "spärren" som staketet utgjorde förr. Vi kommer ut på bryggan utmed berget där det sommartid är fullt av badande människor. Här sitter man även ljumma sommarkvällar och grillar.

passerande segelbåtar.

Utsikt över Mälaren är
vacker med alla

Om vi vänder oss om ser
vi den nya
promenadbryggan i
förgrunden och
Rävudden i bakgrunden.
Nu är den grön och
lummig. Man har svårt
att föreställa sig att där
 varit ett industriområde
och explosioner bl a med
Maria Tapper som dog i

en björktopp och pojken Melker Frisk som flög i luften och överlevde i ett dygn. Här slutar vår promenad på Djävulsudden. Det är bara att hoppa i men om man hellre vill ta sig ett dopp från en sandstrand och vila en stund gå dit dykaren pekar på bilden till höger. När ni vilat ut gå tillbaka efter stranden mot viken så vandrar vi vidare på nästa sida mot svavelsyrafabriken och Mörtviken.

Texten är skriven av **Berith Dahlin**
Hemsidan är privat och har ingen anknytning till något företag.

VAD GJORDE MAN I ...?

A- och B-HUSET

1874 antog bolagstämman ett förslag, upprättat av Alarik Liedbeck, att nitroglycerintillverkningen skulle delas upp i två olika hus. A-huset för "nitreringen" och B-huset för "tvättningen". Båda husen skulle placeras längre ut på södra udden. Av säkerhetsskäl skulle det sprängas en djup grop i berget så att A-huset skulle komma att ligga nedsänkt 2 meter. Det var ett flervåningshus av trä där den s k "tillverkningen" utfördes. Intill A-huset låg reservoarer med blykar, varifrån salpetersyran och svavelsyran leddes till A-huset. Beskrivning av hur tillverkningen av nitroglycerin gick till vid olika tider finns att läsa på informationslänken, Nitroglycerin på sid 3, hemsidan. På 1900-talet rann sprängoljan (nitroglycerinet) från

A-huset i öppna trärännor och i en stor trumma - en riktig tunnel, där två män kunde gå raka - ner till B-huset som låg en bit längre ner i sluttningen. I detta tvätthus gick "sprängoljan" in i stora träkar s k kärnor, där den tvättades. Hur många som arbetade i A- eller B-huset av de anställda framgår ingenstans. Därefter bars sprängoljan i stora kannor för vidarebehandling, lite olika beroende på vilket år eller tillverkningsteknik det handlade om. Sprängmedlet förbättrades och även tillverkningsmetoderna ändrades med åren. På bilden ser vi hur skummningen kunde gått till i början av nitroglycerintillverkningen. Bilden är från Nobels fabrik i Ardeer men tillvägagångssättet torde varit ungefär detsamma vid Vinterviken.

Nitroglycerinets väg till moderna sprängmedel - DYNAMIT

År 1866 inträffade en rad olyckor vid transporter och lastningar av nitroglycerin och Alfred löste problemet:

Nitroglycerin;

Rent Nitroglycerin var det första sprängämnet som tillverkades och såldes vid Vinterviken. Men redan 1868 kom en ny lag som förbjöd försäljning av sprängmedel i flytande form då det inträffat en rad olyckor vid lastningar och transporter. Nitroglycerin tillverkades

Gurdynamit;

Så hette den första dynamiten som Alfred Nobel fick patent på och som blev den huvudsakliga affärsprodukten i bolaget. Dynamiten /säkerhetskrutet tillverkades av nitroglycerin och kiselgur (en vit/grå mjöliknande jordart). Det

Gummidynamit;

Som var ett ännu säkrare sprängämne. Det var ett spränggelatin; som framställdes genom att blanda nitroglycerin med bomullskrut (nitrocellulosa). Det öppnade vägen för en rad varianter av de s k plastiska sprängämnena.

Extra Dynamit;

1879 lanserades spränggelatinet som Extradynamit och började tillverkas vid Vinterviken. Det nya sprängämnet hade ungefär samma egenskaper och sammansättning som den nutida extradynamiten och bestod av gelatinerad nitroglycerin med en tillsats

av svavelsyra, salpetersyra och glycerin.

var en rödgul, mjuk halvt plastisk fuktig massa som kunde formas till patroner för laddning i borrhål. Det fanns i 2 kvaliteter, nr 1 med 75% nitroglycerin och nr 2 med 64% nitroglycerin.

Olika konsistens, sprängverkan och explosionshastighet. Bommullskrut kan genom variationer i syrans sammansättning och styrka, temperatur, nitreringens varaktighet etc få olika egenskaper. 1876 fick Alfred Nobel patent på "gelatinerad nitroglycerin"

av ammoniumnitrat och en ringa mängd kolpulver. Den 22 juli 1879 fick Alfred patent på 12 års tid och härmed var även namnet Extra Dynamit skyddat. Efterfrågan ökade och man byggde salpetersyrafabriken på Rävudden och 1891 invigdes svavelsyrafabriken.

GELATINERINGEN

I denna byggnad var på 1900-talet endast två man anställda, utöver förmannen. Deras arbetssysslor var att blanda i rätt mängd av de olika ingredienserna (se spalt 3 ovan) med "sprängoljan" i den så kallade Mc Roberts maskinen. Spränggelatinet eller "gummit" som det också kallades, forslades sedan till "bageriet" och knådningen.

Källa: Therese Viberg B-uppsats i historia, 5 p 1997. Högskolan i Örebro.

KNÅDNINGSHUSET/BAGERIET

I knådhuset blandades ammoniumnitrat, nitrocellulosa (a) och spränggelatin i en avancerad knådnings- och blandningsmaskin, den s k "Universal" Werner & Pfeider-maskinen, I denna maskin knådades dessa högexplosiva ingredienser till färdig dynamit. Tidigare på 1800-talet utfördes knådningen för hand. Det kunde se ut som på bilden ovan med "oljebäraren" i bakgrunden och männen som knådar dynamiten för hand i blyklädda träkar. På 1900-talet arbetade fem arbetare och en förman i knådhuset. Deras arbetsuppgifter bestod av att tillsätta rätt mängd nitroglycerin och övriga ingredienser för blandning. Två man "vevade" ett rörverk upp och ner för hand, som rörde om i "degen".

Blandningskärl var fast. Det fanns tre "transportörer" anställda vid extradynamittillverkningen. De utförde transporterna mellan de olika husen då man inte kunde lämna sin arbetsplats hur som helst. Det mest krävande arbetet vid Vinterviken bestod nog av alla nödvändiga transporter.

Källa: Therese Viberg B-uppsats i historia, 5 p 1997. Högskolan i Örebro.

Interiörbilden är från dynamitfabriken Schlegbusch där vi ser en oljebärare och knådare i aktion under 1800-talet. Det torde ha varit samma tillvägagångssätt i Vintervikens tidigare knådhus.

(a) Nitrocellulosa: framställdes genom att cellulosa, vanligen av ren bomull, nitrerades i en blandning av salpetersyra och svavelsyra i separata fabriker. Ett tag skedde nitrocellulosakokningen i matsalsbyggnaden.

PRESSHUSET OCH PATRONERINGEN

Arbetet i presshuset fram till 1874 bestod av att man använde sig av handdrivna dynamitpressar som betjänades av två till fyra personer. Man vet att en man skötte pressningen av dynamiten. Kapningen och

Man vet inte hur arbetet tidigare fördelades i presshusen men inslagningen av patronerna kvarstod dock en längre tid. Det inträffade nya explosioner i pressarna. Då beslöts att det skulle det finnas högst två

inslagningen av dynamitpatronerna sköttes av de övriga. Fram till 1874 fanns två eller tre pressar. Det utökades under året till sex pressar i en gemensam tegelbyggnad.

Efter explosionen i presshuset 1874, med alla skador och 12 döda beslöts att bygga små presshyddor med endast en press i varje hus och mellan dem skyddspallisader. Dom byggdes utmed södra stranden där press- och patroneringsarbetet skulle utföras. Till att börja med var dom fyra stycken, tre kvinnliga arbetare och en man (pressare) som arbetade i varje presshus samtidigt. En förman övervakade arbetet i samtliga hus.

man i varje "presshydda" som husen också kallades och man byggde ett särskilt hus för inslagningen.

Arbetsmetoderna i presshusen blev från 1879-80 rationaliserade och maskindrivna pressar installerades. Dynamitmassan pressades i patroneringmaskiner. Sprängämnet fylldes på för hand ner i en snedställd tratt. I maskinen fanns en horisontellt arbetande stor skruv som matade ut dynamitmassan genom ett munstycke. Som framgår av bilden, på arbetet i ett presshus på 1900-talet, på sid 3, vevades dynamitmassan ner för hand. Skruvens av- och påslagning sköttes manuellt genom en pedal på golvet.

PARAFFINERINGSHUSET

I paraffineringshuset paraffinerade kvinnorna ett papper s k "karduser" som var ett kraftigt brunt papper. Dynamitpatronerna slogs in i inslagningshuset av damerna. Därefter skulle varje dynamitpatron doppas i paraffin igen för att på så sätt förslutas och dynamit-

patronen bli helt tät så inte fukt kunde tränga in under förvaringen eller transporterna. När detta arbete var färdigt skulle patronerna vidare till paketeringshuset där de skulle slås samman i ytterligare ett lager paraffinerat papper.

Källa: Therese Viberg B-uppsats i historia, 5 p 1997.

INSLAGNINGSHUSET

Hit kom dynamitstavarna från presshusen på brickor, kapade i lagom storlek, för inslagning i paraffinerat papper. Se bilden på de kvinnliga arbeterskorna, sid 2. Sedan gick lådorna med de inslagna patronerna till paraffineringshuset för doppning och tätning. Ett fristående inslagningshus ses första gången på en karta från 1891.

Tidigare utfördes inslagningsarbetet direkt i presshusen. I slutet av 1874 byggdes 7 nya små presshus längs södra stranden. De bemannades av 4 arbetare/-skor i varje hus. Inslagningsarbetet blev kvar i presshusen trots att styrelsen antog Alarik Liedbecks förslag 1874 att endast en till två man skulle arbeta i varje presshus.

Källa: Therese Viberg B-uppsats i historia, 5 p 1997.

PAKETERINGEN

Det fanns mycket noggranna förordningar hur sprängämnen skulle hanteras vid förpackningen. När de inslagna dynamitpatronerna kom till paketeringen skulle patronerna packas i kartonger med ett kilo i varje. Dessa kartonger inneslöt ytterligare i paraffinerat papper. "Ett paket dynamit om ett kilo skulle inklusive de dubbla "karduserna" väga 1,024 gram". Detta papper måste tillslutas så det blev helt lufttätt. På en plan järnhäll, uppvärmd genom varmvatten, lades de paraffinerade pappren ut och värmdes tills paraffinet smälte.

Sedan slogs kartongen in i det varma papperet och ställdes ner i en avpassad låda där kartongerna skulle stå tätt bredvid varandra. När kartongerna svalnat förseglade paraffinet omslaget runt paketet så att det blev tätt. Kartongerna skulle också etiketteras. För att märka dynamitpaketen tog en "**etikettpåsätterska**" vid. "**Vägerskorna**" kontrollvägde dynamitförpackningarna och "**dynamittransportörer**" transporterades dynamiten till olika magasin. Det fanns också regler för hur mycket dynamit som fick förvaras i varje magasin eller annat förvaringsutrymme. Detta var helt kvinnornas göra.

Källa: Therese Viberg B-uppsats i historia, 5 p 1997.

DENITRERINGS- och EFTERSEPARERINGSHUSET

Denitreringen är den avdelning där restsyror bearbetas när nitroglycerinet är borttaget, det ska vara ordentligt avskummat. Här skiljde man svavelsyran och salpetersyran från varandra när nitroglycerinet var färdigt. Då fick inga glycerinrester finnas kvar. Detta var inte alltid fallet så den 2 juni 1907 exploderade denitreringsfabriken. Fabrikschefen och ingejören Nauckhoff skriver; med den kunskap vi har idag om förloppet i nitreringen så sker den alldeles för snabbt. Glycerin innehåller spår av fett, som efter

nitreringen emulgerar med den bildade nitroglycerinen och hindrar det att så snabbt avskiljas. Hans förslag gick ut på införandet av ett eftersepareringshus för restsyror. Där kan dom förvaras i några dygn så all nitroglycerin avskiljes innan restsyror denitreras (särskiljes). 1881 byggdes en denitreringsanläggning för restsyror någonstans mellan snickeriet och nuvarande det s k Nauckhoffska huset. 1907 låg den på Djävulsudden. Svavelsyran skulle därefter återanvändas vid nitroglycerintillverkningen.

*Källa: Christian Richette**

KRUTTILLVERKNINGEN

Den militära sprängmedelstillverkningen skapade en stor marknad under 1800-talet. Huvudorsaken var att vanligt bomullskrut orsakade en **kraftig rök**. Den **skymde sikten** för skytten så det **inte gick att skjuta andra skottet** förrän röken skingrat sig. I andra sammanhang avslöjades det var han befann sig. **1888** lyckades Alfred lösa det problemet och han kunde lansera det röksvaga krutet som kallades **"Nobelkrut"** eller **Ballistit**. Framställning av krut är en mycket farlig process. Det inträffade svåra olyckor vid krutframställningen.

I Vinterviken fanns en mindre byggnad för bomullskrutstillverkning sedan 1875. Den låg mellan salpetersyrafabriken och glycerindestilleringen. När Alfred fått patentet på ballistitet, "Nobelkrutet" uppfördes 1889 ett fabrikshus på södra stranden strax väster om presshyddorna. Där gjordes en blandning av nitroglycerin och nitrocellulosa. Det värmdes och stelnade och maldes därefter till pulver. Tillverkningen började 1890. Redan 1898 överfördes den tillverkningen till Bofors kanonbruk och för ändamålet bildades dotterbolaget "AB Bofors Nobelkrut" i Bofors.

*Källa: Christian Richette**

SPRÄNGKAPSELFABRIKEN

I sprängkapsel-fabriken har man provat två metoder. Det var den farligaste produkt som framställdes. Den var farlig både att framställa och använda visade det sig. Varför gjorde man sprängkapslar då? I det skede Sverige kommit in i före första världskriget, framstog svårigheterna att kunna skaffa sprängkapslar allt tydligare. Den engelska regeringen hade utfärdat exportförbud på tändhattar och någon inhemsk produktion fanns inte. Efter några veckors experiment fick man fram en tändsats som bestod av kupridiaminrodanat blandad med kaliumklorat som kunde användas för initiering (*tändning*) av dynamit. Lämpliga hylsor och fyllning av tändsatsen var därefter klart för fabrikation. Man hade som mål att få fram 1 500 till 2 000 st/dag.

Den **första metoden** gick till så att en blandning av en sats, gjordes till en början i en glascylinder med tjocka väggar, som rullades fram och tillbaka över ett bord. För att få en tätare blandning använde man så kallade ventilkulor, som var av gummi och hade en kärna av bly. Huset som

Satsen i blandningscylindern med 1 200 gr, exploderade antagligen av att statisk elektricitet bildats och två människor dog. Man beslöt ändå att fortsätta med tillverkningen av detonatorer men planerade för en tryggare tillverkningsmetod. I enlighet med överståthållarämbetets resolution fick försöksfabriken fortsätta sedan förslag till nya anordningar kommit in.

I den **nya metoden** blandades satsen i små, roterande trumlor av papp som var ut- och invändigt klädda med glanspapper. Trumlorna var uppställda i varsin nisch omkring 1 m djup och med en betongvägg på en halv meter mellan dem. På- och avslagning av trumlorna sköttes utifrån och ingen var inne i lokalen när blandningen skedde. Trumlorna var försedda med runda studsar som tömning och fyllning gjordes genom. Under blandningstiden var gummiproppar insatta i studsarna. Chargen var 200 gr i varje trumla. När blandningen var klar togs propparna bort med linor som sköttes utifrån. Trumlorna sattes igång igen och en färdig sats tömdes ner i en tratt i ett uppsamlingskärl av papp med glanspappersyta. I ett annat rum laddades 5 gr av satsen i varje hylsa. Det var vid borttagandet av gummipropparna som

användes hade tidigare använts för tillverkning av praeposit som nu var nedlagd.

det exploderade. Trots betongväggen och de djupa nischerna så exploderade båda trumlorna, vilket visade satsernas oerhörda känslighet. Arbetaren Österberg fick ögonskador och ledningen beslöt att lägga ner den farliga tillverkningen.
Källa: Dyno Nobel Sweden AB, Arkivet

SALPETERFABRIKEN

Här framställdes salpetersyra för dynamittillverkningen. Man upphettade (chile) salpeter och svavelsyra och då bildades syraångor som leddes över till kärl där de koncentrerades till salpetersyra. Den nya fabriken låg på över 80 meters avstånd till bomullsnitringhuset och 105 meter från *(över vattnet)* dynamitfabriken. Fabriken och golvet var byggda i sten och en våning var utan innertak. Yttertaket var av asfaltpapp på träpanel, takstolar av trä. Fabriken inrymmer koleldade murade ugnar, destilleringsappater, formar, blycisterner och m fl till fabriken tillhörande apparater. Förbränningsprodukterna leddes bort genom en hög murad skorsten.
Källa: Tarifföreningens Deligation i Sthlm.

ÖKÄNT SALPTERSJUDERI vid Norrmälarstrand!

Går vi längre tillbaka i tiden och platsen nuvarande Rålambshov, låg ett saltpeterjuderi där från **1767** till **1779**. En kort men förfärlig tid. Salpeter var viktigt vid tillverkningen av krut och ända sedan Gustav Vasas dagar var framställningen noggrant reglerad. Urinindränkt jord, aska och kol var några av ingredienserna i sjuderiprocessen. Ett svårsålt jobb redan på den tiden och inte heller idag skulle "sjuderiprogrammet" på gymnasiet vara övetecknat. I detta ökända salpetersjuderi på Kungsholmen löste man rekryteringsproblemet med kvinnliga fångar som arbetskraft. Per Anders Fogelström beskriver i sin bok "Vävarnas barn" de utomordentligt vidriga förhållanden.
Källa: Harald Norbelie, Södermalmsnytt.

SVAVELSYRAFABRIKEN

Byggnaden bestod av 4 s k delar. En del användes för lagring av kol, det var den låga delen av byggnaden. I en annan del lagrades svavelkis, i en tredje, kisungnar för upphettning. Det fanns en tegelmur mellan den s k 3:e delen där ångpannan var ansluten till en murad kanal till skorstenen och en ångmaskin. Den var byggd några meter upp på berget bakom fabriken som syns på den övre av de två bilderna nedan. Den fjärde delen var belägen högst upp i den höga delen av byggnaden som hade två våningar. Där fanns de stora blyklädda kamrarna och koncentreringsapparater. Svavelkisen hettades upp i ugnar och leddes därefter till blykamrarna och kondenserades. Då bildades svavelsyra som kunde tappas ur underifrån blykamrarna i glasdamejeanner. Dessa gick vidare till svavelsyrakoncentringshuset för koncentring.
Källa: Lennart Kellstaf

Den övre bilden nedan är från tiden då svavelsyratillverkningen upphört.

På den undre bilden ligger resterna av skorstenen och där syns tydligt det murade hålet för "gången" till fabriken. Ruinen kan ses bakom nuvarande "svavelsyrafabriken". Hur den rivits går inte att lista ut då inga tegelstenar ligger spridda i området.

AMMONIUMNITRATFABRIKEN

När man började tillverka extradynamiten behövdes ammoniumnitrat och därför tillkom ett tillverkningshus för ammoniumnitrat.

För den tillverkningen inköptes ammoniumsulfat från Stockholms Gasverk, ur vilken ammoniak destillerades för att absorbera salpetersyra.

*Källa: Christian Richette**

Vad är STUBINTRÅD?

Stubin är ett ord som säkert alla hört. Man säger att någon har kort "stubin" och menar då att personen i fråga snabbt blir ilsken och då smäller det. Det kan man säga om stubintråd också, är den kort så kommer smällen snabbt. Förr använde man stubintråd för att detonera dynamit vid sprängningar. Nu används koppartråd för elektrisk tändning

Stubintråden var 6 mm i genomskärning och hade en hålighet på 2 mm som fylldes med svartkrut. Materialet man använde var hampa som var behandlat med tjära mot fukt då svartkrutet var mycket fuktkänsligt. Det fanns en tillverkare alldeles invid Vinterviken vid Liljeholmen (vid nuvarande T) som hette Liljeholmens Stubinfabrik.

Källa: Lennart Kellstaf

TILLVERKNINGSMETODER AV NITROGLYCERIN VID VINTERVIKEN

I början av mars 1865 startades tillverkningen under mycket primitiva förhållanden; delvis utomhus, delvis i enkla skjul. Man tillämpade den "varma" eller trattningsmetoden.

Svavelsyra och salpetersyra blandades i ett stort kar med dubbla väggar där krossad is höll blandningen nedkyld till ca -10 grader. Glycerin och den kylda syrablandningen fördes till övervåningen av ett litet nitrerhus. Härifrån lät man syra och glycerin rinna ned till en perforerad glastratt där nitreringen kontinuerligt skedde. De bildade nitroglycerinet och restsyrorna fick rinna ned i ett stort vattenkar kylt med is under kraftig omrörning. Blandningen fick stå och självseparera i två timmar varefter restsyrorna kunde avtappas. Sedan vidtog tvättning av nitroglycerinet; först med vatten och sedan med varm sodalösning.

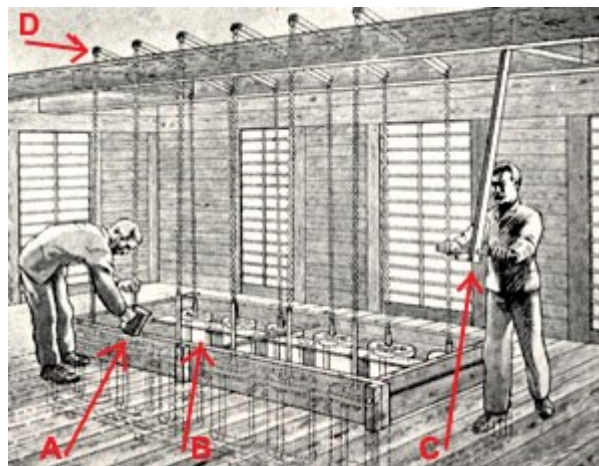
Källa: Lemnart Kellstaf

Robert Nobel som redan under tiden i Finland visat intresse för den "kalla" metoden, genomförde under 1870-talet med Liedbecks bistånd en upprustning av den illa underhållna fabriken och den nya metoden.

Den nya "kalla" metoden.

Glycerin fick rinna ner i en behållare med avkyld syrablandning i en fin stråle. (*Se vidare behandling ovan.*) Alfred Nobel själv hade kommit till insikt om den nya kalla metodens fördelar redan 1865, vilket framgår av ett brev från Robert Nobel till Wennerström: "*Alfred är mycket för tillverkningen på kalla methoden såsom både säkrare och mer vinstgivande och jag har nu genom diverse mindre försök kommit till samma åsigt*"

Ett flertal små behållare för nitrervätskor* var nedsatta i ett stort kar, se bilden, kylvattenbehållaren som var fylld med is och vatten, i den stod det 12 blykärn med nitriersyra, vilken omrördes med en mekanisk vippanordning. En arbetare håller glycerin i kärnen för att hålla rätt temperatur på blandningen. Den här "kalla" metoden användes under hela 1860-talet. Se bilden!

A: Kannan med glycerin som hälldes i blandningen manuellt av en arbetare.

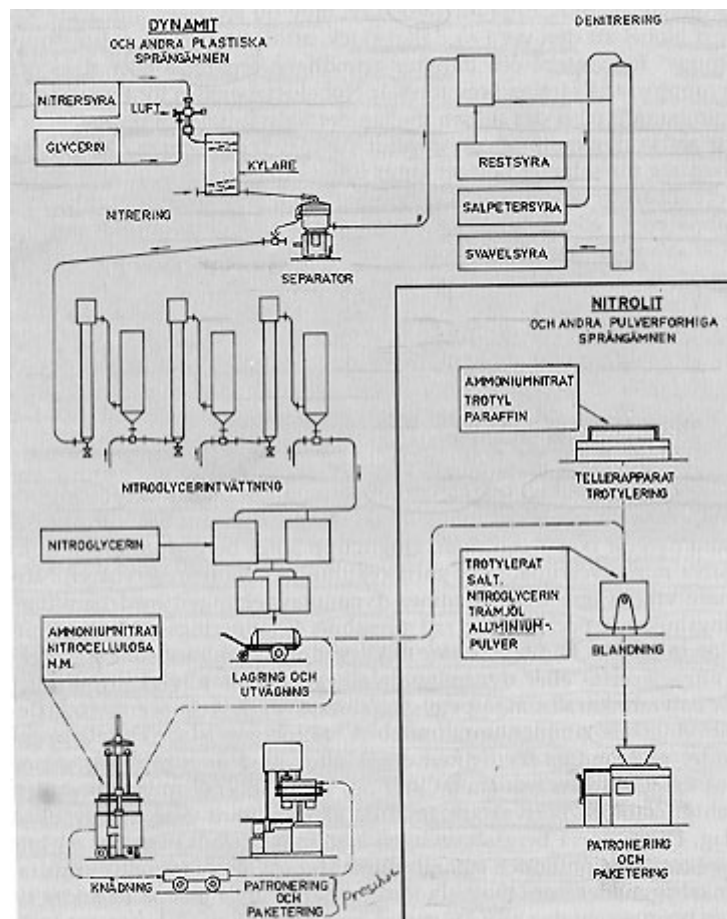
B: Nitrekärnen som innehöll nitriersyror,* .

C: Den mekaniska "vippanordningen" som mannen drar fram och tillbaka.

D: Här hänger "vippanordningarna" ner i varje blandningskärl.

* Blandningen av en bestämda mängder salpetersyra och glycerin ger en kemisk reaktion, glycerinnet "nitreras" och övergår till nitroglycerin. Koncentrerad svavelsyra tillsätts för att absorbera (suga upp) vattnet som frigörs. (Salpetersyror och svavelsyror kallas gemensamt för "nitrersyror".)

Se hela processen av dynamittillverkningen och andra sprängämnen tydliggjorda på nedan bild och som kom att i stort bli den metod man använde sig av under resten av den aktiva tiden i Vinterviken. Här ser man vad som ingick i och var i tillverkningen de olika ingredienserna användes och som till största delen var framställda i fabriken vid Vinterviken. Under vandringen på hemsidan ser vi olika fabriker som gör en del ena en del andra som inte är så välbekanta ämnen för icke kemi-kunniga och då kan det bli intressantare att se vad man hade produkterna till och var i tillverkningen dom användes.

Principschema för tillverkning av plastiska och pulverformiga sprängämnen. Ur Erik Andrén's "Nitroglycerin AB 1864-1964", s 163

Källa där ej annat anges; Nitroglycerin Aktiebolaget 1864 - 1964

NITROGLYCERIN AKTIEBOLAGET STOCKHOLM

"SYRAN" och ARBETARBOSTÄDERNA

När muspekaren blir en "hand", klicka på bilden och se den förstorad.
För att komma tillbaka till hemsidan igen klicka på bläddrarens BAKÅT-knapp!
Placera "pekaren" över en bild så visas upphovsmannen på statusraden nedan!

SVAVELSYRAFABRIKEN

När vi närmar oss viken tittar vi in i 1960-talet och ser en av personalens privatbåtar vid en brygga. Då hade Vinterviken bara laboratorieverksamhet lagring och transporter av dynamit till och från Gyttorp. Dit flyttade den övriga verksam-

heten på 1920-talet. Det var många av personalen som hade sina båtar här i viken då. Bilden till höger är tagen 1999 och vi ser Rävudden i bakgrunden. Nu går vi bara rakt fram mot Rävudden och sedan mot svavelsyrafabriken.

På den vänstra bilden står vi mitt på vägen mot Rävudden och ser in över området i dalen där det varit en mångfald

På bilden till höger ser vi bostadshuset som vi såg från vägen när vi kom in på området från vaktstugan och med

av olika verksamheter. Bl a där pilen pekar har Nitrobomullsfabriken legat. Alla byggnader och hus kallades där tillverkning av något slag skett för fabriker. Framför nitrobomullhuset låg en syracistern 1910 som kan vara samma cistern vi sett vid salpetersyrafabriken som nu ligger vid vägen ner till viken. Till höger om pilen låg också ett skjul för nitriersyror. **Klicka på bilden med pilen** så visas **kartbilden** över området år 1910.

svavelsyrafabriken i bakgrunden. Framför det första större gula huset låg tidigare en mekanisk verkstad, med någon anslutning av tegel i berget bakom eller om det kan ha varit någon liten skorsten? (se kartan). Ännu närmare viken låg en vedbod. På 1910-talet bodde i det gula stora huset på n. b. Ellgar och ö.b. Bergström. Resten av huset var magasin som också under fabrikstiden inrymde snickeri, plåtslageri och laboratorium. I den mindre röda bostaden bodde vid sekelskiftet en familj Roos.

När jag öppnade small det!

G Perkohoff 83 år berättar i DN 1973: "När jag återkom till laboratoriet (*i det gula huset*) från min lunch i Mörtvikens och **när jag öppnade dörren small det**. Jag for iväg med dörren framför sig som en sköld, som tur var. Ingenjören Clas Herrlin hade köpt ett nytt piano och glömde totalt bort att passa torkskåpet i "labbis". Det blev ett stort hål i taket och nerdansande med fötterna före kom ingenjören."

G Perkhoff berättar att han började som trettonåring, direkt efter skolans slut att arbeta i Vintervikens på laboratoriet. Det krävdes ingen särskild utbildning för det. Som femåring hade han stått finkläd i sjömanskrage och delat ut tomma små dynamitlådor som souvenirer från Nitroglycerinaktiebolaget Stockholm. Han berättar att det var **två explosioner** till samma år.

Nu ska vi gå dit pilen pekar. Där hittar vi ruinerna från bolagets blyverkstad. Den ligger precis bakom parkeringen. Det är nog ingen som ens tänkt på att där finns något från den aktiva tiden i Vinterviken. Men här arbetade "blylödare" och andra

med pannor, rör och dylikt som bly användes till.

Här ser vi till vänster en tegelbyggnad som först byggdes som lager för salpeter när det gamla salpetermagasinet revs för att lämna plats för svavelsyrafabriken. Sedan blev det lager för nitrocellulosa. Se kartbilden övre delen sid 2. Det fanns ett krutlager till som låg där vi till höger ser

parkeringsplatsen.

Här ser vi gamla svavelsyrafabriken på bilden till vänster. Framför fabriken står koncentrerad svavelsyra i glasflaskor. Det var en man i Sorunda som gjorde ställningarna och halmpackningarna till flaskorna. Männena vi ser posera framför fabriken var antagligen arbetare

där.

På bilden till höger ser vi den restaurerade fabriken idag. År 1889 revs här ett magasin för salpetersyra för att ge plats för svavelsyrafabriken. Detta är den enda fabriksbyggnad som finns kvar. Nu är det servering och konstutställningshall inrymda där.

*G Perkhoff 83 år, berättar i DN 1973, att under hans tid **exploderade "Syran"**. När han på väg till laboratoriet (i det gula bostadshuset) smäll det bakom honom. Ett 1,5 tons "blygolv" kom farande som en hopskrynkad duk och föll strax bakom honom.*

Fyra man omkom i explosionen.
(Hittar ingen annan källa till denna olycka)

Här ser vi svavelsyratillverkningen i full gång. Svavelsyrafabriken blev färdig 1891. Med tiden blev koncentreringsen av svavelsyran för svag för att den skulle kunna användas i sprängmedeltillverkningen. Därför lade man ner verksamheten 1914.

Befintligt bly i byggnaden såldes. Istället för att bygga om köptes koncentrerad svavelsyra utifrån. Man övergick då till att

använda oleum (rykande svavelsyra). På bilden till höger har dom i den lägre delen börjat med glycerindestillation, nitrobenzoltillverkning och koncentration av underlut. Den högra delen av fabriken blev på 1940-talet uthyrd till bl a **AB Atomenergi** som nu blev det andra stora svenska företaget som startade en unik verksamhet i

Vinterviken.

Det har "SPÖKAT" i SVAVELSYRAFABRIKEN!

RIV INTE HUSET! bad Gustaf Perkhoff som arbetade på Nitro Nobel AB, f d Nitroglycerin Aktiebolaget Stockholm, på 1970-talet. Huset hade varit ingenjören Bergqvists ögonsten.

"Den natten han dog i Saltsjöbaden såg arbetarna honom tydligt och klart komma gående genom lokalerna med händerna på ryggen, grymtande på sitt karaktäristiska sätt."

På bilden till vänster ser vi "Syran" som svavelsyrafabriken kallades till vardags. I slutet av 1900-talet var den i stort förfall och det var i sista stund den blev restaurerad. Vi ser en bild av "Syran" från "Tippen" där ska vi gå om hörnet genom en förut befintlig grind i det höga staketet, precis intill fabriks hörnet. Vi tar trappan till Mörtviken och tittar på hur arbetarna bodde efter att dom fick flytta från Vinterviken på 1870-talet. Nu är trappan borta. Den började i det andra hörnet av fabriksbyggnaden som är dold bakom buskarna på bilden till höger. Den löpte rakt upp utmed bergsslutningen till vägen som gick till Mörtviken.

ARBETARBOSTÄDERNA I MÖRTVIKEN

Alldeles ovan trappan och några meter framåt möts vi av nybygget "Gula Villan" som det kallades. Huset skall vara byggt före 1887 men mer vet man inte. I det här huset var det 8 lägenheter på ett rum och kök med vedspis. "Torrdassen" stod på andra sidan av

vägen ner mot sjön och vedboden ser ni till höger. Till varje lägenhet hörde en bod. Två mindre lägenheter inrymdes senare på vinden. [Vad tjänade arbetarna i Vinterviken? Vad kostade det? Vad hände i Sverige? Vem var kung? Klicka här!](#)

Här ser vi på bilden till vänster att familjerna hade egna syrenbersåer och rabatter. Det vita på bilden är snö så det är för tidigt att se grönskan ännu. Det fanns även plats för egna rabatter där man kunde odla lite till husbehov. På bilden till höger har vi gått vägen

ner och ser det gula huset högt uppe i bakgrunden. Nu passerar vi området där det har legat en handelsbod sedan ca 1886 med ett lagerhus intill. Om man går upp mot berget kan man se stenar som utgjort den grund som hörde till lagerhuset. **Titta** på en **karta** från 1910 **över Mörtviken** genom att klicka på bilden ovan till höger.

På bilden till vänster har vi gått några meter till och nu ser vi grunden där handelsboden en gång stod. Handelsboden var en förening som bildades 1886. Bland de stadgar som fanns var: *"I butiken fick inga drycker "af hvad namn och beskaffenhet de må vara" försäljas eller förtäras i lokalen."*

Butiksbiträdet fick hjälp av skiftesarbetare med insaltning av fisk och kött, tömma lådor, plocka upp varor etc. Det gällde det särskilda "Vintevikspengar" i handelsboden. De var en sorts "poletter" som arbetarna fick en viss del av lönen i, *ganska vanligt vid industrierna på den här tiden*. Dom fick även kredit som skrevs upp på listor som gick till bolagets lönekontor dagen före löneutbetalningen. Ibland blev

det bara "tomkuvert" till lön som många arbetare suckande erfor. Handelsboden och lagerbyggnaden revs ca 1945. På bilden till höger ser vi jordkällaren som ligger på gårdsplanen till det "rosa" huset. Den skulle också tjäna som skyddsrum om det behövdes. Nu ser jordkällaren ut att vara i mycket dåligt skick då fasaden nästan helt ramlat ner.

Nu har vi kommit ner till det äldsta av de två husen i Mörtviken som troligen funnits med i köpet av Mörtviken på 1870-talet med anledning av att det stora gula bostadshuset i Vinterviken behövdes för ett nytt laboratorium och bostäder åt ingenjörerna. Huset inrymde 9 lägenheter. [Läs mer om Vintervikens arbetare här.](#)

På bilden till höger ser vi "torrdassen" som dom kallades. Vedboden i mitten har brunnit ner på senare år, så nu finns bara dessa "toahus" kvar. Omvänt mot "Gula Villan" högre upp i backen där vedboden är kvar men "dassen" är borta. Bolaget köpte området Mörtviken 1872. Läs om [Mörtvikens invånare från 1850-talet ur husförhörslängderna här.](#)

ETT YTTERLIGARE DRAMA

utöver allt vi sett tidigare.

Förskingring, mutor och självmord. 1914 framkom att den sedan länge i bolaget anställda bokhållaren hade förskingrat ur bolagets kassa och tagit mutor av skutskeppare. När han avskedades uppdagades det att han "tagit hand" om kontantförsäljningen i handelsboden också. "Det sägs" att han därefter åkte in till Kungsträdgården vid bolagets huvudkontor på Arsenalsgatan och sköt sig.

I bolagets styrelseprotokoll 1914 finns faktiskt en uppgift om att bolaget betalat ut ett understöd till de efterlevande på grund av "ömmande omständigheter". Eftersom det inte finns några bevarade handlingar angående handelsbodens nedläggning är det svårt att fastställa när verksamheten upphörde. [Läs mer om Mörtvikens handelsbod här.](#) Arbetarna fick en del av sin lön i Vintervikspengar, en sorts polletter i olika valörer som bara gällde i handelsboden.

*Källa: Christian Richette**

VINTERVIKEN AVVECKLAS

Här ser vi det som finns kvar av det tredje boningshuset i Mörtviken, där butiksbiträdet bodde. Det var beläget strax bakom den "rosa" villan, inrymde 2 lägenheter och ingen vind. Troligen revs handelsboden, lagret och bostadshuset på 1940-talet och då var Vintervikens historia nästan slut och nya affärer hade öppnats i Gröndal och Aspudden.

Vid sekelskiftet stod Vintervikens fabriker väl rustade för att möta den stora efterfrågan på sprängämnen. Under tiden hade kringliggande områden som Aspudden och Gröndal byggts ut och de boende var rädda för nya olyckor. Bolaget hade under flera år blivit uppvaktade av Gyttorps Sprängämnes AB men varit negativa till en sammanslagning.

1915 beslöt man att genomföra en sådan och flytta all sprängmedelstillverkning från Vinterviken. Området behölls och man hade lagerhållning och distribution av sprängmedel samt laboratorier kvar. Det utfördes provsprängningar och en del andra experiment ända fram till 1988. 1993 såldes dynamittillverkningen i Gyttorp till Norge. Följden av detta har blivit att vi inte har någon dynamittillverkning i Sverige och en hel industriepok har gått i graven.

OCH ALFRED NOBEL HAR GÅTT UR TIDEN

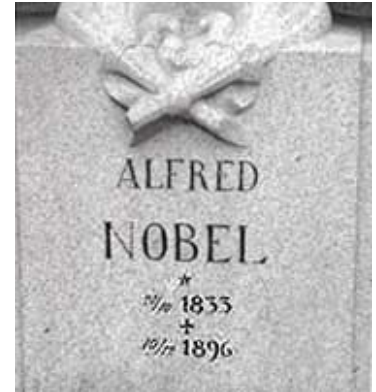

Här ser vi Alfred Nobels gravsten. Hans stoft fördes från Italien till hemlandet. Efter

kremeringen gravsattes han under stora hedersbetygelser den 19 december 1896 i familjegraven på Stockholms Norra kyrkogård, där hans föräldrar vilar.

1896 dog Alfred Nobel och donerade en stor summa pengar till nydanare inom vetenskap och litteratur. Många böcker har skrivits om honom och hans gärningar vilka lovordar en genial uppfinnare och en stor idealist som betyder mycket för framåtskridandet i Sverige och världen.

Nobelpriset, är världens mest ärofyllda utmärkelse en vetenskapsman eller författare kan erhålla.

Texter och bilder är copyrightskyddade enl lag och får ej publiceras i någon form.

Källor

Internet

<http://www.nobel.commonsoft.se>
<http://host.bip.net/john.rosen/links.htm>

Övriga

Cristian Richette*, Gröndal och Aspudden "Ett mönstersamhälle utanför stadens hank och stör" Jubileumsboken Nitroglycerin Aktiebolaget 1864 -1964, Författare: Erik André/Orvar Bergström
Kvinnor och mäns arbeten vid Vinterviken,
Therese Viberg, B-uppsats i historia, 5 p, vårterminen 1997 vid Högskolan i Örebro
Lennart Kellstaf, ingenjör Mälarhöjden
Journalist Ulla Hagberg, DN Sydväst

Bilder

Dyno Nobel Sweden AB, Arkiv Gyttopp
Nobelstiftelsen, Stockholm
Berith Dahlin, Stockholm

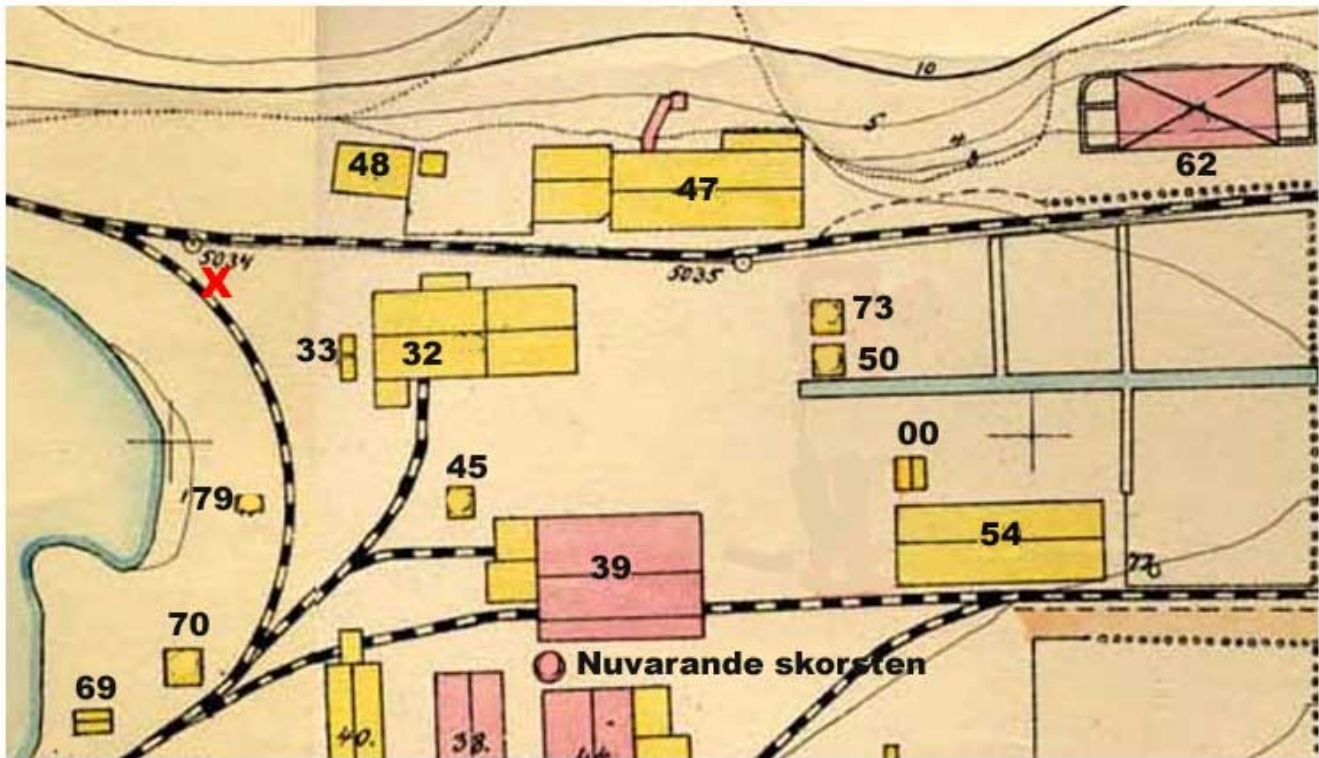
Kartor

Samtliga kartbilder där inte annat anges;
Copyright; Dyno Nobel Sweden AB, Örebro Arkivcentrum

Texten är skriven av **Berith Dahlin**
Hemsidan är privat och har ingen anknytning till något företag.

- X** Vypunkten från bilden
- 32** Nitrobomullsfabriken
- 33** Cistern för syror
- 79** Skjul för nitriersyror
- 70** Kalksläckningskjul
- 69** Brandredskap
- 39** Svavelsyrakoncentrering/Denitrering restsyror
- 54** Magasin
- 00** Packning av tändhattar
- 50** Magasin för målarfärger
- 73** Magasin för verktyg
- 45** Blandningscistern salpetersyra
- 62** Gula bostadshuset

LÖNELISTOR och KOSTNADER
i VINTERVIKEN
under 3 olika årtionden
samt en nyhetsruta för varje löneår.

Lönelista Nr 55

Anställningslista den 31 Aug **1867**

<u>Yrke</u>	<u>Namn</u>	<u>Dagsverk</u>	<u>Dag-lön</u>	<u>Summa</u>	<u>Totalt</u>
Fabr arb*	A. Lundström	6 dgsv	1,50 rdr	9,00 rdr	
	Larsson	6 dgsv	1,50	9,00	
	Jansson	6 dgsv	1,75	10,50	
Vaktm	Andersson (<i>Bor i Vinterviken</i>)	7 nätter	1,50	10,50	
Lager	Stina Jansdotter	3 dgsv	1,00	<u>3,00</u>	42,00 rdr
Eg.domen	Ol. Ohlsson	6 dgsv	1,50	9 rdr	
	H. Hansson	6 dgsv	1,75	10,50	
	A. Ersson	6 dgsv	2,00	12,00	
	Kostn öfart (<i>Överfarter?</i>)	8 st	0,25	2,00	
?	Stina Jansdotter	6 dgsv	1,00	6,00	
?	Stina Olsdotter	6 dgsv	1,00	<u>6,00</u>	<u>42,00</u>
			Summa:		84,50 kr

Attest: Alarik Liedbeck

*Fabr arb= arbete i nitroglycerinfabriken

Troligen förskottsutbetalningar

Öster anholder om ** MV	10,00 rdr rmt	
Carlsson anholder om	15,00	
Pettersson anholder om	5,00	
Olsson anholder om	40,00	
Ersson anholder om	30,00	
Johansson anholder om	5,00	
Möller anholder om	<u>55,00</u>	S:a 160,00
		rdr rmt

** *MV* = bor i *Mörtviken*

Avd Bergsprängningar för nya ?-fabriken

(?=oläsligt vad det rör sig om för fabrik)

<u>Bor i</u>	<u>Namn</u>	<u>Dagsverk</u>	<u>Dag-lön</u>	<u>Summa</u>
	C Möller	3,00 dgsv	2,00 rdr	6,00 rdr
	Pettersson	5 3/4 dgsv	2,00	14,50
	J Nora	5 3/4 dgsv	1,75	10,06
	C Pettersson	5 2/4 dgsv	1,50	8,62
Mörtv.	J Johansson	5 2/4 dgsv	1,75	9,19
	J Rengström	4 3/4 dgsv	1,75	8,31
	A Pettersson	5 3/4 dgsv	1,50	8,62
	Dalgren	2,00 dgsv	1,75	3,50
	L Larsson	5 3/4 dgsv	1,75	10,06
	Liljedal	1 3/4 dgsv	1,75	3,06
	Besk	5 3/4 dgsv	1,75	10,06
	C Andersson	5 3/4 dgsv	2,00	11,50
Mörtv.	G Andersson	5 3/4 dgsv	1,75	10,06
	A Eklund	5 3/4 dgsv	1,75	10,06
	L Magnusson	1,1/2 dgsv	2,00	3,00
	C Nilsson	4,00 dgsv	1,75	7,00
	A Åberg	3,00 dgsv	1,75	5,25
	G Carlsson	2,00 dgsv	1,75	3,00
	P Hansson	3/4 dgsv	1,50	1,12
	A Norrström	3/4 dgsv	1,50	1,12
	J Strömberg	3/4 dgsv	1,50	1,12
	W Pettersson	3/4 dgsv	1,50	1,12
	A Svensson	3/4 dgsv	1,50	1,12
Summa;				146,07 rdr rmt

Attest; Alarik Liedbeck

Detta är en veckolön i slutet av augusti 1867 och i genomsnitt blir det ca 10 rdr för mannens arbete. Kvinnolönerna är lägre och barnarbetarlönerna rör sig ören/timme. Om vi antar att veckolönerna är i stort domsamma blir månadsinkomsten före skatt ca 40 rdr.

var verksamheten nedlagd t ex om vintrarna var arbetstiden mycket kort då dom bl a inte fick ha belysning i lokalerna, efter explosionerna var också arbetet till vissa delar nedlagt osv.

Det ser inte ut som hyran är avdragen på lönen då timersättningen ser likvärdig ut för de som var boende i området och de som var bosatta på annan ort. Vissa tider fanns extrarbeten och vissa tider

Mynten hette 1867 riksdaler riksmünt (= rdr rmt) och **1 rdr rmt = lika med 100 öre**, se bild ovan från 1862. Guldmyntet hette sedan 1600-talet dukat och var värt ca 8 rdr rmt och silvermyntfot rådde alltfjämt.

Prisexempel från 1865

Stadsläkaren i Stockholm tjänar 700 rdr rmt/år

Kronofogde i Västernorrland tjän. 3.000 rdr rmt/år

Överrock realisation 12 rdr rmt

Damhandskar 1 rdr rmt

1 tjog **ägg** 70 öre rmt

1 kanna (=2 stop = 2,6 liter) **brännvin** 3 rdr rmt

9 st **fotografier** 20 rdr rmt

Militär **dubbelbössa** 36 - 100 rdr rmt

1 liter **fotogen** 38 rmt rmt

Fattigunderstöd;

Kontantunderstöd till kvinna 1 rdr rmt/dag

Fosterlegobarn; 35 rdr rmt/år

Böcker, **tidskrifter** 3,50 rdr rmt

SJ-resa 3:e klass Sthlm Malmö restid 3 dgr

inkl övernattning 16,87 rdr rmt

Varma bad i badinrättning med tvål 1,25 rdr rmt

Hur såg det ut i SVERIGE och VÄRLDEN runt 1867

Kung i Sverige var **Karl XV** och **Louis De Geer** var stadsminister. President I USA var Andrew **Johnsson** och i **England** regerade drottning **Viktoria**. Emigrationen till Amerika startar, en resa kostar 200 riksdaler. I Sverige ligger isarna kvar på sjöarna, det blir slut på saltsill och strömming, säden frös i norrland, sommaren blev förfärlig och boskapen avlivades då inget foder fanns. Barnen fick "vattvälling" som kokades av vatten och kornmjöl och dom fick slicka skålen i tur och ordning. Det var nöddår i Sverige 1867.

Alfred Nobel har kommit hem från Amerika där han startat United States Blasting Oil Company 1866. Nu hade Alfred Nobel fått **patent** på **dynamiten** och även "**Nobeltändaren**" i Sverige, England och Amerika vilket var en välsignelse då nitroglycerinet skördat över 200 människor i bara Amerika. USA köper Alaska av Ryssland för 7,2 miljoner dollar. Skrivmaskinen skapas detta år. 1868 får kvinnor ta studentexamen som privatister. Tunnebanan i London öppnades 1863 och de första trafikljusen kom 1868. 1869 upptäcks margarinet som ersättning för smör i Frankrike.

Avlöningslista Nr 301 den 15 juni 1871

Kostnader för Nitrglycerinfabriksbyggnaden

<u>Yrke</u>	<u>Namn</u>	<u>Dagsverk</u>	<u>Dag-lön</u>	<u>Summa</u>	<u>Totalt</u>	<u>Kostnad</u>
Kopparsl.	O Stenberg (Bor i Mörtvik.)	8,1/4 dgsv	3,00 rdr rmt	24,75 rdr rmt		
	ld	4 g öfvertid	0,35	17,15	41,90	rdr rmt

Kopparsl. A F Milstrand	8,1/4 dgsv	24,75			
Id	4 g öfvertid	0,35	<u>17,15</u>	41,90	
O Stenberg & A Milstrand	273 to				
koppar	0,37			101,01	
Hantlang. A Söderberg	8 1/4 dgsv	1,50	12,37		
Id	4g öfvertid	0,15	<u>7,35</u>	19,72	
-"- F Möller	2 dgsv	1,00	2,00		
Id	13 sjukdgr	0,50	<u>6,50</u>	8,50	
Timmerm.l G Lindström förfärdigat	7 1/2 dgsv	2,25	16,87		
ett kylkar			25,00	41,87	
Murare F Rosenkvist	1/2 månad		25,00		
Id	15 öfvertid	0,25	<u>3,75</u>	28,75	
Murare H Malmström	12 1/4	2,25	27,56		
Id	9 öfvertid	0,25	<u>2,25</u>	29,81	
Hantlang. N Forsberg	11 3/4 dgsv	1,75	<u>20,56</u>		
Id	9 öfvertid	1,35	<u>1,35</u>	21,91	
-"- V Andersson	13 dgsv	1,25	16,25		
Id	12 öfvertid	0,15	<u>1,80</u>	18,05	
-"- C Cederqvist (<i>Bor i Vinterviken</i>)	12 1/4	0,50	6,12	6,12	
Smeden P Walter	13 dgsv	2,00	26,00		
Id	52 öfvertid	0,25	<u>13,00</u>	<u>39,00</u>	398,54

För Fabriksomkostnads Conto

** = bor i

<u>Yrke</u>	<u>Namn</u>	<u>Dagsverk</u>	<u>Dag-lön</u>	<u>Summa</u>	<u>Totalt</u>	<u>Kostnad</u>
Arbetare	P Öster ** Mörtviken	1/2 mån	Månadslön		35,00 rdr	
-"-	R Carlsson ** Vinterviken	1/2 mån	Månadslön		30,00	
-"-	E Selander ** Vinterviken	1/2 mån	Månadslön		22,50	
-"-	H Andersson	12,3/4 dgsv	1,75	22,31 rdr		
-"-	M Jansson	16 1/4 dgsv	1,75	28,44		
-"-	J Stålhandske	14 1/4 dgsv	1,75	24,94		
-"-	J Johansson ** Mörtviken	13 dgsv	1,75	22,75		
-"-	L.E. Ihrstedt ** Mörtviken	14 dgsv	1,75	24,50		
	Id.	42	0,17	7,14	31,64	
-"-	E Olsson	öfverstedt				
-"-	C. F. Elfström	12 1/2 dgsv	1,75	21,87		
-"-	C.G. Forsberg ** Mörtviken	14 1/2 dgsv	2,00	29,00		
-"-	O Håkansson	12 1/2 dgsv	1,75	21,87		
-"-	G.O. Carlsson	11 dgsv	1,50	16,50		
-"-	Id	3 öfvertid	0,15	<u>0,45</u>	16,95	
-"-	C.E. Andersson ** Mörtviken	10,1/4 dgsv	10,1/4	15,37		

-"	Id	9 öfvertid	0,15	1,35	
-"	Id Förfärdigade 5 st kvastar			0,50	<u>17,22</u>
Timmerm.	A. Danielsson	9 1/2 dgsv	2,00	19,00	
-"	O Cederqvist *V	10 1/4 dgsv	2,00	20,50	
-"	J Johansson ** Mörtviken	9 3/4 dgsv	2,00	19,50	
-"	J.P. Jansson	7 1/4 dgsv	1,75	12,69	
Trädg.m.	I A Pettersson	15 dgsv	2,00	30,00	
Grindvakt	F Jacobsson	13 dgsv	1,00	13,00	
Nattvakt	J Andersson ** Vinterviken	17 nätter	1,50	25,50	
Stadsbud	C Flodin ** Vinterviken	13 dgsv	1,50	19,50	
E Olsson	J Stålhandske last 7500 st murdagaf		1,40	<u>10,50</u>	<u>302,69</u>

För Dynamittillverkningen

<u>Yrke</u>	<u>Namn</u>	<u>Dagsverk</u>	<u>Dag-lön</u>	<u>Summa</u>	<u>Totalt</u>	<u>Kostnad</u>
Timmerm.	J.G. Lindström förfärdigat					
	12 st Dynamitlådor		0,20 rdr rmt	2,40 rdr rmt		
	17 st limmade knallhattslådor		0,25	4,25		
	15 st skinade <i>(oläsligt)</i>		0,25	<u>3,75</u>	<u>10,40</u>	928,99

Vinterviken som ovan

Attest; J Fiberkorn Summa rdr rmt

Specifikation

32	Sedlar á	10 Rdr
93	Daler á	5 Rdr
115	Daler á	1 Rdr
	Silver	24,95
	Koppar	4,04

**Summa; 928,99 Rdr
rmt**

Prisexempel runt 1870

Industriarbetare tjänar **1,50** rdr rmt/dag

Kostnader:

Stickad **ylleväst** 2,50 rdr rmt.

1 par **kalsonger** 1,25 rdr rmt

1 par **skor** 4rdr.rmt

Kvinnodräkt av ylle 12 rdr rmt

1 par vita **yllestrumpor** 1,16 rdr rmt

1 kanna **punch** 2,25 rdr rmt

1 **kaffekanna** av mässing 3 rdr rmt

1 **kossa** 50-90 rdr rmt

Byråsekreterare vid SJ tjänar **3.500** rdr rmt/år

Kostnader:

Fattigunderst: Polett till soppkokning 10 öre rmt

Resa SJ Sthml-Malmö 3:e klass 16,85 rdr rmt

Tidskrifter 3 rdr rmt

Nöjen, entré Blanche café i Sthlm 50 öre rdr rmt

Fotogen 1 liter 38 öre. Brev till Paris 40 öre rmt

Hur såg det ut i **SVERIGE och VÄRLDEN runt 1871**

Karl XV var fortfarande **kung** i Sverige och vi hade fått en ny **statsminister Axel Adlercreutz**. I **USA** hette nu presidenten Ulysses **S Grant** och drottning **Viktorias** var kvar på **Englands** tron. Sverige hade dödstraff och den sista avrättningen var inte verkställd ännu. 1870 kom de stora skogsköpen och skogsavverkningarnas tid börjar. 1870 uppfinner T A Edison glödlampan. 1871 bär kvinnorna oftast svarta huvudplagg hårt lindat om håret, endast lite hår stack fram. Alfred Nobel grundar fabriken i Ardeer i skottlnad. 1872 avlider hans far Immanuel Nobel i Stockholm.

År 1873 bosätter sig Alfred Nobel i Paris. I hemmen bestod golven av nästan vita granplankor och var täckta av hemvävda trasmattor. På väggen hade man porträtt av kungen och en bild av gården. Helgdagsstugorna hade blå tapeter, snövita gardiner, två soffor samt bord mitt på golvet. Resenärerna beskriver gästgivargårdarna som snygga och trevliga, men maten enkel. År 1875 får amerikanen Bell patent på den första telefonen. 1879 uppfinner Thomas Edison det elektriska ljuset och Allers Familjerjournal utkommer för första gången samma år. Samma år föds Albert Einstein i Tyskland.

1873 blev det kronor i Sverige och här ovan en 1 kr-sedel

Avlöningslista Nr 427 den 30 juni 1881

Salpetersyre-tillverkningen

<u>Yrke</u>	<u>Namn</u>	<u>Dagar</u>	<u>Dag-lön kr</u>	<u>Förskott kr</u>	<u>Totalt kr</u>	<u>Kostnad kr</u>
Förman	C G Forsberg ** Mörtviken	1/2 månads	aflöning	15	50,00	
Arbetare	C F Andersson ** Mörtviken	15 1/2 dagar	2,75 kr	15	42,63	
-"	C Qvist	9 1/2	-"	10	26,13	
-"	S Olsson ** Mörtviken	15	-"	10	41,25	
.-"	C Tillén ** Vinterviken	15 1/2	-"	10	42,63	
-"	O Bolander ** Vinterviken	5	-"	10	13,75	
-"	M Danielsson ** Vinterviken	12	-"	10	33,00	
-"	F Löfling ** Vinterviken	12 1/4	-"	15	<u>33,69</u>	283,08
-"						

Amoniumnitrat-tillverkningen

<u>Yrke</u>	<u>Namn</u>	<u>Dagar</u>	<u>Dag-lön kr</u>	<u>Förskott kr</u>	<u>Totalt kr</u>	<u>Kostnad kr</u>
Förman	E Ihrstedt ** Mörtviken	1/2 månads	aflöning	10	50,00	
Förman	M Jansson ** Mörtviken	1/2 månads	aflöning	5	50,00	
Arbetare	E Brostedt	12 dagar	2,75	10	33,00	
-"	O Larsson ** Vinterviken	15	-"	10	41,25	
.-"	E Sievert	12 1/4	-"	10	33,69	
-"	J.A. Danielsson	12	-"	10	33,00	
-"	E Andersson ** Mörtviken	12	-"	10	33,00	
-"	P Westergren ** Vinterviken	15 1/2	-"	15	42,63	
-"	J Hellstrand ** Vinterviken	1/2 månads	aflöning	10	50,00	
-"	H Ihrstedt ** Mörtviken	12 dagar	1,50	-	<u>18,00</u>	384,59
-"						

Pyroxylin-tillverkningen

<u>Yrke</u>	<u>Namn</u>	<u>Dagar</u>	<u>Dag-lön kr</u>	<u>Förskott kr</u>	<u>Totalt kr</u>	<u>Kostnad kr</u>
-------------	-------------	--------------	-------------------	--------------------	------------------	-------------------

Arb	G O Carlsson	11 1/4 dagar	2,75	10	30,94	
-"	F B Pettersson	11 1/4 dagar	2,75	10	30,94	
-"	L Larsson ** <i>Vinterviken</i>	11 1/2 dagat	2,75	10	31,63	
-"	J Svensson	11 1/4 dagar	-"	10	30,94	
.-"	E Pettersson ** <i>Mörtviken</i>	12 1/4 dagar	2,25	5	27,56	
-"	A Sjöberg	12 1/4 dagar	2,75	15	30,94	
-"	Ol Andersson ** <i>Mörtviken</i>	11 1/4 dagar	-"	10	30,94	
-"	O Bolander ** <i>Vinterviken</i>	7 1/4	-"	10	19,94	
-"	C Qvist	4 dagar	-"	10	11,00	
-"	J P Johansson ** <i>Vinterviken</i>	12 dagar	3,00	15	<u>36,00</u>	280,83

Fabriksomkostnader							
<u>Yrke</u>	<u>Namn</u>	<u>Bor i:</u>	<u>Dagar</u>	<u>Dag-lön kr</u>	<u>Förskott kr</u>	<u>Totalt kr</u>	<u>Kostnad kr</u>
Förman	R. Carlsson	<i>Vinterviken</i>	1/2 månads	aflöning		50,00 kr	
Arbetare	G. Pettersson	<i>Vinterviken</i>	12 3/4	2,75		35,00	
-"	O Cederqvist	<i>Vinterviken</i>	12,00	2,75		33,00	
-"	J. O. Stenberg	<i>Mörtviken</i>	12,00	4,50	10	54,00	
.-"	C Widmark	<i>Mörtviken</i>	12,00	1,75	5	21,00	
-"	C. Lindborg	<i>Mörtviken</i>	12,00	3,60	5	43,20	
-"	J. Fagerström	<i>Mörtviken</i>	12 1/4	2,50		30,63	
-"	E. Selander	<i>Vinterviken</i>	1/2 månads	aflöning			
-"			2 öfvertid	5,00	10	45,00	
-"	F. Pettersson		15,00	2,50	10	37,50	
-"	C.G. Jonsson		13 1/2	2,50		33,75	
	C. Andersson	<i>Mörtviken</i>	15,00	2,25		33,75	
	Fina Pettersson		12,00	1,50		18,00	
	J.P. Johansson	<i>Mörtviken</i>	4 1/4	2,75			
			1 sönd-vakt	<u>2,50</u>		14,19	
	M. Danielsson	<i>Vinterviken</i>	3 sönd-vakt	2,50		7,50	
	F. Löfling	<i>Vinterviken</i>	3,00	2,50		7,50	
	J. Svensson		1,00	2,50		2,50	
	A. Sjöberg		1,00	2,50		2,50	
	Ol. Andersson	<i>Vinterviken</i>	1,00	2,50		2,50	
	O Bång	<i>Mörtviken</i>	1,00	2,50		2,50	
	G. Pettersson	<i>Mörtviken</i>	1,00	2,50		2,50	
	F Müller		4 1/2	2,50		11,25	
	C. Cederqvist	<i>Vinterviken</i>	3 1/2	2,50		8,75	
	Ol Anderrson, renhålln.	<i>Vinterviken</i>				7,50	

Mm Fagerström	<i>Vinterviken</i>		
för			
städn af			
laboratoriet			2,00
Timmermännen:	25 st lådor	0,30 = 7.50	
	39 lådor	0,25 = 9,75	<u>17,25</u>
			523,33

Reparation å arbetarbostäderna vid Mörtviken

<u>Yrke</u>	<u>Namn</u>	<u>Bor i;</u>	<u>Dagar</u>	<u>Dag-lön kr</u>	<u>Förskott kr</u>	<u>Totalt kr</u>	<u>Kostnad kr</u>
Förman	P Öster	<i>Mörtviken</i>	1/2 månads	aflöning	5	50,00 kr	
Arbetare	H Johansson		12,00	2,75	5	33,00	
-"	O Bång	<i>Mörtviken</i>	12,00	2,75	5	33,00	
-"	N Eriksson		12,00	2,75	15	33,00	
.-"	F Pettersson		12,00	2,50	5	30,00	
-"	F Müller		8,00	2,50	10	20,00	
-"	C Bergqvist		9,00	2,50		<u>22,00</u>	221,15

Stallet

<u>Namn</u>	<u>Dagar</u>	<u>Totalt kr</u>	<u>Kostnad kr</u>
L Bolander ** <i>Vinterv</i>	1/2 månads aflöning	32,50 kr	32,50 S:a

Vinterviken som ofvan *Carl Åmark*

Specifikation

100	Sedlar á 10 kr	1.000 kr
106	Sedlar á 5 kr	530 kr
97	Sedlar á 1 kr	97 kr
Silver o koppar		53,81 kr
Carlsson Hellsstra.s skuld		45,00

Summa; 1. 725 öre (kr?)

*Ett tusen sju hundra tjugofem /1 725/ Kronor 81 öre äro i
enlighet
med förestående likviditetslista utdelar i närvaro af
undertecknande*

Edvard Bergqvist C G Forsberg

Prisexempel runt 1881

Nu är valutan kronor och ören

Lön; **Piga 84:- kontant/år**, kost/logi 225:-

Lön; **Trädgårdsarbetare 1:50 kr/dag**

Kostnader:

1 svart filthatt 9:-

1 nattskjorta 1:75

1 par resårkängor för kvinnor 13:-

1 yllekofta för 7-års flicka 5:50

1 lispund fläsk 5:35

1 tunna potatis 5:50

1 skålpund Javakaffe 0:95

1 fjärding norsk sill 9:-

Per fem kubikfot koks 2 kr:-

1 tunna råg 15:-

August Strindberg, Röda Rummet 3:50

Barnskridskor 3 kr

Lön;**Riksantikvarie 6 000:-/år**

Lön;**Professor kirurgi 3 500 kr/år**

Kostnader:

Fattigunderstöd: 60:45 kr/år,

nattläger 0:10kr

Enskilt rum på sjukhus 4:-

1 tjog ägg 0:80

1 vinterkappa till 14 års flicka 25:-

Sylön; 1 dussin skjortor 6:-

Ångbåtsfärd; Sthlm - Motala 15:-

Tågresa; Sthlm-Storvik 2:a kl 10,20

Brevporto; 15 gr 0:12

1 stavrum björkved 12:-

1 urkedja 3:50

1 likkista 25 kr

Ordförklaringar

1 lispund = 20 skålpund

1 skålpund = 32 lod = 425 gram

1 tunna = 125 liter

1 fjärding = 18 liter

1 fot = 29,7 cm (kubikfot koks)

stavrum = rymdmått för ved, ofta ca 6m³

Hur såg det ut i SVERIGE och VÄRLDEN runt 1881

Nu var **Oskar 11 kung** i Sverige och vår **statsminister** hette **Arvid Posse**. I **USA** hette **presidenten James Garfield** och drottning **Viktoria** regerade fortfarande i **England**. Alfred **Nobel** blir ledamot av **Kungl Svenska Vetenskapsakademien**. 1886 samlas alla dynamitfabriker under 2 stora trustbolag "The Nobel Dynamit Trust Co Ltd" i London och "Société Centrale de Dynamite" i Paris. 1880 uppfinner tysken Carl von Linde kylskåpet.

1884 blir ogifta kvinnor myndiga vid 21 års ålder i Sverige. Under 1885 blev den som drev omkring utan arbete, fyllda 21 år, dömd till tvångsarbete. Det blev köldrekord i Sibirien 1885 med -70 grader C. (HU!) År 1886 kom 3 på varandra följande år med extrem torka. Alfred Nobel uppfinner "Nobelkrutet". Den 1 maj blir år 1889 internationell demonstrationsdag för arbetare. Samma år föds Adolf Hitler och Eiffeltornet i Paris blir klart. 1890 flyttar man över 160 starar

Tysken Koch upptäcker den smittsamma tbc-bakterien 1882, 1943 kommer medicinen. ASEA startar i Västerås 1883.

till USA, 1995 finns det 500 miljoner där. Samma år används "elektriska stolen" för första gången i USA och Alfred Nobel flyttar till Italien.

Arbete pågår!

>

ARBETSRÄTT UNDER 1600-1900-TALET

Barnarbete: Barnarbete var vanligt inom industrin fram till slutet av 1800-talet. Det var inte förrän 1881 som viss skyddslagstiftning infördes mot barnarbete. Vid Vinterviken använde man sig av barnarbetare och kvinnor till lättare sysslor som inte var fysiskt krävande. Något krav på utbildning fanns inte och inte togs det någon hänsyn till var dom fick utföra de "lättare" sysslorna. Barn arbetade tex i dynamitpresshusen och andra ställen där risken för

Arbetsplikt: kallades *laga försvar* och innebar att varje arbetsför, som inte försörjde sig på annat sätt, var skyldig att ta tjänst. Annars räknades han som lösdrivare och kunde tas till fängelse, tvångsarbete eller krigstjänst. Lagen avskaffades inte förrän 1885. Den användes dock flitigt under tidigare århundraden. Våra fästningar och borgar t ex är byggda av nästan enbart "fångar" som varit lösdrivare eller dömda i domstol av annan orsak. Offentlig arbetsförmedling har funnits sedan början av 1900-talet. Tidigare var det i princip **brottsligt att vara arbetslös.**

explosioner trots allt var stora. 12-år är det yngsta offret där åldern angivits, annars står det bara gossen, flickan, i olycksrapporterna, varför vi inte vet hur gamla dom var. Olagligt var det inte. Tidigare fanns en skråförordning som sa att lärlingspojkar skulle vara fyllda 14 år men skråordningen gällde bara inom hantverksyrkena. Det fanns även industrier som använde statarsystemet och där togs för givet att familjens kvinnor och barn skulle arbeta i verksamheterna.

Arbetskyddsbestämmelser infördes först 1889. Tidigare var arbetaren helt utlämnad till sin arbetsgivare. En god arbetsgivare kunde ge sina anställda olika förmåner men det hörde nog till undantagen. Till ex de så kallade tjänstehjonsstadgarna innehöll detaljerade föreskrifter om hur hjonet skulle vara lydigt och göra som husbonden sade. Men detta gällde mer stora gårdar och i lantbruket.

ARBETSSTYRKAN 1865...

De första åren var **arbetsstyrkan** bara **8 personer**; 1 verk-mästare och 7 arbetare varav 6 bodde i Vinterviken. Det finns ingen direkt kunskap från den här tiden hur arbetet gick till. Troligt är att allt skedde under primitiva förhållanden, delvis utomhus och i skjul den första tiden. Direktöverinseende hade Alfred Nobel själv. De flesta arbetsuppgifterna har bestått av handräckning och förflyttning av stora kärl (*höganäskrukor*). De första åren framställdes enbart nitroglycerin. Under åren fram till förra sekelskiftet växte arbetsstyrkan. 1868 var 32 personer anställda (5 kvinnor, 6 minderåriga, 1 pojke och fem flickor), år 1873 117 st, 1874 97 st och 1875 hade antalet stigit till 129 arbetare. Men bara ett fåtal var skrivna vid fabriken. År 1876 ökade de mantalsskrivna från 14 till 21 personer och det berodde antagligen på att arbetarbostäderna vid Mörtviken var klara för inflyttning. Det lär ska ha varit folk som vandrat ner från Dalarna men de flesta tillfälliga arbetarna var från Mälardalen på s k "herrarbete". Efter explosionerna

mörka årstiden fick arbetet avslutas före arbetstidens slut på grund av den svaga belysningen. Det blev elektriskt ljus i nitroglycerinfabriken, tvätthuset, inslagningshuset, paraffineringshuset, packhuset, fyra presshyddor, gelatineringshuset och dynamitblandningshuset. Elektriciteten framställdes i egna ångdrivna generatorer, vilka uppställdes i gamla stallet. Det var först 1912 som uppehållen begränsades till några dagar runt jul och nyår. Därav behovet av rörlig arbetskraft. Under de lediga perioderna sysselsattes den bofasta personalen med underhålls- och nybyggnadsarbeten. Vid sekelskiftet var arbetsstyrkan mer stabil och många var barnfödda i Vinterviken eller släkt med de andra arbetarna. I takt med att arbetsstyrkan ökade fick inte alla plats i husen vid Mörtviken utan dom fick bo i de nu utbyggda områdena runt Vinterviken t ex Aspudden. Arbetet blev med tiden mer specialiserat och många yrkesmän anställdes som arbetade i verkstäderna som i plåtslageriet, en blylödare och i laboratorerna. I en arbetsrapport från 1875 så fanns det 2 maskinister, 2

1868 beslutade bolaget att helt inställa tillverkningen under de varma sommarmånaderna. Arbetsperioderna varierande även på grund av andra orsaker. År 1871 var verksamheten igång endast 30 veckor, 1877 i 12 veckor, 1892 i 31 veckor samt år 1905 i 36 veckor. Inte förrän vid 1900 erhöll fabriken tillstånd att dra in elektricitet i fabriksområdet. Tidigare hade belysningen bestått av speciella lykthus, små glasburar som hängde på utsidan av fönstren. Belysningen måste ha varit under all kritik. Många gånger under den

smeder, 2 kopparslagare, 2 timmermän och en målare. 5 st ställningsbyggare för nya svavelsyrekoncentrationeringsapparaten, 3 st murare för putsningen av maskinhuset in- och utvändigt och 4 arbetare för att bygga skjul för kalk och tegel. Men fortfarande var många sysselsatta med transporter och handräkning av olika slag. Arbetskraften utgjordes då av kvinnor till en tredjedel, en arbetskraftsreserv som kunde utnyttjas vid behov och inga utomstående behövde anställas.

*Källa: Christian Richette**

ARBETSPLOTSFÖRHÅLLANDEN

Det finns inga bevarade handlingar från 1800-talet men ur fackföreningens tidning Förbundet 1914 kan man läsa; "Förhållandet mellan arbetare och bolagets ledande män hör till de mer idealistiska. Detta framgick i våras då ett nytt avtal träffades. Sammanträdena buro en kordial (*hjärtlig/förtrolig SAO*) prägel och bolagets företrädare Konsul Th. Casparsson, överingenjör Ad. Ahlsell

och ingenjören S. Nauckhoff, uppträdde med stor urbanitet. Det var icke det eljest vid sådana tillfällen så vanliga köpslående som upptog tiden, och därför utgör denna underhandling ett ljust minne." I samband med avflyttningen till Gyttop framkom att två kvinnor varit anställda 48 år och en kvinna 51 år och fick ett avgångsvederlag på vardera 1 000 kr samt en pension om 75 kr/månad.

*Källa: Christian Richette**

TVÅ ARBETARE BERÄTTAR...

Betr arbetarnas förhållanden och liv i Vinterviken kan man bara gå till intervjuer med arbetare från senare delen av 1900-talet. Dessa intervjuer ger bara en bild av hur dom upplevde sin arbetsplats runt sekelskiftet och strax därefter. Det finns inget skrivet om hur förhållandena på fabriken upplevdes av kvinnor, barn och män från den tidigare delen av verksamheten.

G Perkhoff, 83 år berättar; hans familj bodde i "nybygget" Gula villan i Mörtviken. Både hans far och farfar arbetade vid fabriken. Själv arbetade han där mellan 1905-1920. Lönerna var låga för arbetarna och dom fick betala hyra medan förmännen bodde gratis. Innanför staketet i Vinterviken bodde ingenjörerna, de fem kuskarna och "Grind-Fia". Gustaf minns kusken Stenius som var så blyg att han lade mössan på golvet innan han gick in på kontoret. Man började sitt arbete kl 7,00 på morgonen och slutade kl 19,00 på kvällen. Det var en halvtimmes frukost, en kvarts kafferast och en timme middag. På rasterna sprang folk antingen hem eller stannade kvar och åt medhavd matsäck. Bryggaren från Münchenbryggeriet levererade varje vecka 80-90 liter svagdricka i tre stora kaggar, som förvarades kallt i en gammal nitroglycerinkällare i berget. Han minns att som-

båtar till Fittja där bolaget ägde en omlastningsbrygga. Han brukade få följa med och köpte då potatis och äpplen på Fittja Gård. På vintern fraktades dynamiten med häst- och oxforor som var en vanlig syn på vägarna kring Vinterviken. Första stoppet var kaféet Långpannan (invid Långbro Sjukhus). Nästa anhalt var Fittja Vårdshus där man fick öl och smörgås. Sedan bar det av "ända" till Sorunda där man övernattade innan återfärden. Själva arbetsmiljön som G Perkhoff berättar om finns med lite här och var på hemsidan, som att det fanns gas över hela fabrikenetc.

Källa: DN 1975 den 12 november.

Anders Asplund, barnfödd vid Vinterviken berättar: Det var relativt bra sammanhållning i Vinterviken. Anledningen till sammanhållningen bland de anställda, var givetvis det ständiga hotet om explosion. Man kan knappast göra sig en föreställning om det längre, hur det kändes. Men det är klart, de som arbetar till exempel på Bofors och Gyttop, de kanske har det fortfarande. Det var faktiskt så, att det var människoliv som hade gått till spillo. Risken fanns där alltid. Men det medförde kanske också ett slags kamratkänsla mellan de anställda, detta att vara utsatta för den faran. Det vet jag, för så fort som det hördes en stark knall var det alltid några i Gröndal

martid fraktades dynamiten söderut på bolagets egna

som hade sina män i Vinterviken, som frågade: "Var det där det smällde?"

*Källa: Christian Richette**

Så här såg det ut i Fittja när Gustaf Perkohoff kom dit.

FABRIKSLÄKAREN

Fabriksläkaren dr Böhme bodde i Gamla Stan men tog sig ut till Vinterviken då någon behövde hjälp. För mer akuta och yttre skador anlätade bolaget en fältskär vid namn E Lindkvist.

Gustaf Perkhoff som växte upp vid Vinterviken (född ca 1890), berättar om doktor Böhmes besök vid fabriken .

Den fabriksläkaren vi hade då, han vågade ju knappt gå ut. Doktor Böhme, han bodde på Triewalds gränd 4. Han var så rädd när han kom till Mörtviken. "Oj, det skall väl inte smälla, det skall väl inte smälla medan jag är här?" Han var ju mer nervös än den som låg sjuk.

*Källa: Christian Richette**

Fältskär E Lindkvist, var en låghalt herre som förenade fältskärsjobbet med en rakstuga på Brännkyrkagatan. När han fick bud, släppte han rakhyveln och satte i väg. Hans gumma fick raka färdigt. En god stund senare nådde han Vinterviken, linkande och flåsande med medikamentlådan hängande i en rem över axeln.

Honom störde man inte för småsår, inte.

Värst var det att ingen tänkte på de efterlevande vid olyckorna, tycker Gustaf. Aldrig en tanke. Inte ett öre fick dom. Ofta var det barn som blev sönderslitna t ex.

Källa: G Perkhoff, DN 12 nov 1975

SJUKHJÄLP FÖR ARBETARNA

I ett förslag till bolagsstämman år 1872 framförde Ludwig och Robert Nobel tanken på att inrätta en fond för åldrande arbetare. Det tillsattes en utredning men den gav inget resultat. Femton år senare, februari 1899 beslutade styrelsen om att inrätta ett system för sjukhjälp. Dagsersättningen från bolaget var 1 kr för män och femtio öre för kvinnor och vid vård i hemmet utgick 1,50 kr respektive 1 kr/dag. Den första tiden beslutade styrelsen om sjukhjälp men år 1901 fick 1:e verkmästaren rätt att bestämma och avgöra behovet av utbetalning av sjukhjälp upp till 10 veckor.

1905 fastställde den nye fabrikschefen G von Feilitzen ett "PM för fabriksföreståndaren". I det står att även hustrur och barn till anställda hade rätt till fri sjukvård och fri medicin men bolaget betalade endast kostnaderna för sjukhusvistelser för de årsanställda. 1906 beslutade bolaget att full lön ska utgå till förmån och anställda med månadslön vid sjukdom upp till 30 dagar. Därefter utbetalades 75% av lönen mellan 30-90 dagars sjukfrånvaro. Varade sjukdomen längre avgjordes löneavdragets storlek av styrelsen. I arbetsavtalet 1907 bekräftades förbättringar för ersättning vid olycksfall i

1901 infördes en lag i Sverige om ersättning för skada till följd av olycksfall i arbetet. I och med detta reglerades också förhållandena vid Vinterviken.

arbetet även om bolaget noggrant reglerade att sjukvård endast gällde akuta åkommor. Men det finns belägg för att bolaget betalat ut kostnader för sjukvård vid sanatorium.

*Källa: Christian Richette**

PENSIONER /UNDERSTÖD och BEGRAVNINGSHJÄLP

Den fond som Ludwig och Robert Nobel föreslog blev aldrig av som nämnts ovan. Pensioner och hjälp till sjuka gavs ändå. Dessa belastade istället bolagets kostnader. Den första uppgiften om utdelning av pension som finns 1888 avser en f d nattvakt som fått gå med anledning av "ålder och oförmåga" att sköta sitt jobb. Han fick 30 kr/månad. Vid bolagsstämman 1890 föreslog styrelsen att en understödsfond för arbetarna skulle upprättas. Det ansågs att en sådan fond skulle vara "*både billigt och till bolagets fördel bl a för att "fästa" den gamla stammen af inöfvade arbetare*". Men det blev först två år senare som 10 000 kronor blev avsatta av bolagsvinsten till en pensionsfond. Sedan avsatte bolaget mellan 5 000 kr och 10 000 kr varje år och 1909 fanns 90 000 kronor i fonden. Det var bolagsstyrelsen som formellt fattade beslutet om vilka som skulle få pension och understöd. I praktiken fick alla pension men det betraktades inte som en formell rättighet och skrevs inte heller in i det avtal som träffats 1907. Bolagets uppfattning om pensioner och understöd kan ses i det "PM. för fabriksföreståndaren" som lämnades till von Feilitzen 1906.

Bolaget har inte åtagit sig någon slags pensionering af sina arbetare men då det svårligen kan undgå att lemna understöd åt ålderstigna och förtjenta arbetare, bör fabriksföreståndaren tillse att allenast ungt och kraftigt folk anställes.

Pensionsbeloppen varierade efter inkomst och anställningstid vid fabriken. Under 1900-talets första år uppgick pensionen till yrkeskunniga, t ex en smed, kopparslagare eller förman med 360 - 450 kr/år. Vanliga arbetare med lång anställningstid kunde komma upp i liknande belopp. 1905 höjdes förmånspensionerna och kunde uppgå till 600 kr/år och en arbetare kunde få 360 -480 kr/år. En kvinnlig arbeterska fick 300 kr/år i pension. Änkepensionerna varierade enligt samma princip. En förmansänka kunde få 120 - 180 kr/år medan de arbetarhustrur vars män omkommit vid explosionen 1906 erhöll en engångsersättning på 280 kr. Var den överlevande änkan hustru till en förman blev engångsbeloppet 480 kr.

Begravningshjälp. Första gången man kan se att begravningshjälp utbetalats är 1871. Något belopp finns inte angivet. Vid dödsfall som inträffat vid olyckshändelse bistod bolaget, förutom det lagstadgade beloppet om 60 kr för kostnader för grav, begravning och gravsten. Troligtvis utgick inte begravningshjälp annat än i speciella fall då man inte hittar någon sådan utbetalning förrän 1894. På 1890-talet började dock begravningshjälp bli mer allmän och till de avlidnas efterlevande lämnades 75 kr och i vissa fall högre belopp som för förmansänkor t ex. Det förekom att begravningshjälp gavs när änkor avled, dock mer blygsamt, mellan 30-40 kr. I tre fall har begravningshjälp utbetalats då arbetares barn avlidit.

*Källa: Christian Richette**

VEM, VILKA? BODDE OCH LEVDE I MÖRTVIKEN

under 1800-talet?

**Tyvärr har inga husförhörlängder upprättats före 1856
men Mörtviken var befolkad därförinnan.**

Överstrukna namn = personen har avflyttat eller dött.

<u>Namn</u>	<u>Född</u>	<u>Gift</u>	<u>Kom från</u>	<u>Flyttar till</u>	<u>Övrig kommentarer</u>
Snick. Anders Berggren	1798 Sundsjö	Ingen	1855	Bromma 1857	
Hustr. Margareta Becklin	1803 Roslagen	uppg	1855 Bromma	- " -	
Son Axel Leonard	1842 Drottn.holm		- " -	- " -	Skola i Sthlm
Son Carl Otto	1847 - " -		- " -	- " -	Skola i Sthlm
.					
Arb. Per Andersson	1804 Hölö		? 1859	? 1860	
Hustr. Anna M Nilsdotter	1802 Mörkö		- " -	- " -	
.					
Arb. Carl Johan Olsson	1831 Ö. Vingåker		? 1860	Död 1862	Dog i Rödsot
Hustr. Ulrika Charlotta Carlsson	1832 Ö. Vingåker		- " -	? 1860	Stockholm 1862
Dot. Agnetha Charlotta	1851 Ö. Vingåker		- " -	Död 1862	Dog i Rödsot
Son Carl August	1856 Ö. Vingåker		- " -	1862 Sthlm	Stockholm 1862
Dot. Albertine Josefina	1857 Bromma			1863 Sthlm	Stockholm 1863
.					
Arb. Per J Rundlöf	1803 Runtuna	Ingen	1862 Huddinge	Ingen uppg	Ingen uppg. Dokumenten borta
Hustr. Anna Cathr. Andersson	1804 Lästringe	uppg	- " -		åren 1866-1870, fanns ej med
Tj. Flicka Märtha Vilhm. Andersson	1842 Butku		- " -		i husförhören 1871.
.					
Arb. Carl Johan Carlsson	1839 Ryssby	1864	1781 Bromma		Fått flyttbetyg sjön
Hustr. Fredrika Johnsdotter	1839 Åby	-"-	1781 Bromma		
Dot. Beda Maria	1869 Västerås		-"-		
.					
Arb. Carl Gustaf Forsberg	1841 Dingtuna	1866	1873 Sthlm Maria		
Hustr. Anna Stina Svendotter	1866 Yxerum	-"-	-"-		
Son Carl Gustaf	1868 Sthlm Maria		-"-		Frikallad 1883
Dot. Olga Wilhelmina	1869 Sthlm Maria		-"-		1885
Son Johan Viktor	1871 Sthlm Maria		-"-		
Son Sven E Constantin	1873 Sthlm Maria		-"-		Konfirm Finska församl
Dot. Gerda Elisabeth	1875 Brännkyrka				Konfirm Maria församl

Gossebarn, dog utan dop	1883 Brännkyrka				1883 9/7 död ca 6 mån
Dot. Anna Charlotta	1879 Brännkyrka				Konfirm Maria församl
.					
Arb. Olof Anders Bång	1832 Näs, Falu län	1856	1873, 1889 Maria	Flyttade 1881	Återk. varit soldat sakn betyg 1/6 1882-26/5 1884
Hustr. Margareta Halvarsdotter	1835 -"		-"- , -"-	-"-	-"-
Son Olof	1865 -"		-"-	-"-	
Son Erik Wilhelm	1871 Grödinge		-"-	-"-	
.					
Sjöm/arb. Johan Peter Johannesson	1839 Vetlanda	1872	-74 Sthlm Nicolai		
Hustr. Marta Brita Berggren	1839 Njurunda		-"-		
Son Johan Axel Ernfrid	1871 Nicolai		-"-		
Dot. Gerda Matia Viktoria	1874 Nicolai				
Son Nils Viktor	1876 Brännkyrka				
Dot. Ester Anna Olivia	1878 Brännkyrka				Död, 1893 27april
Dot. Lilly Märtha Josefina, odöpt	1881 Brännkyrka				
.					
Arb. Lars Erik Ihrstedt	1839 Tysslinge		1874		
Hustr. Erica Math. Berg	1844 Sthlm A Fredr		-"-		
B.B. Carl Gustaf Hjalmar	1867 Sthlm A Fredr		-"-		Confirmerad i finska församl
Dot. Anna Emelia Erika	1873 Brännkyrka				
Dot. Hulda Erika Mathilda	1882 Brännkyrka				1883 4/4 död
.					
Arb. Per Salomon Öster	1841 Tyslinge	1868	1890		2:a ggn gift, flytt t St Nicolaus 1883
Hustr. Maria M Hagström	1853 Sthlm Maria				-"-
Son Carl Alarik	1873 Brännkyrka				-"-
Son Gustaf Salomon	1875 Brännkyrka				-"-

MÖRTVIKEN 1876 - 1900

Ny ägare Dynamitbolaget

Kopp.slag. Olof Julius Stenerg	1843 Gefle	1865	1875 Sthlm Maria		
Hustr. Johanna Carolina Bolin	1839 Visby	19/11	-"-		1883 26/11 död
Dot. Julia Maria Fredrika	1865 Sthlm Maria		-"-		Konfirm finska församl.
Dot Jenny Olivia Charlotta	1869 Hedv. Elionora		-"-		
Son Ludvig Julius	1871 Sthlm Maria		-"-		
Son Franz Robert	1874 Sthlm Maria		-"-		
Son Oscar Rudolf Birger	1877 Församlingen				
Dot. Sigrid Wilhelmina	1879 Församlingen				
Dot. Johanna Maria Fredr. Hedborg	1865 Maria		1884 Adolf Fr	1882 Catararina	Arb -81/ -84, Äktenskapshandl
Arb. Carl Fredrik Bolin	1835 Visby		1884 Catharina	1887 Maria	bestyrkt, vistades utrikes 1884.
.					Äkt.bevis ej styrkt 1887
.					
Lärling Carl Gust. Widmark	1862 Örebro		1877 Sthlm Klara	1882 Maria	Flytt 1884 till Skeppsholmen
Sjöman -"-	-"-		1883 Skeppsholm		Blev återanställd
.					
Arb Jonas Malkom Andersson	1835 Wrigstad		1876 Sthlm		1877 Catharina Sthlm
Hustr. Carolina Math. Sahlberg	1836 Trefaldighet		-"-		-"-
Arb Ola Sonesson	1854 Ronneby		1878 Ronneby		1880 Norrsunda
.					

Arb. Carl Eric Andersson	1826 Allhelgona		1876 (ej angivet)	1889	Okänt
Hustr. Anna Sofia Gustavsdotter	1822 Svärtuna				
Son Gustaf Wilhelm , återkom	1864 Botkyrka		Återkom 1882	-82Hedv Eleniora	Framgår ej om han är kvar
.				1888 Amerika	Kasserad
Arb. Magnus Jansson	1845 Sko, Uppsala	1878	1878 Kroklortan		
Hustr. Brita Hansdotter	1852 Rättvik	20/07	1877 Rättvik		
OÅ dott. Theresia Josefina	1876 Brännkyrka				Konfirm finska församl.
Gem.-son Carl Johan Samuel	1879 Brännkyrka				1891 9/ Död
Dot. Agnes Mathilda	1882 Brännkyrka				
Son Magnus Fredrik Salomon	1885 Brännkyrka				
Son Gustaf Isak Leonard	1886 Brännkyrka				
Son Axel Bernhard	1890 Brännkyrka				
.					
Arb. Lars Larsson	1855 W Vingåker	1878	1878 Char.dal		Bor vid Örnberg
Hustr. Brita Hansdotter	1855 Stockholm	14/9	1875		
Dot. Elin Desideria Elisabeth	1877 Brännkyrka				
Son Carl Gigstaf Rudolf	1878 Brännkyrka				1879 31/7 Död
Dot. Augusta Maria Eugenia	1879 Brännkyrka				1879 3/11 Död
Dot. Berta Maria Charlotta	1880 Brännkyrka				
Dot. Hilma Eugenia Sofia	1882 Brännkyrka				
Dot. Ester Maria Cecilia	1883 Brännkyrka				
Dot. Anna Charlotta	1885 Brännkyrka				
Son David Reinh. Laurentzius	1887 Brännkyrka				
Dot. Judit Alfhilda Johanna	1888 Brännkyrka				
Dot. Carin Lovisa	1891 Brännkyrka				
Dot. Eva Olivia	1892 Brännkyrka				
Son Erik Viktor	1894 Brännkyrka				1894 Död
.					
Pig. Anna Lovisa Tömbom	1868 Råby Rönn		1888 Runtuna	1889 Nyköping	
.					
Kopparslag. Göran Erik A Andersson	1857 Maria		1883 Ö Ljungby	1883 Catharina	Sakn betyg 15/8 1878-2/6 1879.
.					
Arb. Erik Andersson	1841 Carlskoga	1879	1884 Ort, vet ej		
Hustr. Regina Rosenqvist	1848 Nor	11/12	-"-		
Son Carl Erik	1876 Maria		-"-		
Dot. Anna Christina	1878 Maria		-"-		
Son Nils Gustaf	1885 Brännkyrka				
Pig. ida Josefina Andersson	1877 Frustuna		1895 Björnlunda		
.					
Arb. Sven Olsson	1856 Ronneby		1884 Ort, vet ej		
Hustr. Anna Lov. Andersson	1856 Frentuna?		-"-		
Son Sven Mauritz	1884 Brännkyrka				
Dot. Signe Louise	1888 Brännkyrka				
Son Sven Olof	1893 Brännkyrka				
Pig. Ida Wilhelmina Carlsson	1873 Torsåker		1894 Dillnäs	1895 Dillnäs	
.					
Arb. Hans Peter Bard	1837 Gränna		1884 Ort, vet ej		
Hustr. Anna Lovisa Jansson, f Waldenius	1836 Biskops. Lund?		-"-		
OÅ dott. Maria Lovisa	1872 Brännkyrka				
Son Anders Fredrik	1874 -"				1895 21/5 Död
Dot. Anna Viktoria	1881 -"				1895 28/6 Död
.					
Arb. Carl Fredrik Andersson	1833 Uppsala/Funbo		1885 Ort, vet ej		
Hustr. Beata Lovisa Nilsdotter	1834 Ljusnarberg				
Dot. Anna Wilhelmina Andersson	1865 Nicolai förs.			1896 Elionora	

.					
Nattv. Carl Gust. Jansson	1833 Högsby		1885 Ingen ort?		
Hustr. Anna Cath. Dahlström	1829 Högsby		-"-		
.					
Arb. Per Erik Petersson	1861 Vingåker	1887	1887 Ingen ort?		
Hustr. Mathilda Chr. Westerling	1866 Westrum	29/5	1887 -"-		
Son Carl Erik	1887 Brännkyrka				
Dot. Elsa Mathilda	1888 -"-				1893 28/3 Död
Dot. Edit Maria	1892 -"-				
Dot. Allis Mathilda	1894 -"-				
.					
Arb. Per Erik Petersson	1835 W Vingåker		VET EJ?		
Hustr. Ingrid Ersdotter	1838 -"-				
Son. Franz Emil	1874 Brännkyrka			1891 Carlskrona	
Dot. Elin Josefina	1879 -"-				Konfirmerad i Maria
Son. Oscar Fredrik	1884 -"-				
.					
Smed. Carl Fredr Lindborg	1842 Ramsta		1874 Ingen ort?		
Hustr. Sofia Chr Ivarfot	1839 Ekeby		-"-		
Tjänstedot. Marta Sofia	1868 Linde				
Tjänsteson Carl Wilhelm	1872 Örebro				
Dot. Augusta Viktoria	1875 Brännkyrka				
Son. Oscar Hugo	1878 -"-				
Dot. Christina Adolfina Florentina	1881 -"-			1895 Maria	
Son. George Ragnar	1885 -"-				
.					
Pig. Ulrika Math. Andersson	1871 Markaryd		1891 Fuglie	1895 Malmö	
.					
Handelsbitr. Emma Amalia Nyman	1866 Ösmo		1895 Sorunda		
.					
Förman Gustaf Allgott Petersson	1865 Brännkyrka		1896 Katolska för		
Hustr. Maria Alfreda Constatina Müller	1863 Katolska förs		-"-		
.					
.					

Under arbete!

NITROGLYCERIN AKTIEBOLAGET STOCKHOLM

HANDELSFÖRENINGEN I MÖRTVIKEN

År 1886 bildades på arbetarnas och ingenjörerna Bergkvist och Torssons initiativ "Vintervägens Handelsförening utan personlig ansvarighet". Orsaken och syftet hade en bakgrund i att det under 1800-talet var stora problem med nykterheten och sjukdomar, inte bara i Stockholm, utan över i stort sett hela landet, var att enligt stadgarna "att till billigaste pris anskaffa och tillhandahålla lifsförnödenheter och andra nödvändighetsvaror af god beskaffenhet". Som ekonomisk grundplåt beviljade styrelsen ett lån på 1 000 kr. Dels var "supandet" en osäkerhet och konsekvens hos arbetarna i företagets säkerhet i driften med den explosiva hanteringen, samt dålig mathållning etc. Männes fruar och barn som arbetade i bolaget fick inte egen lön utan den utbetalades till männen. Just utbetalningen av lönen i Vintervikspoletter gjorde livet drägligt för familjerna samtidigt som arbetarna mådde bättre inför sina arbetsuppgifter. Bolaget hade ju allt att vinna på att deras anställda samt deras familjer mådde bra.

Försäljning kom igång redan på sommaren och nästa år byggdes en butik med lagerlokal mitt emellan bostadshusen i Mörtviken. Byggmaterialet fick dom gratis av bolaget som även betalade lönerna vid byggandet. Som det nu blev, så ägde bolaget byggnaderna som föreningen fick använda hyresfritt. Handelsföreningen var uppbyggd enligt ett andelssystem där varje andel kostade 10 kr. Totalt fanns 300 andelar. Det räckte med en andel för att bli medlem. Vid årsmötet träffades andelsägarna för att besluta om frågor rörande föreningen. Bland styrelsens uppgifter var att "verkställa varuinköp och derfvid tillse att endast goda och felfria varor till så billigt pris som möjligt, anskaffades". Handelsboden hade ett fast anställt bodbiträde, Emma Nyman som även hade sin bostad i det 3:e huset, där vi nu bara ser grundstenarna kvar. Till sin hjälp hade hon alltid någon arbetare som var ledig. År 1908 hade föreningen 53 medlemmar, varav 3 var tjänstemän. Styrelsen bestod av en tjänsteman och två arbetare. Försäljningen uppgick detta år till 53,500 kr.

Källa: Christian Richette, Ing Lundberg/Sigurd Nauckhoff